T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

"B-R-E" VE "B-D-'A" KÖKLERİNİN SEMANTİK ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

Zehra İSLAMOĞLU

Ankara-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

"B-R-E" VE "B-D-'A" KÖKLERİNİN SEMANTİK ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

Zehra İSLAMOĞLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Halis ALBAYRAK

Ankara-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

"B-R-E" VE "B-D-'A" KÖKLERİNİN SEMANTİK ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Halis ALBAYRAK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı	İmzası
Prof. Dr. Halis ALBAYRAK	
Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN	
Yrd. Doç. Dr. Esra GÖZELER	

Tez Sınav Tarihi: ...30.12.2016

(Tez Beyan Belgesi)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

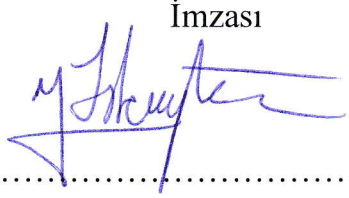
Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(….18…../……01……../…2017…)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

ZEHRA İSLAMOĞLU

İmzası

……

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I
ÖNSÖZ III
KISALTMALAR V
GİRİŞ 1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI 1
2. ARAŞTIRMANIN METODU 3
3. ARAŞTIRMANIN PLANI VE KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 5
BİRİNCİ BÖLÜM 7
برأ (B-R-E) KÖKÜNÜN SEMANTİK İNCELEMESİ 7
1. SÖZLÜK ANLAMI 7
1.1. ARAPÇA SÖZLÜKLERDE برأ (B-R-E) KÖKÜNÜN ANLAMI 7
1.1.1. Arınmak 7
1.1.2. Yaratmak 12
1.2. OSMANLICA SÖZLÜKLERDE برأ KÖKÜNDEN TÜREMİŞ KELİMELERİN ANLAMLARI 16
1. 3. DEĞERLENDİRME 18
2. KUR'ÂN'DA "B-R-E" KÖKÜNÜN ANLAMLARI 19
2.1. ARINMAK 20
2.1.1. İyileşmek 20
2.1.2. İthamdan kurtulmak, temize çıkmak, masum olmak 22
2.1.3. İlişkiyi kesmek 27
2.1.4. Sorumluluğu bulunmamak 40
2.1.5. Değerlendirme 42
2.2. YARATMAK 43
2.2.1. 2. Bakara 54. Âyet 43
2.2.2. 57. Hadîd 22. Âyet 51
2.2.3. 98. Beyyine 6. ve 7. Âyetler 53

2.2.4. 59. Haşr 24. Âyet 58
2.2.5. Değerlendirme 66
İKİNCİ BÖLÜM 70
بدع (B-D-‘A) KÖKÜNÜN SEMANTİK İNCELEMESİ 70
1. BD‘A KÖKÜNÜN SÖZLÜK ANLAMI 70
1.1. GÖRÜLMEMİŞ YENİ BİR ŞEY YAPMAK, OLUŞTURMAK, İHDAS ETMEK 70
1.2. KESİNTİYE UĞRAMAK 76
1.3. BD‘A’ NIN SONRADAN KAZANDIĞI ANLAMLAR 77
1.4. DEĞERLENDİRME 78
2. KUR’ANDA BD‘A KÖKÜNÜN ANLAMLARI 79
2.1. EŞSİZ/ÖRNEKSİZ YARATMAK 79
2.1.1. 2. Bakara 117. Âyet 79
2.1.2. 6. En‘âm 101. Âyet 83
2.1.3. Değerlendirme 86
2.2. İLK OLMAK: 46. Ahkâf 9. Âyet 90
2.3. İHDAS ETMEK: 57. Hadîd 27. Âyet 92
2.4. DEĞERLENDİRME 94
SONUÇ 96
KAYNAKÇA 98
ÖZET 106
ABSTRACT 107

ÖNSÖZ

Cenâb-ı Hak tarafından Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'e vahyedilen Kur'ân-ı Kerîm, kendi ifadesiyle mü'minler için bir nasîhat, bir hidâyet ve bir rahmettir. O, insana rehberlik eden, hakikati beyan eden, doğruyu yanlıştan ayıran, hatırlatan, aydınlatan, kıyamete dek yol gösterici vasfını sürdürecek olan son ilahi kitaptır.

Kur'ân, zihnini ve gönlünü kendisine açan insanlar için şüphesiz bir hidâyet kitabıdır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus onun doğru anlaşılmasıdır. Dünya görüşünü muhataplarına kavram örgüsü içinde sunan ilahi mesajın anlaşılması adına, nüzûlünden günümüze kadar birçok tefsiri yapılmış; birçok yönden ele alınmış ve onun muhtelif yönlerini ilmî kurallarla disiplinize ederek birçok ilim dalı geliştirilmiştir.

Kur'ân Semantiği de semantik analiz yönteminin Kur'ân'a uygulanmasıyla geliştirilen bir yöntemdir ve Kur'ân'ın kelime ve kavramlarının zaman içinde uğradığı anlam değişikliklerini ya da kazandığı yeni mânaları etüt etmektir.

"Yaratma" konusu Kur'ân'ın önemle üzerinde durduğu temel konulardandır. Kur'ân'a göre kâinatın yaratıcısı, sonsuz ilim ve kudret sahibi Allah'tır. Yaratılışla ilgili kelimeler Kur'ân'da 300 küsur âyette çeşitli bağlamlarda yer almaktadır. Bunlardan ikisi araştırmamızda konu edindiğimiz b-r-e (برأ) ve b-d-'a (بدع) kökleridir. Tezimiz Giriş kısmından sonra bu iki kökün ayrıntıları ile ele alındığı iki bölümden oluşmaktadır. Sonuçta ise elde ettiğimiz neticeler maddeler hâlinde sıralanmıştır.

Araştırmanın konusunun tespitinde, sınırlandırılmasında, yöntemin belirlenmesinde ve bütün aşamalarında bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Halis Albayrak'a teşekkür ederim. Yine çalışmam sürecinde maddi ve manevi desteğiyle her daim yanımda olan eşim Doç. Dr. Abdülmecit İslamoğlu'na ve desteği

olmasaydı çalışmamı uzun süre daha neticeye erdiremeyeceğim sevgili anneme cân u gönülden teşekkür ederim.

Zehra İSLAMOĞLU

KISALTMALAR

b.:	Bin
Bkz.:	Bakınız
Çev.:	Çeviren
DİA:	*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*
H.:	Hicrî
Haz.:	Hazırlayan
Mec.:	Mecâzen
ö.:	Ölümü
s.:	Sayfa
Thk.:	Tahkîk
tsz.:	Tarihsiz
TDK:	Türk Dil Kurumu
vd.:	Ve diğerleri
Yay.:	Yayınları, Yayınevi
y.y.:	Yüzyıl

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

B-R-E ve B-D-'A Köklerinin Semantik Analizi isimli bu çalışmamız, yaratma kavramının göstergesi olan iki kökün Kur'ân'daki anlamını konu edinmektedir.

Yaratma, Allah ile insan arasındaki ontolojik ilişkiyi belirleyen ve Kur'ân-ı Kerîm'in önemle üzerinde durduğu İslam düşüncesinin en temel konularından biridir. Bu kavram, Tanrının ilmi, iradesi, yarattıklarına benzememesi, varlık-mahiyet ilişkisi, imkân, nedensellik gibi daha birçok önemli problemi içinde barındırmaktadır. Felsefe ilmi "ezeli yaratma", kelâm ilmi "yoktan yaratma", tasavvuf ilimi "sudûr" teorileri ile yaratma konusunu izaha çalışmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de ise yaratmayla ilgili oldukça zengin bir anlam dünyası bulunmaktadır. Ulûhiyetin tecelli ettiği en büyük alan olarak görülen "yaratma" fiilinin Kur'ân'a yansımasıyla ilgili Izutsu şöyle demektedir: "Kur'ân'ın tümü, tamı tamına yaratma düşüncesi ve ona duyulan derin bir hayranlık hissiyle doludur."[1]

Kur'ân'ın bildirdiğine göre Allah, insanın[2], cinlerin[3], hayvanların[4], nebâtın[5], dağların[6], güneşin ve ayın[7], hayatın ve ölümün[8]… ve dahi "her şeyin yaratıcısıdır"[9].

[1] Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, (Çev. M. Kürşad Atalar), Pınar Yay., İstanbul 2012, s. 186.
[2] 4. Nisa 1; 16. Nahl 4; 22. Hac 5; 36. Yâsîn 77…vd.
[3] 6. En'âm 100; 15. Hicr 27; 55. Rahmân 15…vd.
[4] 6. En'âm 142; 16. Nahl 5; 88. Gâşiye 17…vd.
[5] 56. Vâkıa 72; 20 Tâhâ 53; 6. En'âm 141…vd.
[6] 27. Neml 61; 13 Ra'd 3; 77. Mürselât 27…vd.
[7] 7. 'Araf 54; 21. Enbiyâ 33; 10. Yûnus 5…vd.
[8] 67. Mülk 2.
[9] 6. En'âm 102; 13. Ra'd 16.

Kur'ân-ı Kerîm'de yaratılış olayının, çeşitli bağlamlarda 217 âyette خلق, 2 âyette بدع, 5 âyette برأ, 1 âyette صنع, 25 âyette نشأ, 100 küsür âyette جعل, 14 âyette فطر, 6 âyette ذرأ kökleriyle ifade edildiği; Allah'ın yaratma buyruğu olan كن emrinin 8 âyette, yaratılanlara sûret vermesini ifade eden صور kökünün de 5 âyette kullanıldığı görülmektedir.[10] Bu âyetlerde yaratma fiili, ilk yaratılıştan, yaratmaya başlamaktan, Âdem'in yaratılışından, göklerin ve yerin altı günde yaratılışından, canlıların sudan yaratılmış olmasından, göklerin ve yerin hak ile yaratıldığından boş yere yaratılmadığından gibi çok geniş bir semantik çerçevede anlatılmaktadır. Hâsılı Fatiha Sûresi'nden Nâs Sûresi'ne kadar neredeyse her sûrede yaratılıştan çeşitli yönleriyle parçalar halinde ve farklı kökler kullanılarak bahsedilmektedir.

Kur'ân'ın yaratılışla ilgili söylemi, her bir kavramın ve konunun tek tek ele alınıp incelenmesiyle net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Türkiye'de akademik alanda, Kur'ân-ı Kerîm çerçevesinde yaratma konusunun henüz çalışılmamış olması[11] tefsir alanında büyük bir eksikliktir. İşaret ettiğimiz semantik dünyanın, bir Yüksek Lisans tezi çerçevesinde aydınlanması mümkün olmadığından; danışman hocam Halis Albayrak'ın yönlendirmesiyle, -görebildiğimiz kadarıyla Türkiye'de konu üzerinde herhangi bir akademik çalışmanın yapılmamış olmasını da göz önüne alarak- برأ (B-R-E) ve بدع (B-D-'A) köklerini incelemeye karar verdik.

Bu çalışmada amacımız, برأ (B-R-E) ve بدع (B-D-'A) köklerinden türeyen kelimelerin, Kur'ân-ı Kerîm'de hangi anlamlarda kullanıldığını, sahabe döneminden

[10] Mustafa Çağrıcı, "Yaratma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopesidisi (DİA)*, İstanbul 2013, XLIII/324-329.

[11] Roger Armaldez, "Kuranda Yaratma Kavramıyla İlgili Âyetler Hakkında Semantik Bir Tahlil", (Çev. Sadık Kılıç), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 28, Erzurum 2007, s. 305-316. Bu makale yaratma konusunun semantik tahlilini yapmaktan öte bu alanda çalışmanın gerekliliğini ortaya koyar niteliktedir.

bu güne kadar geçen sürede her hangi bir anlam değişikliğine uğrayıp uğramadığını ve bu kelimelerin Türkçeye tercüme edilirken anlamın doğru bir şekilde aktarılıp aktarılmadığını tespit ederek Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır. Yaptığımız bu çalışmanın, ilerleyen zamanlarda yaratmayla alakalı diğer köklerin semantik tahlillerinin ve konulu çalışmaların yapılmasıyla birlikte yaratma kavramının semantik alanının belirlenmesine katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

2. ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırma, artsüremli semantik metoduyla hazırlanmıştır. Semantik, anlam çalışma ve araştırmalarına işaret etmek için kullanılan teknik bir terimdir.[12] Türkçe'de anlambilim[13] olarak ifade edilen semantik, ilmî bir disiplin olarak: "Göstergelerle ya da sözcükler ve önermelerle, onların dile getirdiği anlam arasındaki bağıntıyı inceleyen bilgi dalı." şeklinde tanımlanmaktadır.[14] Kur'ân semantiği üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan İzutsu, semantiği, kendilerini çevreleyen dünyayı anlamanın ve yorumlamanın bir aracı olarak kullanan insanların dünya görüşünü, en sonunda kavramsal olarak anlayabilmek amacıyla o dilin anahtar terimleri üzerinde yapılan analitik bir çalışma, olarak tanımlamaktadır.[15]

Araştırmamızda incelediğimiz köklerin semantik analizini yaparken şu yöntemi takip ettik:

---

[12] Frank Robert Palmer, *Semantik-Yeni Bir Anlam Projesi-*, (Çev. Ramazan Ertürk), Kitabiyât, Ankara 2001, s. 11.
[13] Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2010, s. 2063.
[14] Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Yay., İstanbul 1998, s. 23.
[15] İzutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, s. 33-34.

1) Öncelikle kökün sözlüklerde yer alan temel anlamlarını, bu temel anlamlardan hareketle kök anlamları tespit etmeye çalıştık ve tezimizdeki başlıkları buna göre belirledik.

2) Daha sonra Kur'ân-ı Kerîm'de köklerin geçtiği bütün âyetleri tek tek inceledik ve köklerin bağlama göre söz konusu âyette hangi anlamda kullanıldığını tespit ettik.

3) Tespit ettiğimiz anlamlar doğrultusunda tasnif edilen âyetlerin ve araştırmamızın konusu olan köklerin tefsir kaynaklarında nasıl açıklandığına baktık.

4) Tarihsel süreç içerisinde kökün anlamında daralma, genişleme veya değişme[16] olup olmadığını tespit etmeye çalıştık.

5) Her bir başlık içinde verilen âyetleri nüzûl sırasına göre sıraladık[17]; böylece nüzûl zamanının ve nüzûl ortamının kökün kullanıldığı anlamı ne şekilde etkilediğini tespit etmeyi amaçladık.[18]

6) Son olarak her âyetin Türkçe meâllerde nasıl tercüme edildiğini, kökün anlamının doğru bir şekilde aktarılıp aktarılmadığını, doğru bir Türkçe ile ifade edilip edilmediğini araştırdık.

---

[16] Anlam değişmesi bir göstergenin başlangıçta dile getirdiği kavramda bir daralma, bir genişleme ya da aynı sözcüğün bir zaman sonra başka bir kavramı anlatır duruma gelmesidir. Anlam değişmeleri şu şekillerde olmaktadır: Başka anlama geçiş, bir göstergenin başlangıçtaki anlamından bütün bütün uzaklaşarak farklı bir anlamı yanıtır duruma gelmesidir. Anlam daralması, bir göstergenin önceden anlattığı bir nesne ya da devinimin ancak bir bölümünü bir türünü anlatır duruma gelmesidir. Anlam genişlemesi, bir göstergenin başlangıçta bir nesnenin bir varlığın bir eylemin bir bölümü ya da bir türünü anlatırken zamanla onların bütününü anlatır duruma gelmesidir. Ayrıca anlam değişmesi anlam iyileşmesi, anlam genelleşmesi ve anlam kötüleşmesi şekillerinde de gerçekleşebilmektedir. (Geniş bilgi için bkz.: Doğan Aksan, *Anlambilim*, Engin Yay., Ankara 2009, s. 88-94.)

[17] Sûreleri kronolojik olarak sıralarken Hz. Osman'ın kronolojik sıralamasını esas aldık.

[18] Halis Albayarak, gayb kelimesi üzerine yaptığı semantik araştırmasını kronolojik bir sıra içinde incelediğinde, kelimenin muhatapla girilen diyalogda ne amaç için kullanıldığını ortaya koymuştur. (Halis Albayrak, "Kur'an'da ĞYB Kelimesi Üzerine Kronolojik Bir Okuma", *Din Dilinde Gayb*, KURAMER, İstanbul 2015.) Bu durum bizi de âyetleri sadece Mekkî-Medenî olarak tasnif etmekten öte kronolojik olarak değerlendirmeye yönlendirmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN PLANI VE KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmamız, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi ve amacı anlatıldıktan sonra araştırmamızda kullandığımız semantik yöntem hakkında genel bilgiler verilmektedir.

Birinci Bölümü'nde Kur'ân-ı Kerîm'de yaratmayla alakalı olarak kullanılan برأ (B-R-E) kökünün semantik tahlili yapılmaktadır.

Araştırmamızın İkinci Bölümü'nde semantik analiz için takip ettiğimiz yöntem بدع (B-D-'A)kökü için uygulanmıştır. Her bölümde elde edilen veriler kendi içerisinde değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde değerlendirmeler neticesinde ulaştığımız bulgular açıklanmıştır.

Araştırmamız semantik bir çalışma olduğu için temel kaynaklarımız sözlükler, divanlar, tefsirler ve meâllerdir. Kökler, art süremli semantik bir tahlile tabi tutulduğu için en erken dönemde yazılmış olan Halil b. Ahmed'in (ö. 175 h.) *Kitâbu'l-'Ayn* eserinden başlayarak Luvîs Ma'lûf el-Yesûî'nin (ö. 1947 m.) hazırladığı *el-Müncid*'e kadar belli başlı 14 Arapça sözlüğe müracat edilmiştir. Ayrıca özellikle برأ (B-R-E) kökünden türeyen kelimelerin Osmanlı Türkçesi'nde kullanılması ve tercümelere yansımasından dolayı Osmanlıca sözlüklerden de faydalanılmıştır. Köklerin Türkçe karşılıklarının tespiti için TDK'nın *Türkçe Sözlüğü* ile Yaşar Çağbayır'ın hazırladığı *Ötüken Türkçe Sözlük* kullanılmıştır. Köklerden türemiş ve bir bilim dalında terimleşmiş kelimeleri açıklamak için yeri geldikçe kavram sözlüklerine ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin ilgili maddelerine başvurulmuştur.

برأ (b-r-e) kökünün cahiliye dönemindeki kullanımını tespit için *el-Mevsûatu'ş-Şi'riyye* adlı program kullanılmış; elde edilen verilen basılmış divanlarla desteklenmiştir.

İlgili köklerin geçtiği âyetlerin tefsiri için erken dönemde yazılan tefsir eserlerinden başlanarak Cumhuriyet dönemine kadar telif edilmiş dilbilimsel, dirayet ve rivayet olmak üzere başlıca 12 esere bakılmıştır.

Araştırmamızda müracaat edilen 8 meâl, Türkçe yazılmış meâllerden örneklik oluşturmaları amacıyla seçilmiştir. Âyetlerin tam meâlleri her zaman Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'ndan çıkan ve bir komisyon tarafından hazırlanan meâlden verilmiştir.

Tezimizde görüşlerini zikrettiğimiz gerek sözlük gerek tefsir müellifleri, müelliflerin vefat yıllarına göre kronolojik olarak sıralanmış; eserler dipnotta gösterilirken de aynı kriter göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırmamız esnasında başvurduğumuz bütün eserlerin tam künyesi dipnotta ilk geçtiği yerde ve Kaynakça'da verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

برأ (B-R-E) KÖKÜNÜN SEMANTİK İNCELEMESİ

Kur'ân-ı Kerîm'de برأ (b-r-e) kökünden türeyen kelimeler, 28 âyette 31 defa fiil, mastar, ism-i fâ'il, sıfat-ı müşebbehe kalıplarında kullanılmaktadır. Bu bölümde öncelikle kökün sözlüklerde zikredilen anlamları incelenecek daha sonra bir değerlendirme yapılıp Kur'ân'da bu kelimenin hangi anlamlarda kullanıldığı ele alınacaktır.

1. SÖZLÜK ANLAMI

1.1. ARAPÇA SÖZLÜKLERDE برأ (B-R-E) KÖKÜNÜN ANLAMI

برأ (B-R-E) kökünden türeyen kelimelerin temel anlamları incelendiğinde bunların iki kök anlamda toplandığı görülmektedir. Bunlardan ilki "arınma"; ikincisi "yaratma" anlamıdır.

1.1.1. Arınmak

برأ kökünden türeyen kelimeler arınma, uzaklaşıp kurtulma kök anlamı bağlamında pek çok temel manaya sahiptir. Hastalık, borç, itham gibi genelde kusurlu, ayıp, olumsuz bir durumdan uzak olma, kurtulma, saf, sâlim, münezzeh olma, sorumluluğu bulunmama, ilişkileri kesme, alakası kalmama temel anlamları vardır.

Kökün sahip olduğu temel anlamlar şunlardır:

İyileşmek: برأ kökü birinci babdan بَرَأَ يَبرُؤُ بُروءاً olarak kullanıldığında

hastalıktan kurtulmaktan mülhem iyileşmek anlamına gelmektedir.[19] "برأت من المرض" hastalıktan kurtuldum, iyileştim, şeklinde veya "افعل" kalıbıyla geçişli (müteaddî) hale getirilerek (ابرأه الله من المرض) "Allah onu iyileştirdi." şekillerinde kullanılmaktadır. İbn Manzûr(ö.711h.), bu anlamdaki kullanıma örnek olarak şu şiiri rivayet etmektedir.

نفر الحىّ من مكانى فقالو

فز بصبر لعل عيناك تبرو

Herkes benden kaçıyor ve diyorlar ki:

Sabrederek bu hastalığı yen, umarız gözlerin iyileşecek[20]

Kurtulmak: Borçtan, ithamdan, utanç verici, ayıp, kusurlu, kötü, çirkin bir durumdan uzaklaşıp kurtulmak برأ kökünün diğer temel anlamıdır. Şu şekilde kullanıldığı belirtilmiştir: " برِئت من الدين " borçtan kurtuldum. Kökün فعيل vezninden sıfat-ı müşebbehesi olan ve ism-i fâ'il anlamında kullanılan بريءٌ kelimesi kurtulmuş, saf, hâlis anlamına gelmektedir. [21]

[19] Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö.175/791), *Kitâbu'l-'Ayn*, Müessesetu Âlemi'l-Matbû'ât, Beyrut 1988, VIII/289; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî (ö. 321/933), *Cemheretü'l-Luga*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, II/413; Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî (ö.370), *Tehzîbu'l-Luga*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Mısır 1967, XV/269; İsmail b. Hammâd el-Cevherî (ö.393), *es-Sıhâh Tâcu'l-Lugati ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Mısır, I/36; Ebu'l-Hüseyin Ahmet b. Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire 1366, I/236; Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Sîde (ö.458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, X/286; Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1955, I/31; Mütercim Âsım Efendi (ö.1235), *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, Dâru't-Tıbâati'l-Âmire, İstanbul 1268, I/5; Muhibbuddîn Ebû Feyz Muhammed Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994, I/113.

[20] Bu beyit, Ebû Muâz Beşşâr b. Bürd el-Ukaylî (ö. 167/783-84)'ye aittir. Beşşâr b. Bürd, *Dîvân*, (Şerh: Muhammed et-Tâhir b. Âşûr), Dâru's-Selâm, Tunus 1429, IV/80. Şair hakkında bilgi için bkz.: Cemal Muhtar, "Beşşâr b. Bürd", *DİA*, VI/8-9.

[21] Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, VIII/289; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, XV/269; Cevherî, *es-Sıhâh,* I/36; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, I/237; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kâhire 1922, I/38; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I/31.

Masum olmak : برأ kökünün sıfat-ı müşebbehesi olan ve ism-i fâ‘il anlamında kullanılan بريءٌ kelimesinin anlamı, suçtan ve günahtan arınmış olmaktan mülhem, suçsuz günahsız anlamında “masum”dur.

بَريء kelimesi kurallı ikil ve çoğul sigalarında (بريئان \ بريئون) şeklinde çekilebileceği gibi beş farklı şekilde (بُراءٌ \ بِراءٌ\ بُرآءٌ\ أبراءٌ\ أبرياء) kuralsız çoğul da yapılmaktadır. بَريء kelimesi bazen بَراء formunda da kullanılabilmektedir. Ancak bu şekilde kullanıldığında ikil, çoğul ve müennes çekim yapılmamaktadır. [22]

Araplar, “البراء” kelimesini bu anlamıyla şöyle bir tabir içinde kullanmaktadırlar:

أسعد الناس البراء كما أنّ أسعد الليل البراء

İnsanların en mutlusu masum, kurtulmuş olandır. Tıpkı gecelerin en uğurlusunun ayın son gecesi olması gibi.[23]

Bu anlamı hâiz bir başka beyit de şu şekildedir:

رأيت الحرب يجنبها رجال

و يصلى حرّها قومٌ بُراءٌ

İnsanların çekindiği savaşlar gördüm

Masum insanlar onun ateşinde yanıyor[24]

Temize çıkmak, aklanmak: Kök فعّل \ أفعل kalıplarında أبرأ \ برّأ şeklinde kullanıldığında kişinin hakkında söylenen yalan ve uydurmalardan, kesin olarak ispat

[22] Ezherî, *Tehzîbu’l-Luga*, XV/269; Cevherî, *es-Sıhâh,* I/36; İbn Fâris, *Mu‘cemu Mekâyîsi’l-Luga*, I/236; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, I/32.
[23] Zemahşerî, *Esâsu’l-Belâğa,* I/38;
[24] İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, I/32.

edilmediği halde şahsına yüklenen suçlamalardan kurtarılması, arınması anlamındadır.[25]

(البراءة) kelimesi bu anlamda kişinin masum olduğuna, beraat ettiğine, suçunun bulunmadığına dair yazı demektir.[26]

İlişkiyi kesmek: برأ kökünün bir diğer manası da uzak olmak, ilişkileri ve alakayı kesmek, yüz çevirmektir. Buradaki uzaklık mekânı ifade eden bir kelime değildir. İki tarafın birbirinden arınması, arasında bir ilgi kalmaması, birbirlerini ilgilendiren bir durumun olmamasıdır. Araplar bu anlamıyla kelimeyi şu şekilde kullanmaktadırlar: "أنا براءٌ منه" "Benim onlunla bir ilişkim yok."

Ayrıca karşı tarafla ilişkinin kesilmesi hususunda karşı tarafa uyarıda bulunmak, ikaz ve tehdit etmek ve bundan sonra ilişkiyi kesmek anlamında براءة kelimesinin kullanıldığı da ifade edilmektedir.[27]

Sorumluluğu bulunmamak: برأ kelimesi ضمان'dan yani üzerine aldığı sorumluluktan kurtulmak anlamında kullanılmaktadır.[28]

Ayın ilk günü: "البَراء" şeklinde fethalı olduğunda, ayın ilk günü veya son günü veya ilk gecesi veya son gecesi anlamına gelmektedir. Bu gece, güneş aydan uzaklaştığı için bu şekilde adlandırılmaktadır.[29]

Şiirde şu şekilde geçmektedir:

---

[25] Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, XV/272; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I/33.
[26] Ebu'l-Feth Nâsıruddîn el-Mutarrizî, *el-Muğrib fî Tertîbi'l-Mu'rib*, Mektebetu Lübnân, Beyrut 1999, 27.
[27] Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, XV/269; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I/33.
[28] Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, VIII/289; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, I/237.
[29] Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, XV/270; İbn Fâris, *Mu'cemul'l-Mekâyîsi'l-Luga*, I/237; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa,* I/38; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I/33; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs,* I/114.

يا عين بكي مالكا و عبسا

يوما اذا كان البراء نحسا

Ey göz! Mâlik ve 'Abes için ağla.

Eğer ayın ilk gecesinde zorluk varsa (yağmur yoksa)[30]

Ortağından ayrılmak: برأ kökü فاعل kalıbında şu şekilde kullanılmaktadır: "بارأت شريكي" ortağımdan ayrıldım.[31] Zemahşerî(ö:538h.) bu anlamı ifade etmek için "تبارأنا" şeklindeki kullanımın daha doğru olacağını söylemektedir.[32]

İstibra yapmak: برأ kökü إستفعل kalıbından إستبرأ şeklinde kullanıldığında fıkıh terimi olan istibra anlamındadır. İstibranın iki anlamı vardır. Bunlar:

1.Özellikle erkeklerin küçük abdest bozduktan sonra, idrar yolunda kalabilecek idrar damla ve sızıntılarının tamamen kesilmesi için bir süre bekleme ve daha sonra bu sızıntıların temizlenmesi,[33]

2.Cariyenin, rahminde çocuk olup olmadığını anlaması için bir süre beklemesi, kendisini satın alan efendisi ile ilişkiye girmemesidir.[34]

---

[30] İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga,* I/237; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* I/33;

[31] İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, I/236; Cevherî, *es-Sıhâh,* I/36; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa,* I/38; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs,* I/114.

[32] Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa,* I/38.

[33] Halîl b. Ahmed, Kitâbu'l-'Ayn, VIII/289; Ezherî, Tehzîbu'l-Luga, XV/271; Cevherî, es-Sıhâh, I/36; İbn Fâris, Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga, I/237; Zemahşerî, Esâsu'l-Belâğa, I/39; İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, I/33; Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, I/114; Ebû Hafs Necmeddîn Ömer b. Muhammed Nesefî, *Tılbetu't-Talebe fi'l-Istılâhâti'l-Fıkhiyye*, Dâru'n-Nefâ'is, Beyrût 1999, s.70; *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Haz.: Fikret Kahraman vd.), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006, s. 331; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay., İstanbul 1998, s. 207.

[34] Halîl b. Ahmed, Kitâbu'l-'Ayn, VIII/289; Ezherî, Tehzîbu'l-Luga, XV/271; Cevherî, es-Sıhâh, I/36; İbn Fâris, Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga, I/237; Zemahşerî, Esâsu'l-Belâğa, I/39; İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, I/33; Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, I/114; Nesefî, *Tılbetu't-Talebe fi'l-Istılâhâti'l-Fıkhiyye,* s.242; Ebu'l-Fadl Mecduddîn Abdullah b. Mahmûd Mevsılî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1975, II/9; *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 331; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 207.

Feragat etmek: برأ kökü أبرأ formunda bir kimse üzerindeki hakkından vazgeçmek anlamındadır. (وأبرأته مما لى عليه) üzerindeki hakkımdan onu kurtardım; yani hakkımdan vazgeçtim, feragat ettim şeklinde kullanılmaktadır. [35]

Eşinden ayrılmak, boşanmak: برأ kökü بارأ formunda boşanmak anlamına gelmektedir. (بارأ الرجل امرأته) şeklinde kullanılmaktadır. [36]

Avcının gizlendiği yer: البُراءة kelimesi ötreli olduğunda bu anlama gelmektedir.[37]

Ayrıca البريء kelimesi, akıl ve beden sağlığı yerinde olan, kalbi şirkten arınmış olan anlamlarına da gelmektedir.[38]

1.1.2. Yaratmak

"برأ" kökünü incelediğimiz tüm sözlüklerde -Zemahşerî'nin *Esâsu'l-Belâga* adlı eseri hariç- ittifakla zikredilen anlamı yaratmaktır. Kökü 4. babdan بَرَأَ يبرَأ şeklinde kullanıldığında yaratma anlamındadır. Kelime, خلق kelimesi ve (برأ الله الخلق) ibaresi kullanılarak, Allah'a izafe edilerek açıklanmakta; البارء kelimesinin Allah'ın isimlerinden olduğu söylenmektedir.[39] Bu bilgi ve açıklamaların haricinde anlam

[35] Cevherî, *es-Sıhâh,* I/36; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs,* I/114.
[36] İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, I/237; Cevherî, *es-Sıhâh,* I/36; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa,* I/38; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I/33; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs,* I/114.
[37] İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luga*, II/314; Cevherî, *es-Sıhâh*, I/36; İbn Sîde, *el-Muhkem*, X/286.
[38] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I/33.
[39] Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, VIII/289; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luga*, II/314; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, XV/270; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, I/236; Cevherî, *es-Sıhâh*, I/36; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I/31; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît*, I/5; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, I/113.

farklılıklarını belirten ve diğer âlimlerin yorumlarını aktaran müellifler bulunmaktadır. Şimdi sözlük müelliflerinin konuyla ilgili yazdıklarını kronolojik sırayla inceleyelim.

İncelediğimiz sözlükler içinde daha erken dönemde yaşamış olan Halîl b. Ahmed (ö. 175), İbn Düreyd (ö. 321), Ezherî (ö. 370), İbn Fâris (ö. 395) ve Cevherî (ö. 393) kelimenin yaratma anlamında her hangi bir özelleştirme yapmamakta; (برأ الله الخلق) ibaresiyle açıklamaktadırlar. Ancak daha sonra yazılan sözlüklerde çeşitli yorumlar ve anlam farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıklar şu şekildedir:

İncelediğimiz sözlükler içinde ilk farklılaşma İbn Sîde (ö. 458)'nin eserinde karşımıza çıkmaktadır. Hadîd Sûresi 22. âyetini[40] görüşüne delil olarak gösteren İbn Sîde, yaratma anlamını cevher ve arazlarla ilişkilendirmektedir.[41]

Daha sonraki hususileşme Mutarrizî (ö. 610)'nin eserinde karşımıza çıkar. O, البارء kelimesini, mahlukâtı düzensizlikten uzak, kusursuz, nizam içinde yaratan (الذي خلق الخلق بريئا من التفاوت) ibaresiyle açıklamaktadır.[42]

İbn Manzûr ise البارء kelimesini خلق fiiliyle ve خلق الخلق لا عن مثل benzersiz, örneksiz ibaresiyle açıklamaktadır. Ayrıca bu fiilin خلق fiilinden daha özel bir anlamının olduğunu, tüm yaratılmışları değil sadece canlıları yaratma anlamında kullanıldığını belirtmekte; canlıların yaratılışında برأ, yer ve göklerin yaratılışında خلق fiilinin kullanıldığını söylemektedir ve (برأ الله النسمة و خلق السموات) şeklinde kullanıldığını aktarmaktadır. Bu açıklamalardan sonra ise İbn Sîde (ö. 458)'nin cevher ve arazlarla ilgili yorumlarını aktarmaktadır.[43]

---

[40] مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ "Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce o, Kitap'ta bulunmasın. Doğrusu bu Allah'a kolaydır."

[41] İbn Sîde, *el-Muhkem,* X/286.

[42] Mutarrizî, *el-Muğrib fî Tertîbi'l-Mu'rib,* s. 27.

[43] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* I/31.

Firûzâbâdî (ö. 817) de ilk dönem sözlük müellifleri gibi برأ kelimesinin yaratma anlamını herhangi bir şekilde özelleştirmeden, mutlak yaratma olarak açıklamaktadır.[44] *Kâmusu'l-Muhît*'in tercümesini hazırlayan ve bunu yaparken başka kaynaklardan da yararlanarak eserini zenginleştiren Mütercim Âsım Efendi (ö. 1235) ise bu kelime hakkında Zemahşerî'nin ve Beydâvî(ö:685h.)'nin yorumlarını aktararak şöyle demektedir: Zemahşerî, Bakara Sûresi'nini 54. âyetinde yer alan بارئكم kelimesini, بارئ ismi, sıfat-ı ilâhiyedendir ve mahlukâtı tefâvuttan berî halk eden yaratıcının ismidir, şeklinde tefsir etmektedir.[45] Âsım Efendi "tefâvuttan berî" ibaresini uyumsuzluğun olmaması olarak açıklamakta; mesela canlıların azaları her ne kadar muhtelif şekil ve akdârda olsa da bunların arasında bir uyumsuzluk yoktur demektedir. Âsım Efendi konuyu "Mesela başı ile diğer azaları birbiriyle uyumludur, eğer başı büyük bedeni küçük veya başı uzun bedeni kısa olsa uyumlu olmayıp çirkin olacağı âşikardır." diyerek örneklendirmektedir. Ayrıca Beydâvî'den şu şekilde nakletmektedir: "Bu terkibin aslı kendinden olmayan şeylerden arınmış, katışıksız, saf olmak, halis olmaktır; bu da iki yolla mümkündür, ya uzaklaşma yoluyla, hastanın hastalıktan kurtulması gibi; ya da inşâ yoluyla, Allah'ın Âdem'i topraktan yaratması gibi."[46] Elmalılı'nın bu konudaki yorumları oldukça açıklayıcıdır. O şöyle demektedir: "Berâat-i zimmet asıldır." denildiği zaman, başından itibaren inşâ sûretiyle olan hulûs, yani halislik ve selamet manası kastedilmiş olur. Cezada suçtan berâet etmek de böyledir. Lâkin borçtan berâet yine aynı anlama gelebildiği gibi,

[44] Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1426, s. 89.
[45] Zemahşerî'nin bu konudaki görüşü ayrıca tezimizin "Kur'ân'da "B-R-E" Kökünün Anlamları" bölümünde ele alınacaktır. Burada sadece sözlük müellifinin aktardıkları anlatılmaktadır.
[46] Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît*, I/5.

daha ziyade ibrâ veya arınma şeklinde olur ki, bu da tafassi[47] denilen kurtulma yoludur."[48]

Zebîdî (ö. 1205) de برأ fiilini (برأ الله الخلق) ibaresini kullanarak açıkladıktan sonra Ebû Zeyd (ö. 215)[49]'in *Kitabu'l-Hemz* adlı eserinden önemli bir aktarımda bulunmaktadır. Buna göre برأ , (خلقهم على غير مثال) yani örneksiz yaratmak demektir. Ebû Zeyd'in ölüm tarihi göz önüne alındığında kökün yaratma anlamının diğer erken dönem müelliflerin aksine ilk defa bu şekilde daraldığı görülmektedir. Ancak Ebû Zeyd'in kitabına baktığımızda برأ maddesinde değil böyle bir kaydın, kökün yaratma anlamının dahi verilmediği; sadece iyileşmek ve borçtan kurtulmak anlamının verildiği görülmektedir.[50] Yazılış amacı kelimelerin anlamlarını vermekten öte, hemzeli kelimelerin başta ortada ve sonda yazılışlarını tespit etmek olan bu kitap, bize kelimenin halk arasındaki asıl kullanımının "arınmak, uzaklaşıp kurtulmak" anlamında olduğunu düşündürmektedir.

Modern dönemde yazılmış *el-Müncid* isimli sözlükte خلق fiiliyle açıklandıktan sonra, yoktan var etmek anlamına geldiği söylenmektedir.[51]

Sözlük müellifleri konuyla ilgi olarak bir de "البريّة" kelimesi üzerinde durmuşlardır. "البريّة", yaratılmış manasına gelmektedir. برأ fiilinden فَعيلة kalıbıyla ve ism-i mef'ûl anlamında çekildiği zaman sarf kaidelerine göre hemzeli olarak البريئة şeklinde olması gerekmektedir. Ancak Araplar برأ kökünden türeyen bu kelimeyi

[47] Bu kelime hem Mütercim Âsım Efendi'nin eserinde, hem de Elmalılı'nın tefsîrinde "tafassî" olarak yazılmıştır; ancak Beydâvî'nin kendi kitabında تقصي olarak yazılmıştır. Kelimenin doğru yazılışı "uzaklaşma" anlamına gelen تقصي şeklinde olmalıdır.

[48] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı Matbaa-i Ebuzziyâ, İstanbul 1936, IV/2446.

[49] Tam adı Ebû Zeyd Saîd b. Evs b. Sâbit el-Ensârî (ö. 215/830) olan Ebû Zeyd, Basra mektebine mensup dil ve edebiyat âlimidir. Detaylı bilgi için bkz.: Hüseyin Elmalı, "Ebû Zeyd el-Ensârî", *DİA*, İstanbul 1994, X/270-271.

[50] Ebû Zeyd el-Ensârî, *Kitabu'l-Hemz*, el-Matbaatu'l-Katolikiyye, Beyrut 1910, s. 6.

[51] Luvîs Ma'lûf el-Yesûî, *el-Müncid fi'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, Dâru'l-Maşrık, Beyrut 2001, s. 74.

tıpkı النبيُّ ve الذُّرِّيَّة kelimelerinde olduğu gibi hemzesiz olarak okumaktadırlar. Sadece Mekkeliler, Arapların aksine bu kelimeyi hemzeli olarak الْبَرِيئة şeklinde kullanmaktadırlar.[52]Ancak bu kelimenin hangi kökten türediğiyle ilgili farklı görüşler de bulunmaktadır. Sözlük müellifleri Ferrâ(ö:207h.)'nın görüşü olduğunu söyleyerek, البرية kelimesinin toprak anlamına gelen برى kelimesinden türemiş olma ihtimalinden de bahsetmektedirler. Kelime, برى kelimesinden türetildiğinde hemze zaten kelimenin türediği kökte olmadığı için "البريّة" şeklinde gelmektedir. Kelimenin, insanoğlunun topraktan yaratılmasından dolayı bu şekilde isimlendirildiği söylenmektedir.[53]

Neticede kelimenin برأ kökünden türediği kabul edildiğinde yaratılmış anlamına, البرى kelimesinden türediği kabul edildiğinde ise insanoğlu anlamına geldiği görülmektedir.

1.2. OSMANLICA SÖZLÜKLERDE برأ KÖKÜNDEN TÜREMİŞ KELİMELERİN ANLAMLARI

Tezimin İkinci Bölümü'nde برأ kökünün geçtiği âyetlerin Türkçeye tercümesinde Arapçadan Osmanlıcaya geçen "berî olmak" ifadesinin çokça kullanılmış olmasından dolayı bu bölümde Osmanlıca sözlüklerin de incelenmesini gerekli gördük. Nitekim Osmanlı Türkçesi'nde برأ kökünden türeyen pek çok kelime bulunmaktadır. Bu kelimeler ve kelimelerin sözlüklerde zikredilen anlamları şu şekildedir.

---

[52] Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga,* XV/269; Cevherî, *es-Sıhâh,* I/36; İbn Sîde, *el-Muhkem*, X/286; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I/31; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs,* I/113.

[53] Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga,* XV/270; Cevherî, *es-Sıhâh,* I/36; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I/31; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs,* I/114-115.

بَری (berî): Sâlim, âzâde, vâreste, temyîz, pâk, hür, serbest, günahsız, ma‘sûm, kabahatsiz, suçsuz,[54] -den kurtulmuş, ‘ârî, âzâde. Her hastalıktan berîdir; örneğinde olduğu gibi. Pâk, münezzeh: Cenâb-ı Hak gözle görmekten ve kulakla işitmekten berîdir; örneğinde olduğu gibi. Hiçbir taalluk ve medhali olmayan, berâet kazanan.[55]

برء (bur’): Hastalıktan kalkma, iyileşme, şifâyâb olma, ifâkât.[56]

بَرَاءَت (berâet): Berîlik, âzâdelik, bi’l-muhâkeme kabahatsizliğini tebyîn etmek.[57] Kur’ân’ın dokuzuncu sûresinin adı. Tevbe Sûresi.

إبراء (ibra’): Berî ve âzâde etmek, hastayı iyi ve şifâyâb etmek, serbest ve âzâde bırakmak, alacak ve vereceği kalmamak.[58]

برات (berât): Asıl sözlük anlamı yazış kağıdı demektir. Istılahta ise her çeşit imtiyaz, rütbe, nişan ve istihkak için devlet tarafından yazılıp sahibine verilen resmî kâğıt, ferman.[59]

ليل برات : (berat gecesi): Fahr-ı kâinat efendimize nübüvvetin Hazret-i Cebrail vasıtasıyla teblîğ buyrulduğu gece ki Şâbân’ın 15. gecesine denk gelmektedir.[60]

تَبَرَّی (teberrâ): Uzaklaşma, uzak durma.[61] Berî olmak, sevmeyip yüz çevirmek.[62]

مبرّأ (müberra): Berî, ‘ârî, münezzeh, pâk, sâlim.[63]

---

[54] Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lügatı*, Maârif Matbaası, İstanbul 1927, I/669; Ali Seydî, *Kâmûs-ı Osmânî*, Dâru’l-Hilâfeti’l-‘Aliyye, İstanbul 1330, I/172.
[55] Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1317, s. 291.
[56] Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 286; Kadri, *Türk Lügatı*, I/670.
[57] Ali Seydî, *Kâmûs-ı Osmânî*, I/180.
[58] Kadri, *Türk Lügatı*, I/670; Ali Seydî, *Kâmûs-i Osmânî*, I/74; Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 65.
[59] Ali Seydî, *Kâmûs-ı Osmânî*, I/180; Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 286; Kadri, *Türk Lügatı*, I/670.
[60] Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 286, Kadri, *Türk Lügatı*, I/670, Ali Seydî, *Kâmûs-ı Osmânî*, I/180.
[61] Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 277.
[62] Ali Seydî, *Kâmûs-ı Osmânî*, I/258.
[63] Kadri, *Türk Lügatı*, I/670.

إستبراء (istibra‘): İdrardan sonra tahâret; nikahlanan bir seyyibenin hamile olmadığını anlamak için bir hayız geçinceye kadar ilişkiden uzak durmak;[64] hadesten berî olmak.[65]

اَلْبَارِئ (el-bâri’): Cenâb-ı Hak, yaratıcı, hâlık.[66]

تبريه (tebrie): Aslı تبرئه dir. Birini bir şüphe veya kabahatten berî etme, medhali olmadığını ispat etme: mahkeme kendisini tebrie etti; örneğinde olduğu gibi. Borcundan kurtarma.[67]

بريه (beriyye): Halk, en‘âm, mahlûkât, nâs, insanlar.[68]

برايا (berâyâ): بريه kelimesinin çoğuludur. Mahlûkât demektir.[69]

1. 3. DEĞERLENDİRME

Hicrî 175 yılından günümüze kadar yazılan Arapça sözlükler ve Osmanlı Türkçesi sözlükleri incelendiğinde, sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

1. برأ’nin iki kök anlamı bulunmaktadır; bunlar: arınmak ve yaratmaktır. Bu iki kök anlam arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.
2. Kökten türeyen kelimelerin arınmak bağlamında tespit edebildiğimiz kadarıyla 12 temel manası bulunmaktadır. Bu anlamların zaman içerisinde bariz bir değişikliğe uğramadığı görülmektedir.
3. Kökün yaratma anlamı hicri 5. yüzyıla kadar herhangi bir hususileştirme yapılmadan, mutlak yaratma olarak verilmiş ve خلق kelimesiyle açıklanmıştır. Ancak daha sonraki yıllarda yazılan sözlüklerde yaratma anlamının daraldığı; برأ’nin canlıların yaratmasını ifade etmek için kullanıldığı söylenmektedir.

[64] Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 92; Ali Seydî, *Kâmûs-ı Osmânî*, I/76.
[65] Kadri, *Türk Lügatı*, I/670.
[66] Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 262; Ali Seydî, *Kâmûs-ı Osmânî*, I/157.
[67] Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 277; Ali Seydî, *Kâmûs-ı Osmânî*, I/258.
[68] Ali Seydî, *Kâmûs-ı Osmânî*, I/182, Kadri, *Türk Lügatı*, I/696.
[69] Ali Seydî, *Kâmûs-ı Osmânî*, I/180.

Allah'ın البارئ ismine, "canlıları yaratan, benzersiz ve örneksiz yaratan, noksanlıktan uzak/düzen içinde yaratan, cevher ve arazlar vasıtasıyla birbirinden ayrı yaratan, yoktan yaratan" anlamlarının verildiği görülmektedir.

4. برأ kökünden türeyen pek çok kelime Osmanlı Türkçesinde de kullanılmaktadır. Bunlar, Arapçada bulunan iki kök anlamı da taşıyan kelimelerdir. Bariz bir anlam kayması, daralması ya da genişlemesi tespit edilememiştir.

2. KUR'ÂN'DA "B-R-E" KÖKÜNÜN ANLAMLARI

Bu bölümde برأ kökünden türeyen kelimelerin Kur'ân-ı Kerîm'de hangi anlamlarda kullanıldığı incelenecektir. Bu kelimeler Kur'ân'da toplam otuz bir defa, نَبْرَأ , الْبَرِيَّةُ ,الْبَارِئُ , بَارِئِكُمْ ,بُرَءآءُ , بَرَآءٌ , بَرِيءٌ , تَبَرَّأَ , بَرَآءَةٌ , بَرِيئاً , بَرَّاَ , أُبَرِّئُ ,أُبْرِئُ türevleriyle geçmektedir.[70] Bunlardan yirmi beşi "arınmak" kök anlamında, altısı ise "yaratma" kök anlamındadır. Bu bölümde öncelikle "arınma/kurtulma" anlamını daha sonra "yaratma" anlamı taşıyan kelimelerin geçtiği âyetler incelenecektir. Âyetlerde geçen kelimelerin anlamlarını tespit etmeye çalışılırken, sözlük anlamını incelerken yaptığımız tasnif esas alınacaktır. Âyetin metni verildikten sonra verilen ilk meâl âyetin tam meâlidir ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlanan ve bir komisyonun hazırladığı meâlden alınmıştır. Daha sonra verilen meâllerde ise sadece incelediğiniz kelimenin geçtiği bölüm verilmiştir. Gerekli yerlerde tefsirlere müracaat edilmiş, yorumlar değerlendirilmiş ve tercüme önerilerinde bulunulmuştur.

[70] Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Çağrı Yay., İstanbul, s.216-217.

2.1. ARINMAK

برأ kökünden türeyen kelimelerin, Kur'ân'da daha çok arınma bağlamında kullanıldığı görülmektedir. Kelime bu anlamıyla hem Mekkî hem de Medenî sûrelerde, toplam yirmi üç âyette yirmi beş defa geçmektedir.[71] Şimdi برأ'nin bu bağlamda kazandığı anlamaları ve yer aldığı âyetleri tek tek inceleyelim.

2.1.1. İyileşmek

Kelime iyileşmek anlamıyla Kur'ân'da iki âyette, muzâri fiil formunda, birinde birinci tekil şahıs diğerinde ikinci tekil şahıs çekimiyle ve aynı kelime grubuyla geçmektedir. Normalde geçişsiz (lâzım) bir fiil olan برأ fiili bu âyetlerde geçişli (müteaddî) olarak kullanılmıştır ve iyileştirmek anlamındadır. Bu âyetler Hz. Îsâ'nın körleri ve cüzzamlıları iyileştirmesini anlatmaktadır. Tefsirlerde برأ kelimesi üzerinde durulmamış daha çok "ekmeh" ve "ebras" kelimelerinin ne çeşit hastalıklar olduğu açıklanmış; bu eylemin Hz. Îsâ'nın bir mucizesi olduğu söylenmiştir.[72] Âyetler ve tercümeleri şu şekildedir:

- 3. Âl-i İmrân 49

وَرَسُولاً اِلٰى بَنِي اِسْرَٓائِيلَ اَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْۖ اَنِّي اَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْراً بِاِذْنِ اللّٰهِۖ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَاُحْـيِ الْمَوْتٰى بِاِذْنِ اللّٰهِۖ وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَۙ فِي بُيُوتِكُمْۜ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَۚ

[71] 2. Bakara 166, 167; 3. Âli-İmrân 49; 4. Nisâ' 112; 5. Mâide 110; 6. En'âm 19, 78; 8. Enfâl 48, 9. Tevbe 1, 3, 114; 10. Yûnus 41; 11. Hûd 35, 54; 12. Yûsuf 53; 24. Nûr 26; 26. Şuarâ 216; 28. Kasas 63; 33. Ahzâb 69; 43. Zuhruf 26; 54. Kamer 43; 59. Haşr 16; 60. Mümtehine 4.

[72] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Merkezu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyye, Kâhire 2001, V/420, Ebû Sa'îd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed es-Sîrâzî el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru Sâdır, Beyrut 2001, I/166.

"O, İsrailoğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sûreti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yeyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır."

- 5. Mâide 110

اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَۚ اِذْ اَيَّدْتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلاًۚ وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَۚ وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْراً بِاِذْنِي وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِيۚ وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى بِاِذْنِيۚ وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِي اِسْرَٓائِيلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ

"Allah o zaman şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene (verdiğim) nimetimi hatırla! Hani seni mukaddes ruh (Cebrail) ile desteklemiştim; (bu sayede) sen beşikte iken de yetişkin çağında da insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı (okuyup yazmayı), hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan, kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen benim iznimle o bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Ölüleri benim iznimle (hayata) çıkarıyordun. Hani İsrailoğullarını (seni öldürmekten) engellemiştim; kendilerine apaçık deliller (mucizeler) getirdiğin zaman içlerinden inkâr edenler, "Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir." demişlerdi."[73]

"...iyi eder..."Âl-i İmrân 49; "…iyi ediyordun…" Mâide 110 (Elmalılı) [74]

[73] *Kur'ân Meâli*, Komisyon, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2002.
[74] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili-Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerîfi*, (Haz.: Dücane Cündioğlu), Sistem Matbaacılık, İstanbul 2003.

"…iyileştiririm." Âl-i İmrân 49; "…iyileştiriyordun…" Mâide 110 (Ateş)[75]

"…iyileştireceğim."Âl-i İmrân 49; "…iyileştirdiğini…" Mâide 110 (Akdemir)[76]

"…iyileştirir,…" Âl-i İmrân 49; "…iyileştirmiş…" Mâide 110 (A. Şener vd.)[77]

"… iyi edeceğim…" Âl-i İmrân 49; "…iyileştirmiştin…" Mâide 110 (Atay)[78]

"…iyileştireceğim…"Âl-i İmrân 49; "…iyileştiriyordun…" Mâide 110 (Işıcık)[79]

"…iyileştirir…" Âl-i İmrân 49; "…iyileştiriyor…" Mâide 110 (İslamoğlu)[80]

İncelediğimiz kök, âyette sözlük anlamıyla yer almaktadır ve manası gayet açıktır.

2.1.2. İthamdan kurtulmak, temize çıkmak, masum olmak

برأ fiilinin anlamlarından biri de kendisi hakkında söylenen, itham edildiği şeyden kurtulmak, masum, saf, günahsız, suçsuz olmaktır. Bu anlamıyla Kur'ân'da beş âyette geçmektedir. Geçişsiz (lâzım) olan برأ fiili bu anlamı taşıyan âyetlerin ikisinde geçişli (meteaddî) olarak kullanılmıştır. Yani temize çıkmak değil, temize çıkarmak, aklamak, masum olduğunu açıklamak anlamındadır.

[75] Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Kılıç Kitapevi, Ankara 1980.
[76] Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'ân*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2004.
[77] Abdülkadir Şener, Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İzmir 2011.
[78] Hüseyin Atay, *Kur'ân -Türkçe Çeviri-*, Atay ve Atay, Ankara 2002.
[79] Yusuf Işıcık, *Kur'ân Meâli*, Konya İlahiyat Derneği Yay., Konya 2010.
[80] Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an-Gerekçeli Meal-Tefsir*, Düşün Yay., İstanbul 2011.

➢ 33. Ahzâb Sûresi 69. âyette Allah'ın Mûsâ (a.s.)'yı itham edildiği şeyden, onun hakkında söylenen olumsuz durumdan temize çıkarmasından bahsedilmektedir.[81] Âyet ve meâli şu şekildedir.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ اٰذَوْا مُوسٰى فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيهاً

"Ey iman edenler! Siz Mûsâ'ya eziyet eden kimseler gibi olmayın. Nihayet Allah onu onların dediklerinden temize çıkarmıştı. Mûsâ Allah katında itibarlı bir kimse idi."

"tebrie etti." (Elmalılı)

"…beraat ettirdi." (Ateş)

"….temiz çıkarmıştı." (Akdemir)

"…temize çıkarmıştı." (A. Şener vd.)

"…temize çıkardı." (Atay)

"…aklayıp temize çıkarmıştı." (Işıcık)

"…onu temize çıkardı." (İslamoğlu)

Elmalılı ve Ateş, kelimeyi Arapça kökenli Osmanlıca kelimelerle tercüme etmeyi, diğer mütercimler ise Türkçe "temize çıkarmak" ve "aklamak" kelimeleriyle tercüme etmeyi tercih etmişlerdir. Her iki tercümenin de âyetin anlamını tam olarak aktardığı söylenebilir.

➢ 12. Yûsuf Sûresi 53. âyette, Yûfus (a.s.)'un Mısır azîzinin karısına meyletmekle itham edildiği meselede nefsini temize çıkarmaması anlatılmaktadır. Âyet ve meâli şu şekildedir.

[81] Tefsirlerde Hz. Mûsâ'nın neyle itham edildiği hususunda çeşitli yorumlar bulunmaktadır. Bazıları: bulaşıcı hastalığı olduğu, kardeşi Harun'u ölürdüğü, zina ettiği, İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmakla hata ettiği gibi durumlardır. Bkz.: Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, II/842; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V/3932; Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2008, IV/404.

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِيۚ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيۜ اِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

"(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbim acıyıp korumuş başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."

"Nefsimi tebrie etmiyorum." (Elmalılı)

"Nefsimi temize çıkarmıyorum." (Ateş)

"…kendimi temize çıkaracak da değilim." (Akdemir)

"…temize çıkarmıyorum." (A. Şener vd.)

"…ben nefsimi temize çıkarmam." (Atay)

"…kendimi asla aklayamam." (Işıcık)

"…kendimi temize çıkarıyor değilim." (İslamoğlu)

Görüldüğü üzere Elmalılı yaşadığı dönem itibariyle mevzu bahis olan kelimeyi Osmanlıcaya geçmiş haliyle kullanmaktadır. Meâller kelimenin anlamını doğru bir şekilde yansıtmaktadır.

- 4. Nisâ Sûresi 112. âyette بَرَاَ kökü فعيل vezninde sıfat-ı müşebbehe olarak kullanılmıştır. Âyet, yapılan kötü bir işi, işlenen bir suçu masum birine yüklemekten bahsetmektedir. Âyet ve meâli şu şekildedir:

وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيۤئَةً اَوْ اِثْماً ثُمَّ يَرْمِ بِه بَرِيۤئاً فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَـاناً وَاِثْماً مُبِينا

"Kim kasıtlı veya kasıtsız bir günah kazanır da sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak ki büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur."

"…bîgünahın üzerine atarsa…" (Elmalılı)

"… bir suçsuzun üzerine…" (Ateş)

"… bir suçsuzun üzerine…" (Akdemir)

"…onu suçsuz birinin…" (A. Şener vd.)

"…suçsuz birinin üzerine…" (Atay)

"…suçsuz birine atarsa..." (Işıcık)

"…suçsuz bir kimsenin…" (İslamoğlu)

Meâllerin kelimenin anlamını tam olarak yansıttığı görülmektedir.

- 24. Nûr Sûresi 26. âyette بَرَاَ kökü, مفعّل vezninde ism-i mef'ûl olarak kullanılmıştır. Âyet Hz. Aişe'ye yapılan iftira ile ilgilidir; Hz. Peygamber'in ailesinin iftiracıların ve dedikoducuların söyledikleri gibi olmadığını, onların itham edildikleri şeyle alakalarının olmadığını, saf ve pak olduklarını anlatmaktadır. Âyet ve meâli şu şekildedir:

اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِۚ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِۚ أُولَٰئِكَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَۖ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

"Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bu sonuncular, (iftiracıların) söylediklerinden çok uzaktırlar. Kendileri için bağışlanma ve güzel bir rızık vardır."

"...müberradırlar." (Elmalılı)

"…onların dediklerinden uzaktır." (Ateş)

"…dile getirdiklerinden (suçlamalarından) berîdirler." (Akdemir)

"…iftiralardan uzaktırlar." (A. Şener vd.)

"…söylediklerinden uzaktırlar." (Atay)

"…dedikodularından aklanmış kimselerdir." (Işıcık)

"…iftiracıların dillerine doladıkları şeylerden uzaktır." (İslamoğlu)

Elmalılı ve Akdemir bu âyeti tercüme ederken Osmanlı Türkçesine de geçmiş Arapça kökenli kelimeleri tercih etmişlerdir. Ateş, Atay, A. Şener vd., İslamoğlu ise kelimeyi uzak kelimesiyle tercüme etmişlerdir.

- Kök, bu anlamda son kez 54. Kamer Sûresi'nin 43. âyetinde mastar olarak kullanılmaktadır. Âyetin siyâkında önceki kavimlerde inkâr edenlerin durumu anlatılmakta ve bu âyette Mekkelilere hitap edilmektedir. Âyet ve meâli şu şekildedir:

أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أُولَٰئِكُمْ اَمْ لَـكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ

" Şimdi sizin kâfirleriniz onlardan daha mı iyidirler? Yoksa kitaplarda sizin için bir berâet mi var?"

"…bir beraat mı var." (Elmalılı)

"… bir berâet (inkârınızdan dolayı sorumsuzluk) mu var?" (Ateş)

"…bir güvence mi bulunmaktadır?" (Akdemir)

"…berat belgesi mi var?" (A. Şener vd.)

"…sorumsuzluk belgesi mi var?" (Atay)

"…bir ayrıcalık mı var?" (Işıcık)

"…dokunulmaz olduğunuz mu kayıtlı?" (İslamoğlu)

Kelime Komisyon, Elmalılı, Ateş ve A. Şener vd. tarafından, tercüme edilmeden verilmiş, diğer mütercimler tarafından ise "güvence, dokunulmazlık, ayrıcalık" gibi برأ kelimesinin anlam çerçevesinde yer almayan ifadelerle tercüme edilmiştir. Atay'ın meâlinde yer alan "sorumsuzluk belgesi" ifadesinin ise Türkçede alışılagelen ya da yaygın kullanılan bir tabir olmadığı görülmektedir. Âyetin meâli şu

şekilde daha anlaşılır ve kelimenin anlamına uygun olacaktır: "Yoksa kitaplarda sizin masum ve kurtulmuş olduğunuza dair bir bilgi mi var?"

2.1.3. İlişkiyi kesmek

Kök, ilişkiyi kesmek, ilgilenmemek anlamında on üç âyette kullanılmaktadır. Kökün bu anlamda kullanıldığı âyetleri tasnif ederken Beydâvî'nin bu kelimeyle ilgili yorumlarını esas alacağız. Beydâvî, Bakara Sûresi'nin 54. âyetini tefsir ederken برأ ile ilgili şöyle bir açıklama yapmaktadır: Bu terkibin aslı bir şeyin kendinden olmayan şeylerden arınıp saf hale gelmesi halis olması demektir. Bu, iki yolla olur; ya inşâ yoluyla yani başlangıcından itibaren halis bir halde olması, ya da uzaklaşma yoluyla arınması.[82] Bu bölümde incelediğimiz âyetler de tam bu iki arınmayı ifade etmektedir. Daha önceden ilişkide olan ve daha sonra diğerinden (onu kötü gördüğü için) ayrılanları konu alan ve başından beri diğeriyle hiç ilgisi olmayan ve bunu dile getiren âyetler.

Uzaklaşma yoluyla arınma anlamını içeren âyetler şu şekildedir:

- 2. Bakara Sûresi 166. ve 167. âyetlerde dünyada iken kendilerine önder edindikleri kimseleri Allah'ı sever gibi sevenlerin (2. Bakara 165) ve edindikleri önderlerin âhiretteki durumları anlatılmaktadır.

إِذْ تَبَرَّاَ الَّذينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذينَ اتَّبَعُوا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الأَسْبَابُ (١٦٦) وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا

"İşte o zaman (görecekler ki) kendilerine uyulup arkalarından gidilenler, uyanlardan hızla uzaklaşırlar ve (o anda her iki taraf da) azabı görmüşler, nihâyet aralarındaki bağlar kopup parçalanmıştır. Uyanlar şöyle derler: Ah, keşke bir daha

[82] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I/67.

dünyaya geri gitmemiz mümkün olsaydı da, şimdi onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık."

"…teberri etmişlerdir…teberri ettikleri gibi biz de onlardan teberri etseydik." (Elmalılı)

"… uzak durdular… uzak durdukları gibi biz de onlardan uzak dursaydık." (Ateş)

"…yalnız bırakıp terk edecekler…bizi yalnız bırakıp terk ettikleri gibi, biz de onları yalnız bırakıp terk etseydik." (Akdemir)

"…uzaklaşacaklar, onları hiç tanımayacaklar…onların şimdi bizi terk ettiği gibi biz de onları terk etseydik." (A. Şener vd.)

"…sahip çıkamayacaklar...bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsak." (Atay)

"…ilgiyi keseceklerdir…nasıl ilgilerini kestilerse biz de onlardan öylece ilgimizi kessek." (Işıcık)

"…sırt döndüğü o zaman…onların bize sırt döndüğü gibi biz de onlara sırt dönsek." (İslamoğlu)

Elmalılı, âyeti tercüme ederken برأ kökünden türeyen kelimelerin Osmanlı Türkçesine geçmiş halini kullanmıştır. Bu durum, âyetin anlamında bir sorun oluşturmamaktadır. Çünkü bu kelime Arapçada sahip olduğu anlamları, Osmanlı Türkçesinde de korumaktadır. Ancak günümüz Türkçesinde bu kelimenin yaygın kullanılmaması âyetin anlaşılmasını olumsuz etkilemektedir. Işıcık, İslamoğlu, A. Şener vd., Akdemir'in tercümelerinin anlamı yansıttığını düşünüyoruz. Komisyon'un ve Atay'ın meâllerinde ise برأ kökünden türeyen kelimeler uzak kelimesiyle tercüme edilmiştir. Bundan sonraki âyetlerde çokça kullanıldığını göreceğimiz uzak

kelimesinin üzerinde biraz durmakta fayda görüyoruz. Uzak kelimesi Türk Dil Kurumu'nun *Türkçe Sözlük*'ünde şu anlamlara gelmektedir:

Yakın olmayan yer.

Gidilmesi çok süren, çok ötelerde bulunan, ırak.

Arada çok zaman bulunan.

Eli gücü ve hükmü yetişmez.

İhtimali az olan.

Ayrı, birbiriyle yakın ilgisi olmayan.

Kelime guruplarıyla beraber şu anlamlara gelmektedir:

Uzak durmak: Yaklaşmamak, karışmamak.

Uzak düşmek: Uzak olmak, uzak bulunmak.

Uzak kalmak: uzakta bulunmak.

Uzak tutmak: Uzakta kalmasını sağlamak.

Uzağı görmek: İleride ne olacağını kestirmek.

Uzaklara gitmek: (mec.) Konudan ayrılmak; gözleri dalmak dalıp gitmek.

Uzaktan: Uzak yerden.

Uzaktan bakmak: Seyirci gibi davranıp karışmamak.

Uzaktan merhaba: Yakın ahbaplık bulunmadığını veya istenmediğini anlatır.

Uzaktan uzağa: İlgisi az olan; çok uzakta; birazcık, az buçuk, tam olmayarak.

Uzaktan yakından: Herhangi bir bakımdan ilgi.[83]

برأ kökünün temel anlamının uzaklaşmak değil, arınmak, kurtulmak, saflaşmak olduğunu hatırlarsak uzak kelimesinin hiçbir sözlük anlamıyla örtüşmediği görülmektedir. Mesela Süleyman Ateş'in تَبَرَّأَ kelimesini tercüme ederken kullandığı

[83] Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 2433, 2434.

"uzak durmak" terkibi yaklaşmamak, karışmamak anlamındadır. Âyette kastedilen anlam ise bu değildir. Aralarındaki bağın tamamen kopması, ilişkinin bitmesi, tarafların birbirini reddetmesi, birbirine sırt çevirmesidir. Tercümede esas olan tercüme edildiği dildeki en uygun karşılığı bulmak ise kök, uzak kelimesinden başka bir kelimeyle tercüme edilmelidir. Bu nedenle özellikle uzaklaşma yoluyla arınma anlamını içeren bu bölümdeki âyetleri tercüme ederken bağlama göre ipi koparmak[84], köprüleri atmak[85], ilişiğini kesmek[86], sırt çevirmek[87], arka çevirmek[88], alakayı kesmek[89] deyimlerini kullanmak kelimenin kök anlamına ve Türkçe kullanıma daha uygun olacak; âyetin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Âyetin ilgili kısımları şu şekilde tercüme edilebilir:

"…İşte önderler kendilerini izleyenleri yüzüstü bıraktılar… elimize bir fırsat geçse de onların şimdi bize sırt çevirdikleri gibi, biz de onlarla dünyadayken ilişkimizi kesseydik..."

- 8. Enfâl Sûresi 48. âyet, Bedir Savaşı'nda şeytanın Mekkeli müşriklere nasıl vesvese verdiğini ve sonra onları nasıl yüzüstü bıraktığını anlatmaktadır.

---

[84] Bağlı bulunduğu kuruluşla veya yakınlığı bulunan kişi ile ilişkisini kesmek. Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 1201. İlişkiyi kesmek, ayrılmak. bkz.: Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, II/2195.

[85] Bir işten vazgeçme veya geri dönme imkânı kalmayacak biçimde kesin bir davranışta bulunmak. Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 1500.

[86] Hiçbir ilgisi kalmamak, bağlantılarını koparmak. Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 1176. Bir kimse veya iş ile olan ilgiye, bağlantıya son vermek, münasebeti kalmamak. Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, II/2144.

[87] Bir şeyden veya bir kimseden desteğini, ilgisini kesmek. Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 2102; ilgisini ve var olan bağlantılarını kesmek. Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, IV/4216.

[88] Sırt çevirmek, bir şeyden veya bir kimseden desteğini, ilgisini kesmek. Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 151.

[89] İlgisi kalmamak, ayrılmak. Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 82; ilgisi ve ilişkisi kalmamak, Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, I/189. Daha önceden iyi davranıp koruduğu birine gerekli ilgiyi göstermememk; ilgisini kesmek, sırtını dönemk. Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, I/291.

وَاِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَاِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَٰاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَقَالَ اِنِّي بَرِيْٓءٌ مِنْكُمْ اِنِّٓي اَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ اِنِّٓي اَخَافُ اللّٰهَ وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ

"Hani şeytan onlara yaptıklarını güzel gösterdi de "Bugün insanlardan size galip gelecek kimse yoktur, şüphesiz ben de sizin yardımcınızım." dedi. Fakat iki ordu birbirini görünce ardına döndü ve "Ben sizden uzağım, ben sizin göremediklerinizi (melekleri) görüyorum, ben Allah'tan korkuyorum; Allah'ın azabı şiddetlidir." dedi."

"…sizden katiyyen berîyim." (Elmalılı)

"… ben sizden uzağım." (Ateş)

"… benim sizinle hiçbir ilgim yoktur." (Akdemir)

"…arkasını dönüp kaçtı ve dedi ki: "ben sizin görmediklerinizi görüyorum ve Allah'tan korkarım. Zira Allah'ın azabı şiddetlidir." (A. Şener vd.)

"…ben sizden uzağım…" (Atay)

" Ben sizden uzağım/sizinle ilgimi kestim…" (Işıcık)

" Benim sizinle hiçbir ilişkim olamaz…" (İslamoğlu)

İlgili bölümü Akdemir'in ve İslamoğlu'nun tercüme ettiği gibi tercüme etmek baştan beri bir alakaları olmadığını, berâetin inşâ sûretiyle olduğunu düşündürmektedir. Hâlbuki şeytan önceki bir birlikteliği reddetmektedir. Uzak kelimesiyle tercüme etmenin ise Türkçedeki en uygun kelime olmadığını daha önce belirtmiştik. Buradaki en uygun tercüme Işıcık'ın "uzağım" kelimesini açıklamak için kullandığı "ilgimi kestim" ibaresidir. Ayrıca ilgili bölüm "…ben sizinle köprüleri attım/ipleri kopardım/alakamı kestim…" ibareleriyle de tercüme edilebilir.

➢ 9. Tevbe Sûresi'nin 1. âyeti, hiretin 9. yılında Hz. Ebu Bekir, Hac emiri olarak Mekke'ye gittiği sırada nâzil olmuştur. Allah ve Resûlünün antlaşma yaptığı kimselerle tüm ilişkilerinin kesildiğini anlatmaktadır. Bu aynı zamanda siyasi bir söylemdir ve devletlerarası hukukun gereği bir uyarı niteliğindedir. Nitekim sözlük müellifleri, kelimenin ilişki kesme anlamını verirken uyarı yapılması gerektiğini söyledikten sonra bu âyeti delil olarak nakletmektedirler.[90] Bu ilişki kesme, savaş çıkmasını gerektiren bir ilişki kesmedir.

بَرَٲٓءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

"Allah ve Rasûl'ünden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ihtar."

"Bir ültimatom…" (Elmalılı)

"…ihtardır." (Ateş)

"…ültimatomdur." (Akdemir)

"…bir bildiridir." (A. Şener vd.)

"…yükümsüzlük." (Atay)

"…bir uyarı, bir ültimatomdur." (Işıcık)

"…bir ilişik kesme ilanıdır." (İslamoğlu)

Tefsirlerde براءة kelimesinin anlamı üzerinde durulmamıştır. Cümlenin yapısı ve kuruluşu, kendileriyle anlaşma yapılanların ve kendileriyle anlaşma yapılmayanların durumunun ne olacağı, ne kadar süreyle serbest oldukları, sürenin ne zaman başlayacağı gibi âyetin diğer konularıyla ilgili yorumlar bulunmaktadır.[91]

[90] Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, XV/269; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I/33.

[91] Yahya b. Ziyâd b. Abdullah el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2002, I/282; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI/303-338; Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, tsz, II/242; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I/395.

Tercümelerde براءة kelimesi, tercüme edilirken tercih edilen ültimatom[92], bildiri, ilişki kesme ilanı, anlamı Türkçeye doğru bir şekilde aktarmaktadır. "İhtar" kelimesi ilişkilerin sonlandırıldığını tam olarak ifade etmemektedir. "Yükümsüzlük" kelimesi ise TDK'nın Sözlük'ünde yer almamaktadır.

- 9. Tevbe Sûresi 114. âyet, babasını affetmesi için Allah'a dua eden Hz. İbrahim (a.s)'in ve babasının durumunu anlatmaktadır.

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا اِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَاَوَّاهٌ حَلِيمٌ

"İbrahim'in babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi. Ne var ki, onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz ki İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi."

"…ondan teberri etti." (Elmalılı)

"…ondan uzak durdu." (Ateş)

"…ondan ilgisini kesmişti." (Akdemir)

"…ondan uzaklaştı." (A. Şener vd.)

"…ondan uzaklaştı." (Atay)

"…ondan ilişiğini kesti." (Işıcık)

"…ondan hemen el çekti." (İslamoğlu)

Âyet tercüme edilirken "ilgi/ilişki kesmek" deyimini ifade etmek üzere, "ondan" kelimesi yerine "onunla" kelimesini kullanmak Türkçeye daha uygun olacaktır. Ancak âyette برأ'nin mefûlü olarak منه kelimesi geçtiği için mütercimler bu kelimeyi kullanmayı gerekli görmüş olmalılar.

[92] Bir devletin başka bir devlete verdiği ve hiçbir tartışma veya karşı koymaya yer bırakmaksızın, tanıdığı sürede isteklerinin yerine getirilmesini istediği nota, demektir.

Bu âyette dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da من harf-i cerine bitişik olan ه zamiridir. İncelediğimiz tercümelerde zamirin İbrahim (a.s.)'in babasını kastettiği kabul edilmiştir. Hâlbuki bunun yerine zamirin "istiğfar" eylemine döndüğünü kabul etmek[93] âyetteki esas konuya daha uygun görünmektedir. Şu halde âyettin ilgili bölümü "…mağfiret dilemeyi kesti…" veya "…artık mağfiret talebinde bulunmaktan vazgeçti..." şeklinde tercüme edilebilir.

- 28. Kasas Sûresi 63. âyette, kök, fiil formunda ve إلى harf-i ceriyle kullanılmıştır. Bir şeyle ilişiğini kesip başka bir şeye yönelmek anlamındadır. Âyette dünyada iken birbirlerini azdıran kimselerin âhiretteki durumları resmedilmektedir.

قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ اَغْوَيْنَآ اَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَآ تَبَرَّأْنَا اِلَيْكَ مَا كَانُوا اِيَّانَا يَعْبُدُونَ

"(O gün) aleyhlerine söz (hüküm) gerçekleşmiş olanlar: Rabbimiz! Şunlar azdırdığımız kimselerdir. Biz nasıl azmışsak onları da öylece azdırdık (yoksa onları zorlayan bir gücümüz yoktu. Onların suçlarından) berî olduğumuzu sana arzederiz. Zaten onlar aslında bize tapmıyorlardı (kendi arzularına tapıyorlardı), derler."

"…sana teberri ettik…" (Elmalılı)

" …uzak olduğumuzu (bu hususta suçumuz olmadığını) sana arz ederiz." (Ateş)

"…uzak olduğumuzu sana arz ederiz." (Akdemir)

"…hiçbir ilgimiz olmadığını sana arz ediyoruz." (A. Şener vd.)

"…onlardan uzaklaşıp sana geldik." (Atay)

"…bize tapınmalarını reddediyor sana sığınıyoruz." (Işıcık)

" … ilişiğimizi kesip sana sığınıyoruz…" (İslamoğlu)

[93] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XII/32

İslamoğlu ve Işıcık'ın tercümeleri anlamı yansıtması açısından en uygun tercümelerdir.

- Konuyla ilgili son âyet 59. Haşr Sûresi 16. âyettir. Benî Nâdir gazvesini konu alan âyetlerden sonra gelen âyet, Mekkelileri kışkırtan münafıklardan bahsetmektedir. Şeytan, insanı küfre sürükledikten sonra, onunla ilişkisini kesme nedeni olarak Allah'tan korkmasını dile getirmektedir.

كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْۚ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّي بَرِيٓءٌ مِنْكَ اِنِّي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِي

"Münafıkların durumu tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana "İnkâr et" der. İnsan inkâr edince de: Ben senden uzağım, çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım, der."

"… senden berîyim…" (Elmalılı)

"… ben senden uzağım…" (Ateş)

"…ben senden uzağım…" (Akdemir)

"…ben senden uzağım…" (A. Şener vd.)

"…ben senden uzağım…" (Atay)

"…ben senden uzağım…" (Işıcık)

"…ben senin yaptığından sorumlu değilim…" (İslamoğlu)

İlgili bölümün tercümesinin "…ben seninle ilişkiyi kestim/alakayı kestim…" şeklinde olması daha uygun olacaktır.

Berâetin uzaklaşma yoluyla gerçekleştiği âyetleri inceledikten sonra şimdi berâetin inşâ sûretiyle gerçekleştiği; yani berâetin taraflar arasında başından beri var olduğu âyetleri inceleyeceğiz. Burada ulaştığımız sonuç ve tercüme önerileri aynı olduğu için âyetleri ve meâllerinin tamamını verdikten sonra toplu bir değerlendirme yapacağız.

➢ Konuyla ilgili ilk âyet olan 6. En‘âm Sûresi 19. âyet, Mekkelilerin “Senin peygamber olduğuna şahit yok.” demeleri üzerine nâzil olmuş, tevhidi ve nübüvveti tasdik eden bir âyettir.

قُلْ اَيُّ شَيْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً ۜ قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاُوْحِيَ اِلَيَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ وَمَنْ بَلَغَ ۭ اَىِٕنَّكُمْ لَتَشْهَدُوْنَ اَنَّ مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰى ۭ قُلْ لَّآ اَشْهَدُ ۚ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّاِنَّنِيْ بَرِيْۗءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ

“De ki: Hangi şey şahadetçe en büyüktür? De ki: (Hak peygamber olduğuma dair) benimle sizin aranızda Allah şahittir. Bu Kur’an bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu. Yoksa siz, Allah ile beraber başka tanrılar olduğuna şahitlik mi ediyorsunuz? De ki: “Ben buna şahitlik etmem.” “O ancak bir tek Allah’tır, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden kesinlikle uzağım” de. ”

“…tamamen beriyim.” (Elmalılı)

“…ortak koştuğunuz şeylerden uzağım, de” (Ateş)

“…ortak koştuklarınızdan uzağım. ” (Akdemir)

“…ortak koştuğunuz putlardan uzağım.” (A. Şener vd.)

“…ortak koşmanızdan uzağım.” (Atay)

“…hepsinden berîyim/uzağım.” (Işıcık)

“…Allah dışında ilahlık yakıştırdıklarınızla hiçbir bağım yoktur.” (İslamoğlu)

➢ 6. En‘âm Sûresi 78. âyet, Hz. İbrahim (a.s.)’in önce yıldızları, sonra ayı görüp bu rabbimdir demesi ve her biri batınca bu düşüncesinden vaz geçmesini anlatan âyetlerden sonra gelen, tevhidi tasdik eden bir âyettir.

فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّيْ هٰذَآ اَكْبَرُ ۚ فَلَمَّآ اَفَلَتْ قَالَ يٰقَوْمِ اِنِّيْ بَرِيْۗءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ

“Güneşi doğarken görünce de, Rabbim budur, zira bu daha büyük, dedi. O da batınca, dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin (Allah’a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.”

“…ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden berîyim.” (Elmalılı)

“…ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden uzağım.” (Ateş)

“…ben sizin ortak koşmakta olduklarınızdan uzağım.” (Akdemir)

“…ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden çok uzağım.” (A. Şener vd.)

“…ortak koşmanızdan ben uzağım.” (Atay)

“…her şeyden uzağım.” (Işıcık)

“…ben sizin şirk koştuğunuz şeylerde yokum.” (İslamoğlu)

- 9. Tevbe Sûresi’nin başında kendileriyle antlaşma yapılanlara, bu antlaşmaların belli şartlarla feshedildiğini bildiren ve onları uyaran Allah, Tevbe Sûresi’nin 3. âyetinde Allah ve Resûlünün müşriklerle hiçbir zaman ve hiçbir sûrette bağlarının ve ilgilerinin olmadığını vurgulamaktadır.

وَاَذَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ اَنَّ اللّٰهَ بَرِيٓءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَۙ وَرَسُولُهٗۜ فَاِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ اَلِيمٍۙ

“Hacc-ı ekber (en büyük hac) gününde Allah ve Resûlünden insanlara bir bildiridir: Allah ve Resûlü müşriklerden uzaktır. Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Ve eğer yüz çevirirseniz bilin ki, siz Allah’ı âciz bırakacak değilsiniz. (Ey Muhammed)! o kâfirlere elem verici bir azabı müjdele!”

“ Allah müşriklerden berîdir, Rasûlü de…” (Elmalılı)

“Allah ve Resûlü puta tapanlardan uzaktır.” (Ateş)

“Allah’ın ve elçisinin ortak koşanlardan uzak olduğuna dair….” (Akdemir)

"Allah ve peygamberinin bundan böyle müşriklerle hiçbir ilişkisi kalmamıştır." (A. Şener vd.)

"Allah'ın ve elçisinin ortak koşanlardan uzak olduğunu…" (Atay)

"Allah ve Rasûlü müşriklerle tüm ilişkilerini kesmiştir." (Işıcık)

"Allah kendine mahsus özellikleri başkalarına yakıştıranlarla ilişiğini kesmiştir…" (İslamoğlu)

- 11. Hûd Sûresi 54. âyet, münkirlerin Hz. Hûd (a.s.)'a iman etmeyi reddetmeleri üzerine kendilerine verdiği cevabı içermektedir.

اِنْ نَقُولُ اِلَّا اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُوٓءٍ قَالَ اِنِّي اُشْهِدُ اللّٰهَ وَاشْهَدُوٓا اَنِّي بَرِيٓءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَۙ

"Biz "tanrılarımızdan biri seni fena çarpmış!" demekten başka bir şey söyleyemeyiz. O da dedi ki; "Allah'ı şahit tutuyorum, siz de şahit olun ki ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım."

"… Ondan başka koştuğunuz şeriklerin hiç birini tanımıyorum." (Elmalılı)

"…ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım." (Ateş)

"… uzak olduğum konusunda…" (Akdemir)

"…putlardan uzağım." (A. Şener vd.)

"…ortak koşmanızdan uzağım." (Atay)

"…hiçbir ilahınızı tanımıyorum." (Işıcık)

"…ilahlarınızdan berîyim." (İslamoğlu)

- Kökün بَرَاءٌ formunda kullanıldığı tek yer olan 43. Zuhruf Sûresi 26. âyette, Hz. İbrahim (a.s.)'in, kavminin taptıklarını reddetmesi anlatılmaktadır.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهٖٓ اِنَّنِي بَرَٓاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَۙ

“Hani İbrahim babasına ve kavmine şöyle demişti: “Şüphesiz ben sizin taptıklarınızdan uzağım.”

“…sizin taptıklarınızdan berîyim..” (Elmalılı)

“…ben sizin yaptıklarınızdan uzağım.” (Ateş)

“…ibadet ettiklerinizden uzağım.” (Akdemir)

“…taptıklarınızla bir ilgim yok.” (A. Şener vd.)

“…sizin taptığınız şeylerden uzağım.” (Atay)

“…taptıklarınızdan uzağım.” (Işıcık)

“…sizin taptıklarınıza tapmak benden fersah fersah uzak olsun.” (İslamoğlu)

- 60. Mümtehine Sûresi 4. âyet, yine Hz. İbrahim (a.s.) ve onunla beraber inananların, Allah’a şirk koşanlarla ve şirk koştukları şeylerle bir ilgilerinin olmadığını anlatmaktadır.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهٗۚ اِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ اَبَداً حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗٓ اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَٓا اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ

“İbrahim’de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki: «Biz sizden ve Allah’ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah’a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir.» Şu kadar var ki, İbrahim babasına: “Andolsun senin için mağfiret dileyeceğim. Fakat Allah’tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez.” demişti. (O müminler şöyle dediler:) Rabbimiz! Ancak sana dayandık, sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır..”

“…Allah’tan başka taptıklarınızdan berîyiz…” (Elmalılı)

"…Biz sizden ve sizin Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağız…." (Ateş)

"…Biz sizden ve Allah dışında ibadet ettiklerinizden uzağız…." (Akdemir)

"…Bizim sizinle ve Allah'ı bırakıp taptığınız şeylerle hiçbir ilgimiz yoktur..." (A. Şener vd.)

"…Biz sizden ve Allah'ın yerine taptıklarınızdan uzağız." (Atay)

"…Biz sizinle ve Allah dışında tüm taptıklarınızla ilgiyi kestik." (Işıcık)

"…Biz sizden ve Allah'ın yanı sıra taptığınız her şeyden uzağız." (İslamoğlu)

Âyetlerin tamamında birbirinden ayrılan tarafların Allah ve peygamberler, şirk ve şirk koşulan şeyler olduğu görülmektedir. Bu durumda aralarında önceden bir ilişki olup da bu birlikteliği bitirdiklerini düşünemeyiz. Tevhit ve şirk hiçbir sûrette bir alakayla bir birlerine bağlanmamışlardır. O yüzden bu bölümdeki âyetleri tercüme ederken ilgili kısımlar, berâetin baştan beri var olduğu, anlama yansıtılarak verilmelidir. Ayrıca incelediğimiz bütün âyetlerde برأ kökü sıfat-ı müşebbehe sigasıyla kullanılmıştır ki bu da anlamın sürekliliğini pekiştirmektedir. Şu şekilde tercüme edilebilir: "….benim/bizim sizinle hiçbir ilgim/ilgimiz yoktur…", "….Allah ve Resûlünün müşriklerle hiçbir bağı/alakası yoktur…"

2.1.4. Sorumluluğu bulunmamak

Kök, üç âyette sorumluluktan kurtulmak, sorumlu olmamak anlamında kullanılmaktadır.

- 10. Yûnus Sûresi 41. âyetin öncesinde, Kur'ân'ın Allah tarafından gönderildiğini inkâr edenlerin, şirkte ve nübüvveti inkârda ısrar edenlerin durumu anlatılmaktadır. برأ kökünün geçtiği 41. âyette ise Peygamber'in dinle ilgili

sorumluluğunun, Allah'ın hükümlerini insanlara duyurup bu hususta onları yeteri kadar aydınlatmak olduğu ifade edilmiştir.

وَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْۚ اَنْتُمْ بَرٖيۡـُٔونَ مِمَّا اَعْمَلُ وَاَنَا بَرٖيۡءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ.

"Onlar seni yalanlarsa de ki: Benim işim bana, sizin işiniz de size aittir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım."

"Siz benim yapacağımdan berîsiniz, ben de sizin yapacağınızdan berîyim." (Elmalılı)

"… uzaksınız, … uzağım." (Ateş)

"…sorumlu değilsiniz,…sorumlu değilim." (Akdemir)

"... sorumlu değilsiniz,…sorumlu değilim." (A. Şener vd.)

"… uzaksınız, … uzağım." (Atay)

"... sorumlu değilsiniz,…sorumlu değilim." (Işıcık)

"…sorumlu tutulmazsınız.…sorumlu tutulmam." (İslamoğlu)

- 26. Şu'arâ Sûresi 216. âyetin siyakında Hz. Peygamber'e yakın akrabasını uyarması ve müminlere kol kanat germesi emredilmekte, Peygamber'in akrabası olmanın kimse için bir ayrıcalık olmadığı, eğer Hz. Peygamber'e karşı gelirlerse onun bir sorumluluğunun bulunmadığı anlatılmaktadır.

فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ اِنّي بَرٖيۡءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَۚ

"Şayet sana karşı gelirlerse de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan muhakkak ki uzağım."

"…sizin amellerinizden berîyim." (Elmalılı)

"…uzağım, de" (Ateş)

"...uzağım, de" (Akdemir)

"…uzağım, de" (A. Şener vd.)

"…uzağım." (Atay)

"…uzağım." (Işıcık)

"…berîyim." (İslamoğlu)

- 11. Hûd Sûresi 35. âyet

اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ ۖ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ اِجْرَامِي وَاَنَا۠ بَرِۤيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ

"Yoksa, "Bunu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu uydurduysam günahım bana aittir. Fakat ben sizin işlediğiniz günahtan uzağım."

"…ben sizin yüklediğiniz vebalden berîyim." (Elmalılı)

" Ama ben sizin işlediğiniz suçlardan uzağım." (Ateş)

"…sorumlu değilim." (Akdemir)

"…suçlamalarınızla hiçbir ilgim yoktur." (A. Şener vd.)

"…suçlardan uzağım." (Atay)

"…sizin işlediğiniz günahlardan berîyim/uzağım." (Işıcık)

"…sizin işlediğiniz suçlara ilişkin hiçbir sorumluluğum bulunmamakadır." (İslamoğlu)

Bu bölümde incelediğimiz üç âyet de "…sorumlu değilim." ibaresiyle tercüme edilmesinin uygun olacağını düşünüyorum.

2.1.5. Değerlendirme

B-r-e kökünün arınma anlamıyla geçtiği âyetleri, genel olarak değerlendirecek olursak şunları söyleyebiliriz:

1. Kök Kur'ân'da "sorumluluğu bulunmamak, ilişkiyi kesmek, ithamdan kurtulmak, temize çıkmak, masum olmak, iyileşmek" anlamlarında

kullanılmaktadır. Bunlar kökün en temel sözlük anlamlarıdır. Bundan dolayı kök, geçtiği âyetlerde tefsir edilmeye gerek duyulmamış, genelde âyetin diğer kısımları üzerinde yorum yapılmıştır.

2. Kelimenin anlaşılmasında bir sorun görünmemekle beraber Türkçeye tercümesinde bazı problemler bulunmaktadır. Arapçadan Türkçeye geçmiş "berî", "berî olmak" kelimeleri zaten incelediğimiz Arapça kökün sıfat-ı müşebbehesidir ki böyle bir durumda âyeti Türkçeye tercüme etmiş olunmamakta kök aynen bırakılmaktadır. Uzak kelimesiyle tercüme ise kökün anlamını tam yansıtmamaktadır. Kökten türeyen kelimeler daha önce de belirttiğimiz gibi âyetin bağlamına göre, "ipleri koparmak, sırt çevirmek, alakası olmamak, alakayı kesmek, elini eteğini çekmek, sorumlu olmamak, ilişkisi bulunmamak, aklamak, temize çıkartmak, iyileşmek" kelimeleriyle tercüme etmek kökün anlamını yansıtmak ve Türkçe güzel ifade etmiş olmak için uygun görünmektedir.

2.2. YARATMAK

برأ kökü Kur'ân'da yaratma anlamında beş âyette ve altı defa البرية, البارئ, نَبْرَأَهَا, بارئكم türevleriyle geçmektedir. Kök, sadece Medenî sûrelerde yaratma anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu âyetler nüzûl sırasına göre şu şekildedir: 2. Bakara Sûresi 54. Âyet (iki defa), 57. Hadîd Sûresi 22. âyet, 98. Beyyine 6. ve 7. âyetler, 59. Haşr 24. âyet. Bu âyetlerin ve برأ kökünden türeyen kelimelerin müfessirler tarafından nasıl yorumladığını ve meâllerde nasıl çevrildiğini inceleyelim.

2.2.1. 2. Bakara 54. Âyet

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

"Musa kavmine demişti ki: Ey kavmim! Şüphesiz siz, buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize kötülük ettiniz. Onun için Yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi (kötü duygularınızı) öldürün. Öyle yapmanız Yaratıcınızın katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah tevbenizi kabul etmiş olur. Çünkü acıyıp tevbeleri kabul eden ancak O'dur."

Bu âyet, nüzûl sırasına göre برأ kökünün yaratma anlamı taşıdığı ilk âyettir. Âyette برأ kökünden ism-i fâ'il kalıbıyla türetilmiş, muttasıl zamirle muzâf-muzâfun ileyh olmuş بارئكم terkibi yer almaktadır. Müfessirler âyette geçen بارئكم kelimesini الخالق kelimesiyle tefsir etmekle beraber iki kelime arasındaki farka işaret ederek برأ kelimesini te'vîl etmişlerdir. Müelliflerin vefat yıllarına göre görüşleri sırasıyla şu şekildedir:

İbn Kuteybe (ö. 276), بارئكم kelimesini خالقكم kelimesiyle açıklamış herhangi bir anlam farkından bahsetmemiştir.[94]

Taberî (ö.310) بارئكم kelimesini öncelikle خالقكم kelimesiyle tefsir etmekte; daha sonra البرية kelimesini açıklayarak bu kelimenin türemiş olabileceği kökleri incelemektedir. Kelimenin üç farklı kökten türemiş olma ihtimali vardır. İlk olarak برأ kökünden فَعيلة kalıbıyla ve ism-i mef'ûl manasında türemiştir ve hemzesiz olarak söylenmektedir. Bu görüşle ilgili Nâbiga ez-Zübyânî'nin[95] şiirini delil getirmiştir.

[94] Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kurân*, Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-'Arabiyye, Kâhire 1958, s. 49.

[95] Dört büyük Câhiliye şairinden biri sayılan Nâbiga 515-520 yılları arasında Yesrib'de doğmuş, hayatının çoğunu Hîre ve Gassânî saraylarında geçirmiş ve risaletten önce 604 yılında vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz.: Süleyman Tülücü, "Nâbiga Ez-Zübyânî", *DİA*, XXXII/262-263.

الا سليمان إذ قال الإلهُ له

قم فى البرية فاِحددها عن الفند

Süleyman hariç, ilahı ona dedi ki:

İnsanların arasına gir ve yanıldıkları şeylerde onları engelle[96]

Taberî ikinci olarak "قيل: denilmiştir" ibaresini kullanarak, البرية kelimesinin, البرى kelimesinden türediğini ve البرى nin toprak anlamına geldiğini rivayet etmektedir. Bu şekilde yorumlayanların, البرية kelimesini, insan türünün topraktan yaratılmış olmasını kastederek te'vîl ettiklerini belirtmektedir. Kullandığı üsluptan Taberî'nin bu görüşe katılmadığı anlaşılmaktadır.

Son olarak "بريت العود : dalı budadım" ibaresinden türemektedir ki kelime bu hâliyle hemzesizdir.

Tüm bu rivayetlerden sonra Taberî kendi görüşünü şöyle açıklamaktadır: "Hemzeyi terk etmek câizdir; tebdil etmek de câizdir. Bu durumda برية kelimesinin "Allah yaratıklara şekil verdi." cümlesindeki برى fiilinden türediğini kabul etmek yanlış olmaz."[97]

Yani Taberî, البرية kelimesinin ilk zikrettiği برأ kökünden türediğini kabul etmekle beraber üçüncü ihtimali -budamak, kesilerek şekil verilmek anlamındaki برى fiilinden türeme ihtimalini- de hatalı görmemektedir. Ancak toprak kelimesinden türeme ihtimalini zikretse bile bu görüşü kabul etmediği anlaşılmaktadır.

Sicistânî (ö.330) بارئكم kelimesini خالقكم kelimesiyle açıklamakla yetinmiş, herhangi bir anlam farkından bahsetmemiştir.[98]

---

[96] Nâbiğa ez-Zübyânî, *Dîvân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1416, s.12.
[97] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I/685.
[98] Ebû Bekr Muhammed b. Azîz es-Sicistânî, *Garîbu'l-Kur'ân*, Matba'atu Muhammed Ali, 1963, s. 41.

Râgıb el-Isfehânî (ö.5.y.y.)[99],البارئ kelimesinin Allah'ın bir sıfatı olduğunu belirtmiş fakat anlamının ne olduğundan bahsetmemiştir.[100]

Zemahşerî (ö.538) بارئكم kelimesi üzerinde özellikle durmuş, âyette برأ fiilinin kullanılmış olmasının özel bir nedeni olduğuna dikkat çekerek, bu nedeni şöyle açıklamıştır: البارئ yaratılmışları düzenli, uyumlu ve farklı sûretler vererek bir birlerinden ayırt edilecek şekilde, orijinal yaratan demektir. Böylece Allah, kendilerini bu şekilde yaratarak onlara lütufta bulunana ibadet etmek yerine ahmak, akılsız cahil bir ineğe tapanları azarlamaktadır.[101] Zemahşerî'nin برأ ye, iki kök anlamı olan arınmak ile yaratma arasında bir ilişki kurarak bu anlamı verdiğini düşünüyoruz. O yaratıcıyı, yarattıklarını "tefâvütten beri" noksanlıktan arınmış, noksansız olarak yaratan yaratıcı olarak görmektedir. Farklı sûretler vererek bir birlerinden ayırt edilecek şekilde, orijinal yaratan anlamında da yine kökün "ilgisi olmamak" anlamıyla ilişki kurmuş olduğunu tahmin ediyoruz.

Râzî (ö.606) de bu âyette البارئ isminin zikredilmiş olmasına "niçin bu âyette bilhassa البارئ ismi zikredilmiştir?" diye sorarak dikkat çekmektedir. Çünkü: "Bârî, "Rahmân'ın yarattıklarında bir kusur göremezsin." (67. Mülk 3) buyurduğu gibi, mahlûkatı düzensizlikten uzak olarak yaratan ve onları birbirinden muhtelif şekillerde, farklı sûretlerle yaratarak ayıran zattır. Böylece bu ifade, böyle olan zatın, ahmaklıkta darb-ı mesel olan öküzden (buzağıdan) ibadete daha layık olduğuna bir

[99] Mehmet Yolcu, Râgıb el-Isfehânî'nin eseri olan *Müfredât* için şu yorumu yapmaktadır: "Râgıb'ın *Müfredât*'ı tefsir disiplini içinde değerlendirilen bir Kur'ân kavramları çalışmasıdır. Onu modern bir sözlük veya ansiklopedi olarak düşünmek doğru olmaz." Biz de Sayın Yolcu ile aynı kanaatte olduğumuz için Râgıb el-Isfehânî'nin görüşlerini tezimizin "Kur'ân'da "B-R-E" Kökünün Anlamları" bölümünde ele almayı uygun gördük. bkz.: Mehmet Yolcu, "Râgıb el-Isfahânî ve el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'ân'ı", *Hikmet Yurdu*, Yıl:1, S.1, (Ocak-2008) s. 109-147.

[100] Râgıb el-Isfehânî, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem/ed-Dâru'ş-Şâmiyye, Dımeşk/Beyrût 1992, s.121.

[101] Zemahşerî, *Keşşâf*, I/130.

dikkat çekmedir."[102]

Kurtubî (ö.656), الخالق ile البارئ kelimelerinin arasındaki farkı şu şekilde açıklamaktadır: البارئ, benzersiz (المبدع) ve yoktan (المحدث) yaratan demektir. الخالق ise bir hâlden başka bir hâle çevirmeyi takdir eden demektir.[103]

Beydâvî (ö.687) bu âyetin tefsirinde, Zemahşerî ve Râzî'nin de dile getirdiği görüşü zikrettikten sonra bu terkibin aslından bahsetmektedir: "Bu terkîbin (بارئكم) aslı, bir şeyin kendinden olmayan şeylerden arınmasıdır. Bu da üç şekilde olur, ya uzaklaşma yoluyla, hastanın hastalıktan, borçlunun borçtan kurtulması gibi; ya inşa yoluyla, Allah'ın Âdem'i topraktan yaratması; ya da tövbe ile (günahkârın tövbe ile günahından arınması gibi.).[104]

Elmalılı (ö.1942), "Bârî" yaratırken ayıpsız, noksansız yaratan demektir; Hâlık'tan ehass olur ve bunda fıtratı ulâyı ıhtar vardır."[105] şeklinde açıklamaktadır.

Bakara Sûresi'nin 54. âyetinde geçen برأ kelimesiyle alakalı olarak müfessirlerin yaptığı yorumları değerlendirecek olursak, برأ'nin beş farklı anlamından bahsedebiliriz:

1. برأ mutlak yaratma anlamındadır.

2. البارئ yaratılmışları düzen içinde ve birbirleriyle uyumlu yaratandır.

3. Yaratılmışlara muhtelif sûret ve şekiller vererek bir birlerinden ayırt edilecek özellikte yaratandır.

4. Örneksiz yaratandır.

5. Yoktan yaratandır.

---

[102] Fahreddîn Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, (Çev.: Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yay., Ankara, 1988, III/8.
[103] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısrıyye, Kâhire 1935, I/402.
[104] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I/67.
[105] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I/356.

Dikkat edilirse burada zikrettiğimiz hususileşmiş yaratma anlamları âyetin bağlamından çıkmamaktadır. Bu anlamlar kelimenin sözlük anlamından da çıkmamaktadır. Çünkü sözlük araştırmamızın sonucunda da dediğimiz gibi ilk dönem sözlükleri bu kelimeyi herhangi bir hususileştirme yapmadan sadece yaratmak olarak açıklamaktayken; zaten incelediğimiz tefsir müelliflerinin yorumlarıyla bu kelimenin sözlük anlamı daralmaktadır. Üstelik daha erken dönemde yazılan garîbu'l-Kur'ân müellifleri ve Taberî (konuyla ilgili tartışmaları aktarsa da neticede) yaratma anlamını hususileştirmemiştir.

Müfessirlerin bu yorumları bazı Kur'ân tercümelerine de yansımıştır. A. Şener vd., Zemahşerî, Beydâvî, Râzî ve Elmalılı'nın görüşünü esas almıştır. İslamoğlu ise Kurtubî'nin görüşünü tercümesine yansıtmıştır. Ateş, Akdemir, Atay ve Işıcık'ın ise البارئ ismini mutlak yaratıcı olarak kabul ettiği görülmektedir.

"… gelin yaratıcınıza tevbe edin…bu, yaratıcınız hakkında sizin için daha iyidir." (Ateş)

"…yaratıcınıza tövbe edin…yaratıcınız katında..." (Akdemir)

"…sizi ayıpsız ve noksansız yaratan Rabbinize … sizi ayıpsız ve noksansız yaratan Rabbiniz katında…" (A. Şener vd.)

"…yaratanınıza tövbe edin…yaratanınız katında..." (Atay)

"…yaratanınıza dönüp tövbe edin…yaratıcınız katında…" (Işıcık)

"…sizi yoktan eşsiz örneksiz var eden Yaratıcınıza…eşsiz yaratıcınıza…" (İslamoğlu)

Bizim bu konuda değinmek istediğimiz esas husus şudur: Daha önce de belirttiğimiz gibi Mekke döneminde yaratma anlamıyla hiç kullanılmayan bu kelime ilk defa bu âyette yaratma anlamıyla kullanılmıştır. Biz bu kelimenin burada

kullanılmış olmasının nedeninin, Sâmî dil grubuna dâhil olan Arapça ve İbranice'deki ortak bir kelime ile Medine'deki Yahudiler'e bir hatırlatma, bir uyarı ve belki tövbe edip Hz. Muhammed'e uymaları için bir çağrı olabileceğini düşünüyoruz. Çünkü برأ kökü, İbranicede yaratma anlamına gelen[106], aynı zamanda Tevrat'ta da yaratma anlamında en çok kullanılan kelimedir.[107] Kök, tanrının evreni altı günde yaratmasını konu alan Tevrat'ın ilk âyetlerinde ve Tevrat'ın ilk fiili olarak karşımıza çıkmaktadır.[108] İncelediğimiz âyetin, yani nüzûl sırasına göre برأ kökünün yaratma anlamı taşıdığı ilk âyetin, Hz. Musa zamanını ve Yahudileri konu aldığını düşünürsek; Mekke döneminde hiç yaratma anlamında kullanılmayan bu kökün, ilk defa Medenî bir sûrede ve Yahudilerin konu alındığı bir pasajda kullanılmasının nedenini, برأ'nin İbranice'de yaratma anlamında kullanılıyor olmasıyla açıklamak daha makul görünmektedir.

Bu durum risaletten önce acaba kök, yaratma anlamında kullanılıyor muydu sorusunu sormamıza neden oldu. Nitekim, daha önceki sözlük araştırmamızda da برأ'nin yaratma anlamıyla kullanımına şiirle delil getirildiğine rastlamamıştık. Kök, yaratma anlamıyla sadece Allah'a izafe edilerek ve âyetler delil gösterilerek açıklanmaktaydı. Biz de özellikle Câhiliye döneminde kelimenin hangi anlamlarda kullanıldığını tespit etmek için Arap şiir literatüründe daha derin bir araştırma yapmaya karar verdik ve bunun için 2300 Arap şairinin, 117088 şiirinin derlendiği "el-Mevsûatu'ş-Şi'riyye" programını kullandık. Araştırmanın sonunda برأ kökünün

[106] Milan Aravi İvri, *Avraham Sharoni*, Misrad ha-Bitahon, Kudüs 2008, s.164.
[107] Bkz.: Solomon Mandelkern, *Concordantiae Hebraicae Atque Chaldaicae*, Schocken Publishing, Telaviv 1962, s. 233-234. Tevrat'ta "yaratma" anlamında kullanılan diğer yerler için ayrıca bkz.: *Kutsal Kitap Dizini*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2004, s. 2266-2267.
[108] *Kutsal Kitap*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2002, Tekvin 1/1.

yaratma anlamında kullanıldığını gördük. Muallaka şairlerinden Antere b. Şeddâd[109] bir beyitinde şöyle demektedir.

فيا طير الأراك بحق رب براك عساك تعلم أين حلوا

Ey erek ağacına tüneyen kuş, seni yaratan rab adına,

Şimdi biliyorsun onların nerede oturduklarını.[110]

Neticede, Allah (c.c.), Medine'ye hicretten sonra, Yahudilerle ilişkilerin başladığı bir dönemde[111], İbranice'de de bulunan ve Tevrat'ta yaratma anlamında en çok kullanılan برأ kelimesini Bakara Sûresi'nin 54. âyetinde Hz. Musa ve Yahudi kavminin konu alındığı bir pasajda kullanarak, Yahudilerin dikkatini çekmiş, onları tövbeye ve Hz. Muhammed'e ittibaya davet etmiş ve bu kelime mutlak yaratma anlamıyla Kur'ân kavramları arasına dâhil olmuştur.

برأ kökünün yaratma anlamındaki semantik çerçevesinin ise daha önce müfessirlerden aktardığımız hususileşmiş yaratma anlamlarını içerip içermediği, kökün geçtiği diğer âyetler incelendikten sonra belirlenecektir. Çünkü kök bu âyette herhangi hususi bir yaratmadan bahsetmemektedir.

---

[109] Tam adı Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. m. 614)'dir. Babası Necid'de oturan Abs kabilesi ileri gelenlerinden Şeddâd, annesi ise Zebîbe adlı Habeşli bir câriyedir. Baştan sona gazel ve hamâsî beyitlerden meydana gelmiş olan muallakasının diğer muallakalarla birlikte çeşitli zamanlarda şerhli ve şerhsiz neşirleri yapılmıştır. Geniş bilgi için bkz.: Cemal Muhtar, "Antere", *DİA*, İstanbul 1991, III/237.

[110] Antare b. Şeddâd, *Dîvân*, Matbaatu'l-Âdâb, Beyrut 1893, s. 63.

[111] İslam dininin 13 yıllık tebliğ döneminin geçtiği Mekke'de Yahudilerin bulunup bulunmadığı tartışmalı bir konudur. Mekke'de ya hiç Yahudi olmadığı veya az bir miktarda bulunduğu şeklinde görüşler öne sürülmektedir. Bu dönemde Hz. Peygamberin, Yahudilerin toplu olarak Medine ve Hayber bölgelerinde yaşamaları sebebiyle Mekke'ye ticaret veya panayır için gelen Yahudilerin dışında herhangi bir Yahudi topluluğu ile görüşmediği bilinmektedir. Hicretten sonraki günlerde ise Hz. Peygamber Medine halkının yarısını oluşturan Yahudilere hoşgörülü davranmış; Medine Sözleşmesinde onları ümmetin bir parçası kabul etmiş ve antlaşmaya dâhil etmiştir. Ancak ilerleyen zamalarda çeşitli sebeplerden dolayı Yahudilerle Müslümanlar arasında bir dizi mücadele yaşanmıştır. Geniş bilgi için bkz.: İsmail Hakkı Atçeken, "Asr-ı Saadette Yahudilerle İlişkilere Genel Bir Bakış", *Diyanet İlmi Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) Özel Sayı*, Ankara 2003, s. 436; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2003, s. 221-223.

2.2.2. 57. Hadîd 22. Âyet

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

"Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce o, Kitap'ta bulunmasın. Doğrusu bu Allah'a kolaydır."

Bu âyette برأ kökü muzârî fiil çekimiyle, (نَبْرَأَهَا) şeklinde yer almaktadır. Yaratma anlamında fiil formunda sadece bu âyette geçmektedir. Müfessirler yaratma anlamı verdikleri[112] bu kelimeyi tefsir ederken fiildeki muttasıl zamirin manasının ne olduğu yönünde açıklamalar yapmaktadırlar. Bu konuda farklı görüşler vardır. Yine müfessirlerin vefat senelerini göz önüne alarak görüşlerini tek tek inceleyelim.

Ferrâ (ö.207), zamirin nefisler olduğunu söylemektedir.[113]

İbn Kuteybe (ö.276) sadece نَبْرَأَهَا fiilini نخلقها kelimesiyle açıklamakla yetinmiş başka bir açıklamada bulunmamıştır.[114]

Taberî (ö.310), zamirin konusunun nefisler olduğunu söyledikten sonra, bu görüşü destekleyen altı rivayet nakletmektedir. Rivayetlerden birinde yaratma fiilinin konusu "canlılar" olarak aktarılmaktadır.[115]

Zemahşerî (ö.538), nefisler veya musibetler olabileceğini söylemektedir.[116]

Râzî (ö.606), zamirin konusunun hem nefisler, hem musibetler hem de yeryüzü olabileceğini; ancak esas konu musibetler olduğu için "o musibetleri yaratmazdan önce…" manasının daha doğru olduğunu söylemektedir.[117]

---

[112] İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kurân*, s. 454; Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, III/31; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* XXII/419; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, II/1049.
[113] Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, III/3.
[114] İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kurân*, s. 454.
[115] Taberî, *Cami'u'l-Beyân,* XXII/419.
[116] Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/479.
[117] Fahreddîn Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XXI/327.

Kurtubî (ö.656), her üç unsurun da ayrı ayrı veya hep birlikte yaratma fiilinin konusu olabileceğini söylemektedir.[118]

Beydâvî (ö.687), her üç unsurun da yaratma fiilinin konusu olabileceğini söylemekte, herhangi bir tercih yapmamaktadır.[119]

Tefsirlerini incelediğimiz müfessirlerin, Bakara Sûresi'nin 54. âyetinde olduğu gibi özellikle bu fiilin kullanıldığıyla ilgili bir yorum yapmadıkları, yalnızca fiilin muttasıl zamirinin konusunun ne olduğunu tartıştıkları görülmektedir. Muttasıl zamirin aidiyeti hususunda müfessirlerden Ferrâ ve Taberî nefisleri, Zemahşerî nesifleri veya musibetleri, Râzî ise musibetleri yaratma anlamını tercih etmektedir. Gramer kurallarına göre üç unsur da zamirin konusu olabilse de Râzî'nin de dediği gibi âyette bahsi geçen asıl konu musibetlerdir.

Kökün bu âyetteki kulanımı برأ'nin hem canlıları hem cansızları hem de cevherlere araz olan sıfatları yaratmak için kullanılabileceğini göstermektedir. Çünkü muttasıl zamirin işaret ettiği nesne olabilecek olan nefisler canlıları, arz bir yönüyle canlıları bir yönüyle cansızları, musibetler ise arazları temsil etmektedir. Dolayısıyla bu âyet bize برأ kökünün semantik alanının oldukça geniş olduğunu kanıtlamaktadır.

İncelediğimiz tüm meâllerde, âyette geçen yaratma fiilinin konusu musibet olarak kabul edilmiş ve âyet bu şekilde tercüme edilmiştir.

"…biz onu yaratmadan önce…" (Ateş)

"…onu varlığa getirmeden (yaratmadan) önce…" (Akdemir)

"…biz onu yaratmadan önce…" (A. Şener vd.)

"…bir olayı ortaya koymamızdan önce…" (Atay)

"…biz onu yaratmadan önce…" (Işıcık)

[118] Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII/257.
[119] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, II/1049.

"…daha önceden kayıt altına almadığımız bir yasa olmadıkça asla bir musibet gelmez." (İslamoğlu)

2.2.3. 98. Beyyine 6. ve 7. Âyetler

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ أُولَٰئِكَ هُمْ شَرُّ البرية إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ البرية

"Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkârcılar, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşindedirler. İşte halkın en şerlileri onlardır. İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, halkın en hayırlısı da onlardır."

Beyyine Sûresi'nde peş peşe iki âyette خير البرية ve شر البرية terkibi geçmektedir. Âyette geçen البرية kelimesi برأ köküyle alakalı incelediğimiz tüm sözlük ve tefsir kaynaklarında tartışılan bir kelimedir. Tartışma konusu daha önce de bahsettiğimiz gibi kelimenin hangi kökten türediğiyle alakalıdır. Kısaca hatırlayacak olursak kelimenin برأ veya برى fiilinden ya da البرى kelimesinden türemiş olma ihtimali bulunmaktadır. برأ fiilinin yaratma, برى fiilinin yontmak, budamak, kesilerek şekil vermek, البرى kelimesinin de toprak anlamı vardır. برأ fiilinden فَعيلة kalıbıyla ve مَفعولة ism-i mef'ûl anlamında türediği zaman sarf kaidelerine göre hemzeli olarak البريئة şeklinde okunması gerekmektedir. Ancak sözlükler ittifakla Arapların (Mekkeliler hariç) برأ kökünden türeyen bu kelimenin hemzesini düşürerek okuduğunu söylemektedir. Kelime, برأ kökünden türediği kabul edildiğinde yaratılmış anlamına, البرى kelimesinden türediği kabul edildiğinde ise insanoğlu anlamına gelmektedir.[120]

[120] Bkz. tezimizin ilgili bölümü s. 20, 21.

Âyette geçen البرية kelimesini, kıraat imamlarından Nâfi'nin kelimenin aslı üzere البريئة şeklinde hemzeli okuduğu rivayet edilmektedir.[121]

Müfessirlerin konuyla ilgili yorumlarını tek tek inceleyelim.

Ferrâ (ö.207) برأ kökünden türediğini söyledikten sonra البرى kökünden türemiş olma ihtimalinden de bahsetmektedir.[122]

Taberî (ö.310), البرية kelimesini, برأه الله و خلقه (Allah'ın yarattıkları) ibaresiyle açıklayarak yani برأ kökünü kelimenin aslı olarak kabul ettikten sonra, Arapların bu kelimeyi hemzeyi terkederek okuduklarından, kıraat imamlarının da -Nâfi'nin rivayet ettiğinin aksine- bu kelimeyi hemesiz okuduklarından ve bu durumda برأ veya البرى köklerinden türemiş olabileceğinden bahsetmektedir. Herhangi bir tercihte bulunmayan Taberî daha önce Bakara Sûresi'nde zikrettiği üçüncü ihtimalden; yani yontmak, budamak, kesilerek şekil vermek anlamındaki برى fiilinden türeme ihtimalinden bahsetmemektedir.[123]

Sicistânî (ö.330) de Ferrâ gibi برأ kökünden türediğini söyledikten sonra البرى kökünden türemiş olma ihtimalinden bahsetmektedir. Ayrıca برى kökünden türediğini kabul edersek, البرية kelimesinin, Âdem'in topraktan yaratılmış olmasından dolayı, insan türünün yaratılışını ifade edeceğini belirtmektedir. [124]

Râgıb el-Isfehânî (ö.5.y.y.), البرية kelimesini yaratılmış olarak açıkladıktan sonra برى fiilinden ve البرى kelimesinden türemiş olma ihtimallerinin de bulunduğunu belirtmektedir.[125]

---

[121] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* XXIV/555; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/782, 783; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XV/145; Fahreddîn Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XXIII/318.
[122] Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, III/172.
[123] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* XXIV/555-556.
[124] Sicistânî, *Garîbu'l-Kur'ân*, s.45.
[125] Râgıb el-Isfehânî, Müfredât, s.121-122.

Zemahşerî (ö.538), برأ kökünden türediğini ve hemzenin terkedilerek okunduğunu söylemekle yetinmiş herhangi bir açıklama yapmamıştır.[126]

Kurtubî (ö.656), برأ kökünden türediğini söyledikten sonra kelimenin kök anlamına göre meleklerin de âyetin konusuna dâhil olup olmadığını tartışmaktadır. البرية kelimesinin البرى kelimesinden türemiş olduğunu kabul edersek âyetlerin anlamı "onlar insanların en şerlisi veya en hayırlısı" şeklinde olmaktadır ki bu durumda melekler bu kelimenin kapsamına girmez. البرية kelimesinin برأ kökünden türediğini kabul edersek "onlar yaratılmışların en şerlisi veya en hayırlısı" şeklinde olur ki o zaman melekler bu kelimenin kapsamına girer. Kurtubî, insanoğlunun meleklerden üstün olacağını, dolayısıyla kelimenin برأ kökünden türediğini ve tüm yaratılmışları ifade ettiğini kabul etmekte ve âyeti görüşüne delil olarak göstermektedir. Ayrıca bu âyetin anlamının umum mu ifade ettiğini, yoksa Hz. Peygamber'in zamanıyla mı sınırlı olduğunu tartışmaktadır. خَيْرُ البرية ifadesinin umumu kapsadığını, شَرُّ البرية ifadesinin ise Hz. Peygamber'in zamanıyla kayıtlı olduğunu, çünkü önceki kâfir milletlerde Firavun gibi çok şerli kişilerin olduğunu söylemektedir.[127]

Râzî (ö.606) de Kurtubî gibi melekler ve umum konusundaki tartışmaları gündeme getirmiştir. O da خَيْرُ البرية ifadesinin umumu kapsadığını, شَرُّ البرية ifadesinin ise Hz. Peygamber'in zamanıyla kayıtlı olduğunu kabul etmektedir. Râzî, kelimenin برأ kökünden türediğini kabul etmekte; Nâfi'nin hemzeli okuyuşunu, bu kelimenin برى ve البرى kelimelerinden türemediğinin delili olarak göstermektedir. Bununla beraber meleklerin insandan üstün olduğunu kabul eden Râzî, farklı kelâmî delillerle meleklerin bu kelimenin anlam dairesine girmediğini iddia etmektedir.[128]

[126] Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/782, 783.
[127] Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XV/145.
[128] Fahreddîn Râzî, *Tefsîr-i Kebîr,* XXIII/318-321.

Beydâvî (ö.687) البرية kelimesini الخليقة kelimesiyle açıklamakla yetinmiş Nâfi'nin hemzeli okuduğunu aktarmaktan başka bir yorum yapmamıştır.[129]

Görüldüğü gibi incelediğimiz tefsirlerde kelimenin kökü tartışılmış olsa da âlimler kelimenin برأ kökünden türediğinde ittifak etmektedirler. Biz de kelimenin özellikle nüzûl döneminde hangi anlamda kullanıldığı tespit etmek için 536 Câhiliyye şairinin 2518 şiirini ve 168 Muhadram şairin 4302 şiirini içeren programda البرية ve برية kelimelerinin kullanımını araştırdık.[130] Bu şiirlerde "yaratılmış" anlamında kullanıldığı gibi; bazı şiirlerde özellikle insanlar veya halk kastedilerek kullanıldığı görülmektedir. Kelime, bu şiirlerde, halkına boyun eğdiren yöneticisinden[131], Süleyman (as)'ın halkını uyarmasından[132], Allah'ın insanlara karşı Nu'mân'a yardımından[133], Fehm ve Advân kabilelerinin insanların en hayırlısı olmasından[134], etrafın/halkın ne düşüneceğinden[135], insanlarla pazarlık

---

[129] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, II/1166.

[130] Programda tespit ettiğimiz şiirlerin bir kısmına mevcut basılı kitaplardan da ulaştık, bir kısmına ise ulaşamadık. Yeri geldikçe ulaşabildiğimiz kitapların künyelerini ve sayfa numaralarını vereceğiz. Ulaşamadıklarımızın ise şairlerini belirtip metinlerini vermekle yetineceğiz.

[131] el-Hâris b. Hillize
ملك أضرع البرية لا يو جد فيها لما لديه كفاء
O hükümdar halka boyun eğdirmiştir
İçlerinde sahip olduğu meziyetler hususunda dengi yoktur
el-Hâris b. Hillize, *Dîvân*, (Thk.: Emîl Bedî' Ya'kûb), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1411, s. 29.

[132] Nâbiga ez-Zübyânî
الا سليمانُ إذ قال الإلهُ له قم فى البرية فاِحددها عن الفند
Süleyman başka...zira tanrı ona dedi ki:
Halkın arasına gir ve yanıldıkları şeylerde onları engelle
Nâbiğa ez-Zübyânî, *Dîvân*, s. 12.

[133] Nâbiga ez-Zübyânî
و رب عليه الله احسن صنعه وكان له عل البرية ناصرا
Allah onu güzel bir şekilde yetiştirip terbiye etti
Ve halka karşı ona yardım etti.
Nâbiğa ez-Zübyânî, *Dîvân*, s. 48.

[134] Teebbeta Şerran
فهم و عدوان قوم إن لقيهم خير البرية عند كل مصبح
Fehm ve Advân kabileleri... Sen onları
İnsanların en hayırlısı olarak bulursun
Teebbeta Şerran, *Dîvân*, (Thk.: Ali Zülfikâr Şâkir), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1404, s. 75

[135] el-Müseyyib b. Ales
تخلق في البيت من حاشد تراه البرية فيها هلالا
Hâşid kabilesinin bir evinde belirdi de
İnsanlar(ahali) onu bir hilal olarak görüyordu

yapılmasından[136], halkın yönetilmesinden[137] bahsedilmek için kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere bu şiirlerin hepsinde البرية kelimesi, tüm yaratılmışları değil, insanları veya halkı kast etmektedir.

Ali b. Ebî Tâlib'in bir şiirini incelemeyi de uygun görüyoruz. Hz. Ali ilim hususunda şöyle söylemektedir:

لو كان هذا العلم يحصل بالمنى ما كان يبقي في البرية جاهل

Eğer bu ilim istenerek tahsil edilirse

İnsanlar içinde cahil kalmaz.[138]

Beyitte yer alan البرية kelimesinin insanları anlattığı çok açıktır; zira ilim ve cehalet insanla alakalı konulardır.

Kelimenin hangi kökten türediğini tartışmak elbette bu tezin amacı değildir. Ancak şiirdeki kullanım, البرية kelimesinin, Kur'ân'ın nüzûlünden önce ve nüzûl döneminde tüm yaratılmışlar anlamı daralarak "insanlar" veya bir bölgede yaşayan insanı anlatan "halk" anlamında kullanıldığını da göstermektedir.

Beyyine Sûresi'ndeki esas konu Hz. Muhammed'in peygamberliği karşısında Ehl-i kitap ve müşriklerin inkârcı tutumlarının eleştirilmesidir. İman ve inkar insana ait bir olgudur. Kitap ehlinden ve ortak koşanlardan inkâr edenlerin, içinde yaşadıkları toplumun en kötüleri; inanıp yararlı iş işleyenlerin, içinde yaşadıkları toplumun en iyileri olduğundan bahsetmektedir. Terkip müfessirlerimizin dediği gibi tüm yaratılmışları değil; insanları, ya da belli bir bölgede yaşayan kimseleri

---

[136] el-Müseyyib b. Ales
يسومُ البريةَ سَومَ العزيزِ و قد لبس الدهر حالا فحالا
İnsanlarla bir aziz edasıyla pazarlık yapıyordu
Zaman alelacele işe koyulmuşken
[137] Mâlik b. Amr
و هم عادوا بعفو من حلوم و هم ساسوا البرية كيف شاؤوا
Onlar hoşgörüleriyle tekrar tekrar affeder ve
Onlar halkı istedikleri gibi idare ederler
[138] Ali b. Ebî Tâlib, *Dîvân*, 1988, s.84.

anlatmaktadır. Bu yüzden meleklerin ve şeytanların bu terkibin anlam alanına girip girmediğini tartışmak siyak-sibak çerçevesinin vurgulamaya çalıştığı ana temayı ihmal ederek önceden kabullenilen doğruları Kur'ân'a cevaplatma gayreti gibi görünmektedir.

Kelime, çevirilerini incelediğimiz mütercimler tarafından şu şekillede tercüme edilmiştir:

"…halkın en şerlileridir ...halkın en hayırlılarıdır." (Ateş)

"…yaratılanlar içinde…yaratılanlar içinde…" (Akdemir)

"…insanların…insanların…" (A. Şener vd.)

"…yaratıkların...yaratıkların…" (Atay)

"…yaratılmışların… yaratılmışların…" (Işıcık)

"…yaratıkların… yaratıkların…" (İslamoğlu)

Çevirilerde tercih edilen "yaratılmışlar/yaratıklar" kelimesi برأ'nin kök anlamına uygun olsa da; Ateş'in, komisyonun ve A.Şener vd'nin çevirileri kanaatimizce sûredeki bağlama göre kelimenin anlamını daha iyi yansıtan çevirilerdir.

2.2.4. 59. Haşr 24. Âyet

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"O, Hâlık, Bâri' ve Musavvir olan, en güzel adlar kendisinin olan Allah'tır. Göklerde ve yerde olanlar O'nu tesbih ederler. O güçlüdür, Hakîm'dir."

برأ kökü son olarak ism-i fâ'il kalıbıyla ve ال takısıyla البارئ şeklinde Allah'ın on üç isminin zikredildiği Haşr Sûresi'nin son âyetinde geçmektedir. Bu âyet yaratma anlamına sahip Hâlık ve Bâri' kelimelerinin peş peşe yer almasından ötürü

ayrı bir önemi hâizdir. Şimdi bazı müfessirlerin bu âyeti nasıl yorumladığını inceleyelim.

İbn Kuteybe (ö.276) bu âyetin tefsirinden bağımsız Allah'ın sıfatlarından bahsettiği bölümde el-Bâri' kelimesini de ele almaktadır. İbn-i Kuteybe kelimeyi, "el-Hâlık" kelimesiyle tefsir etmekte, برأ kökünden türediğini ve hemzesiz olduğunu söylemektedir. Sonrasında ise bazı insanlar şöyle söylüyor diyerek البرية kelimesinin köküyle alakalı daha önce değindiğimiz iki ihtimali de aktarmaktadır.[139]

Taberî (ö.310), "Hâlık" kelimesini şöyle açıklamaktadır: Allah, kendisine ibadet edilen yaratıcıdır; kendisinden başka ibadet edilmeye layık olmayan ma'bûd, başka hiçbir yaratıcının kendisine benzemediği yaratıcıdır. "Bârî" ise kudretiyle yoktan yaratandır. Taberî'nin ألبارئ kelimesini açıklarken daha önce bu kelimeyi açıklamak için hiç kullanmadığı اوجد fiili kullanarak ilk yapan; yani yoktan var eden[140]manasını verdiği görülmektedir.[141]

Maturîdî (ö.333), الخالق ile ألبارئ kelimelerini eş anlamlı kabul etmektedir.[142]

Zemahşerî (ö.538), bu âyetteki "Hâlık" kelimesine takdir etme manasını, ألبارئ kelimesine, çeşitli şekillerle birbirlerinden ayırt edilecek şekilde yaratan anlamı vermektedir. Ayrıca الْبَارِئُ المصوَّرَ şeklindeki bir kırâati rivayet ederek bu terkibe, "farklı görünümlerle şekillendirerek özel kılan" anlamı vermektedir.[143]

Râzî (ö.606) âyette geçen Allah'ın üç ismini şöyle açıklamaktadır: "Halk kelimesi, "takdir etme" manasındadır. Buna göre âyet, "Allah, kendi fiillerini, belli biçimde takdir eder" demektedir. O halde yaratıcılık, Allah Teâlâ'nın irâde sıfatıyla

[139] İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kurân*, s. 15.
[140] Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs,* V/295.
[141] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* XXII/555.
[142] Maturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, Mîzân Yay., İstanbul 2005, XV/97.
[143] Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/509, 510.

ilgilidir. Daha sonra Allah الْبَارِئُ buyurmuştur, bu kelime tıpkı; "sanî" ve "mucîd" manasındadır. Fakat "Bârî", bedenlerin yaratılmasını ifade eder. Dolayısıyla mahlûkât için, "beriyye" denilir. Ama, renk ve tat gibi sıfatlar için bu kelime kullanılmaz. Âyetteki "el-Musavvir", "Allah mahlûkatın sûretlerini dilediği biçimde yapar" anlamındadır. Bu âyete, "Hâlık" ismi, "Bârî"den önce zikredilmiştir. Çünkü irâdenin tercihi, kudretin tesirinden önce gelir. "Bârî" ismi de "Musavvir"den önce gelmiştir. Çünkü zâtları var etmek, sıfatları var etmekten öncedir."[144]

Kurtubî (ö.656), "Hâlık" kelimesinin bu âyette takdir etme manasına, ألبارئ kelimesinin ise (المخترع) icat eden, (المنشئ) yapan, yaratan anlamına, المصور kelimesinin ise "sûretleri biçimlendiren, çeşitli görünüşlerde oluşturan" anlamlarına geldiğini söylemektedir.

Kurtubî'ye göre "Musavvir" takdir etme ve yaratmanın peşi sıra gelir ve onlara tâbidir. Allah insanı rahimlerde üç aşamada yaratır. Önce onu "alaka" yapar, sonra et parçası. Son olarak ona, onu tanınır kılan dış görünüşünü, sûretini vererek ve başkalarından ayırt edici özelliklerle donatarak onu şekillendirir.

Bu konuya örnek teşkil etmesi için Nâbiga'nın[145] bir şiirini nakletmektedir:

الخالقِ البارئِ المصورِ في الـ ـأرحام ماءً حتى يصير دما

(Hamd) Rahimlerde suyu takdir eden, yaratan, şekil veren

Ve sonunda kan (insan) olduran (Allah içindir)

Kurtubî, bazılarının الخلق kelimesini التصوير manasında kabul ettiğini söylemekte; ancak bu görüşü redderek, önce takdir sonra yaratma ve en son tasvir

[144] Fahreddîn Râzî, *Tefsîr-i Kebîr,* XXI/424, 425.

[145] Kendisinden şiir nakledilen Nâbiga, daha önce bahsi geçen Câhiliyye şairi Nâbiga ez-Zübyânî değil; Muhadram şairlerden, sahâbî Nâbiga el-Ca'dî'dir. Geniş bilgi için bkz.: Zülfikar Tüccar, "Nâbiğa el-Ca'dî", *DİA,* XXXII/260-261.

gelmektedir, diyerek âyette geçen Allah'ın isimlerinin sırasının anlamını açıklamaktadır.

Devamında خلق fiilinin Câhiliyye dönemindeki kullanımına örnek teşkil edecek Züheyr'in[146] şiirini nakleder.

ولانت تفرى ما خلقت وبعـ ـض القوم يخلق ثم لا يفرى [147]

Kurtubî şiirin manasını şöyle açıklar:

"Sen önce uygun gördüğün gibi takdir ediyorsun, sonra kesip, üretip kararlaştırdığın gibi tamamlıyorsun, yerine getiriyorsun. Başkası ya takdir ettiği bir kusurdan ya da tam istediği gibi yapmaya gücü yetmediğinden dolayı tamamlayamayacağı, istediği gibi yapamayacağı şeyi, takdir ediyor." [148]

Beydâvî (ö.687) "Hâlık" için, eşyayı sahip olduğu hikmetleriyle takdir eden, "Bârî" için düzenli, noksansız icat eden, yoktan var eden (الموجد) anlamını vermektedir. "Musavvir" için ise nasıl olacaklarını, sûretlerini, görünüşlerini dilediği gibi yoktan yaratan (الموجد) anlamını vermektedir.[149]

Görüldüğü gibi bu âyetin yorumunda "Hâlık" kelimesinin takdir etme anlamı ön plana çıkmaktadır ki hem Câhiliyye döneminde hem de risaletten günümüze kadar خلق kelimesi takdir etme anlamı bulunmaktadır[150]. "Bârî" ise خلق fiilinin eş anlamlısı olarak yaratma anlamında kullanılmaktadır. Bununla beraber "Bârî" ismine Taberî, Beydâvî ve Râzî diğer âyetlerin tefsirinde vermedikleri yoktan yaratma anlamını

---

[146] Tam adı Züheyr b. Ebû Sülmâ. Muallaka şairlerinden olan Züheyr, Câhiliyye döneminin en büyük üç şairinden biri sayılmaktadır. Aynı zamanda Kasîde-i Bürde şairi olan Ka'b b. Züheyr'in babasıdır. Risaletten bir yıl önce 90 yaşlarında vefat etmiştir. Geniş bilgi için bkz.: Süleyman Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", *DİA*, XLIV/541.

[147] Züheyr b. Ebî Sülmâ, *Dîvân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1408, s. 54.

[148] Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII/48.

[149] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, II/1061.

[150] Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV/151; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, VII/26; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, I/236; Cevherî, *es-Sıhâh,* IV/1470; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa,* I/247; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X/85; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît*, VIII/896; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs,* XIII/121.

vermektedir. Ancak bu anlamı neden verdiklerine dair herhangi bir açıklama, bir yorum yapmamakta, bir rivayet aktarmamaktadır. Üstelik "Bârî"nin yoktan yaratma anlamında kullanıldığına dair ne âyetin siyak ve sibakında, ne de içeriğinde en ufak bir karîne dahi bulunmamaktadır. "Bârî"nin mahlûkâtı noksansız ve uyum içinde, birbirinden ayrı özelliklerde yaratması da tefsir literatüründe yer alan bir yorumdur. Bu yorumlarla kelimeye risalet döneminde sahip olmadığı, üstelik âyetlerin içeriğinden de bu anlamları taşıdığı tespit edilmeyen, ilk dönem sözlüklerinde de yer almayan anlamlar yüklenmektedir. Kanaatimizce vahyin ilk muhatapları peş peşe geçen bu iki kelimeden Allah'ın takdir etmesini ve bi'l-fiil yaratmasını anlamaktadır.

Aynı zamanda bu âyet, برأ fiilinin yaratma anlamında kullanıldığı son âyettir ve âyetin Haşr Sûresi'nin sonunda gelmesi de dikkat çekicidir. Çünkü bu sûre hicretin 4. yılında Nadiroğulları Gazvesi[151] dolayısıyla nâzil olmuştur. Haşr Sûresi'nde Nadiroğulları Yahudilerinin, antlaşmayı bozarak Müslümanlar aleyhinde Medine'ye saldıran müşrik ordusuna yardım etmeleri ve bununla da kalmayıp Hz. Peygamber'e suikast düzenlemeleri yüzünden Müslümanlarla yaptıkları savaş konu edilmektedir. Bu kelimenin bu sûrenin sonunda yer alması sanki onlara son bir uyarı ve çağrı niteliğindedir. Zira bundan sonra برأ kökü yaratma anlamında bir daha kullanılmamıştır.

Bu âyetin Türkçeye tercümesinde de ciddi bir anlam kargaşası yaşanmaktadır. Önce çevirileri verelim ve tek tek değerlendirelim.

"O, yaratan, var eden……."

[151] Medine'deki üç Yahudi kabilesinden Benî Kaynuka'nın Medine'den çıkarılmasıdan (h.2) sonra Nâdiroğullarıyla da ilişkilerde bazı sıkıntılar ortaya çıkmıştı. Yahudi şair Ka'b b. Eşref'in Müslümanlar tarafından öldürülmesi, Yahudilerin Uhud Savaşı'nda müşriklerle bereber hareket etmesi ve son olarak Medine Vesikası gereği ortak olmaları gereken diyete ortak olmadıkları gibi Hz. Peygamber'e suikast girişiminde bulunmaları neticesinde Hz. Peygamber hicretin 4. yılında Nâdiroğullarının üzerine yürümüş ve neticede Nâdiroğulları Medine'den çıkarılmıştır. Geniş bilgi için bkz.: İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm Tercemesi*, (Trc.: Hasan Ege), Kahraman Yayınları, İstanbul 1985, II/172, III/267, 268; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 225-227.

"O, yaratan, var eden……." (Ateş)

" O yaratan, yoktan var eden……" (Akdemir)

"… O Allah Hâlik'dir; her şeyi yaratandır, Bârî'dir; insanı kusursuz olarak yaratan O'dur…" (A. Şener vd.)

"O, var eden, yaratan ……." (Atay)

" O Allah ki yapıp yaratan ……" (Işıcık)

" O Allah'tır; Mutlak yaratıcıdır, var ettiğinin ilk örneklerini yaratandır…." (İslamoğlu)

Değerlendirmeye geçmeden önce tercümelerde geçen yaratan, var eden, yapan kelimelerinin Türkçe anlamlarına bakalım:

Yaratmak: Allah, olmayan bir şeyi var etmek.[152] Varlıkları yoktan var etmek, vücuda getirmek, var olma nedeni olmak.[153]

Var etmek: Meydana getirmek; ortaya koymak, yaratmak.[154]

Yapmak: Ortaya koymak, gerçekleştirmek, meydana getirmek[155] demektir.

Süleyman Ateş "Hâlık" kelimesini yaratan, "Bârî" kelimesini de var eden kelimeleriyle tercüme etmiştir. Yani "Hâlık" mutlak olarak yaratan "Bârî" ise meydana getiren; yani var olan şeylerden yeni şeyler yaratan anlamındadır ki "Bârî" kelimesinin vardan yaratan anlamında hususileştiğine dair herhangi bir delil bulunmamaktadır.

Salih Akdemir, "Hâlık" kelimesini yaratan; yani mutlak yaratıcı olarak, "Bârî" kelimesini de yoktan var eden anlamında tercüme etmiştir. Ancak "Bârî"

---

[152] Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s.2534. Her ne kadar Türkçede yaratmak kelimesi yoktan yaratma olarak açıklansa da biz tüm tezimiz boyunca bu kelimeyi yoktan yaratmak değil, herhangi bir hususileşmeyi kastetmeden mutlak yaratma anlamında kullandık.
[153] Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük,* V/5220.
[154] Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 2468; Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, V/5088.
[155] Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 2529; Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, V/5212.

kelimesinin yoktan yaratan anlamının olmadığını, bu anlama gelmesi için hiçbir karînenin bulunmadığını daha önce belirtmiştik.

A. Şener vd., "Hâlık" kelimesini tercüme etmeden bırakmış; ancak her şeyi yaratan şeklinde açıklamıştır. "Bârî" ismini ise tefsir literatüründe yer alan "kusursuz yaratan" anlamına bir de insan unsurunu ekleyerek tercüme etmişlerdir.

Yusuf Işıcık'ın tercümesinde hangi kelimenin hangi kelimeyle tercüme edildiği anlaşılamamaktadır. "Hâlık" kelimesinin yaratan anlamı zihinlerde o kadar baskındır ki onu "yapıp" ifadesiyle tercüme ettiğini düşünmek neredeyse olanaksızdır. Kelimelerin sırasını değiştirmek sûretiyle "Hâlık" ismini yaratan, "Bârî" ismini yapan anlamında tercüme ettiğini düşünmek daha doğru görünmektedir. Ancak bu terkibin Türkçede bile tam olarak neyi kastettiği anlaşılamamaktadır.

Mustafa İslamoğlu ise bu âyeti diğer mütercimlerden ve genel tefsir literatüründen daha farklı tercüme etmeyi tercih etmiştir. "Hâlık" kelimesine Mutlak Yaratıcı, "Bârî" ismine ise var ettiğinin ilk örneklerini yaratan anlamını vermektedir. Onun hangi karîneyle "Bârî" kelimesine bu anlamı verdiğini merak edip *Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ* kitabına müracaat ettik. Öncelikle lugavî çerçeve başlığı altında kelimenin sözlük anlamlarını aktaran İslamoğlu daha önce de değindiğimiz gibi tefsir literatüründen sözlüklere geçmiş anlamları aktarmaktadır ki bu bilgilerden böyle bir anlam çıkmamaktadır. Ayrıca "Bârî"nin "ilk defa yapan usta" için kullanıldığını, Arapların bu anlamda "a'tı'l kavse bâri'ehâ: yayı ustasına ver" dediğini söylemektedir. Daha önceki araştırmalarımızda karşımıza çıkmayan bu ibare bizi epey şaşırtsa da yaptığımız araştırmanın sonunda ibarenin aslının şu şekilde " أعطِ القوس باريها" olduğunu tespit ettik. Yani deyimdeki باريها kelimesi, Kur'ân'da geçen

"bârî" kelimesinin kökü olan برأ den değil; yontmak, budamak, keserek şekil vermek anlamındaki برى fiilinden türemektedir. Deyim, Mustafa İslamoğlu'nun dediği gibi "ilk defa yapan ustaya ver" demek değil; "yayı, odunu yontarak onu yapan ustaya ver" demektedir. Deyim, o işte maharet kazanan, işin ehli olan kişiye verilmesini anlatmak için kullanılmaktadır.[156]

Lugavî çerçevede son olarak Halîmî'nin[157] görüşlerini aktaran İslamoğlu şöyle demektedir:

"el-Bârî" ismi Halîmî'nin de isabetle dediği gibi iki manayı ifade eder:

1. Sadece Allah'a has olan örneksiz ve tarifsiz, eşsiz ve benzersiz, mükemmel ve ustaca yaratmayı ifade eder.
2. Tüm varlıkların kendilerinden türeyip çoğaldığı ilk örnekleri, kalıp, mostra ve numuneleri (قالب الأعيان) yoktan ilk kez var etmeyi ifade eder."[158]

İslamoğlu'nun, "ilk örnekleri yaratma" fikrini kelimenin sözlük anlamından çıkartmadığı, bu yorumu Halîmî'den aldığı anlaşılmaktadır.[159]

Neticede "Hâlık" ve "Bârî" isimlerinin, peş peşe zikredildikleri bu âyette farklı anlamları içerdikleri açıktır. Ancak bu anlam farkını "Bârî" kelimesine sahip olmadığı anlamları yükleyerek açıklamak doğru değildir. Nitekim "Hâlık"

---

[156] Ebu'l-Fadl Ahmeh b. Muhammed el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, (Thk.: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz., II/19.

[157] Kendisinden atıfta bulunduğu Halîmî'nin kim olduğu konusunda bir açıklama yapmayan İslamoğlu, ne bir künye ne de bir soyadından bahsetmektedir. Ayrıca kitabın sonunda verilen bibliyografyada da Halîmî adında bir müellif bulunmamaktadır. Bu kişinin kim olduğunu tespit edemedik.

[158] Mustafa İslamoğlu, *Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ* (I-III), Düşün Yay., İstanbul 2013, III/2192.

[159] Ayrıca İslamoğlu'nun "Kur'anî Çerçeve" başlığı altında verdiği bilgilerde de yanlışlık bulunmaktadır. B-r-e kökünün Kur'ân'da 31 yerde geçtiğini, bu yerlerde de genelde canlıların yaratılışına atıfta bulunulduğu söylemektedir ki b-r-e sadece 5 âyette yaratma anlamında kullanılmıştır ve bu yerlerde de "beriyye" hariç insanın yaratılışına atıfta bulunulmaktadır. برأ nin, fâili Allah olan bir fiil olarak birden fazla yerde geçtiğini söyleyen İslamoğlu bu konuda da yanlış bilgi vermektedir çünkü sadece tek bir yerde -Hadîd Sûresi 22. âyette- fiil formunda geçmektedir. Bkz.: İslamoğlu, *Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ*, III/2201.

kelimesinin ittifakla kabul edilen takdir etme anlamı bulunmaktadır ve bu anlam âyetin içeriğine de uymaktadır. Bu durumda âyeti şu şekilde tercüme etmek uygun görünmektedir:

"O Allah, önce yaratmayı takdir eden, sonra bilfiil yaratan ve yarattıklarına şekil verendir…"

2.2.5. Değerlendirme

B-r-e kökünün yaratma anlamıyla geçtiği âyetleri, müfessirlerin yorumları, kelimenin sözlük anlamı ve Câhiliyye şiirindeki kullanımını değerlendirecek olursak şunları söyleyebiliriz.

البارئ kelimesi bir kere, البرية kelimesi peş peşe iki âyette, نبرأها kelimesi bir kere, بارئكم kelimesi aynı âyette iki kere olmak kaydıyla, kökten türeyen kelimeler Kur'ân'da altı defa, beş âyette ve dört pasajda yer almaktadır. Âyetlerin yer aldığı sûreler incelendiğinde kök, hicrî 1. ve 4. yıllar arasında yaratma anlamıyla kullanılmaktadır. Kelime, geçtiği tüm âyetlerde ilk dönemlerden itibaren gerek rivayet, gerek dirayet, gerekse dilbilimsel tefsirlerde açıklanmıştır. Bu durum, bu kelimenin anlaşılmasının zor ve tefsir edilmeye muhtaç kabul edildiğini göstermektedir.

Öncelikle, bu kelime خلق'nın eş anlamlısı olarak anlaşılmış ve kabul edilmiştir. İlk dönem sözlükleri ve garîbu'l-Kur'ânlar bize bunu göstermektedir. Sonraki dönemlerde ise aralarında anlam farklı olması gerektiği üzerinde durulmuş ve برأ kelimesinin yaratma anlamı her müfessire göre farklı bir şekilde daralmıştır.

برأ'ye tüm yorumlar incelendikten sonra şu anlamların verildiği görülmektedir.

1. Yoktan ve örneksiz yaratma anlamındadır. Kelimeye bu anlamı veren tefsir müellifleri herhangi bir açıklama yapmamaktadırlar. İlk dönem sözlüklerinde de olmayan bu anlamın برأ kelimesine nasıl yüklendiğini anlamak oldukça güçtür. Zira âyetlerin bağlamında da yoktan yaratmayı ifade ettiğine dair bir işaret bulunmamaktadır. Bu görüşün somut ve sağlam bir delile dayanmadığını düşünüyoruz.
2. البارئ yaratılmışları düzen içinde ve birbirleriyle uyumlu, yaratılmışlara muhtelif sûret ve şekiller vererek bir birlerinden ayırt edilecek şekilde yaratandır. Bu hususileşmiş anlam, kelimenin kök anlamı olan arınmak ve ilişkisi olmamak manasıyla alaka kurulması sonucu tefsir literatürüne girmiş, müfessirler ve sözlük müelliflerince kabul görmüş ve meâllere de yansımıştır. Ancak bu görüşü kabul etmek de pek makul görünmemektedir. Çünkü Kur'ân'da kâinatın kusursuz yaratılışının anlatıldığı pek çok metinsel bağlamda خلق fiili kullanılmaktadır[160]. Bilhassa müfessirlerin "tefâvütten berî" yaratan anlamı için atıf yaptıkları Mülk Sûresi'nin ilk âyetlerinde de yine خلق fiili[161] kullanılırken برأ'nin geçtiği âyetlerin hiç birinde özel olarak kâinatın ya da insanın yaratılışının konu alınmadığı görülecektir.
3. İnsan türünü (topraktan) yaratandır. Bu yorum "beriyye" kelimesinin البرى kelimesinden türemiş olma ihtimalinde ortaya çıkmaktadır ki, bu durum tüm müfessirler tarafından zikredilmiş ve tartışılmıştır. Ancak برأ kökünden türediği kabul edilmiş, diğer ihtimal yorum olarak aktarılmıştır.

[160] 29. Ankebût 44, 61; 30. Rûm 8, 22; 32. Secde 4; 21. Enbiyâ 16; 14. İbrahîm 19; 14. İbrahîm 32; 16. Nahl 3, 4, 5; 46. Ahkâf 33; 46. Ahkâf 3, 4; 10. Yûnus 3, 4, 5, 6; 71. Nûh 14,15.

[161] "اَلَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقاً مَا تَرٰى فِي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? 67. Mülk 3.

Kur'ân'ı Kerîm'de ise البرية kelimesi hangi kökten geldiğinden bağımsız olarak insanoğlunu anlatmakta, sözlüklerde برأ'nin canlıların yaratılışı için kullanıldığı yazılsa da bazı meâllere yansıdığı gibi برأ'nin Kur'an-ı Kerîm özelinde bilhassa insanoğlunun yaratılmasını anlatmak için kullanıldığı söylemek pek makul görünmemektedir. Çünkü kökün Hadîd Sûresi'ndeki kullanımı anlamın bu şekilde daralamayacağının kesin kanıtıdır. Ayrıca برأ kökünün geçtiği âyetlerde de özel olarak insanın yaratılışı anlatılmamaktadır. Üstelik Kur'ân'da insanın ilk yaratılışını[162], nutfe ve alakadan yaratılışını[163], dişi ve erkeğin yaratılışını[164], yaratma aşamalarını[165] anlatan pek çok yerde yine "خلق" fiili kullanılmaktadır. Böyle bir durumda برأ nin "خلق"dan farkını insanın yaratılışını ifade etmesi olarak açıklamak tutarlı görünmemektedir.

4. Yarattığının ilk numunelerini (prototiplerini) yaratandır. Tefsir literatüründe görebildiğimiz kadarıyla hiç yer almamış ve tartışılmamış; ne sözlükler, ne âyetlerin siyak ve sibakında ne de İslâmî düşüncede bulunmayan bu ifadeler, İslamoğlu'nun indî bir yorumu olarak görünmektedir.

Kendi görüşümüzü açıklamadan önce araştırmamız esnasında tespit ettiğimiz bazı hususlardan bahsetmekte fayda görüyoruz;

1. Kelime sadece Medenî sûrelerde, hatta hicrî birinci ve dördündü yıllar

[162] 38. Sa'd 71,75, 76; 7. A'râf 11, 12; 20. Tâhâ 55; 17. İsrâ 61; 15. Hicr 26; 6. En'âm 1, 2; 41. Fussilet 21; 32. Secde 7; 30. Rûm 20.
[163] 96. Alak 1, 2; 53. Necm 45,46; 80. Abese 19; 75. Kıyâme 38; 77. Mürselât 20; 86. Târık 6, 7; 36. Yâsîn 77; 25. Furkân 54; 16. Nahl 3, 4.
[164] 92. Leyl 3; 7. A'râf 189; 39. Zümer 6.
[165] 40. Mü'min 67; 23. Mü'minûn 14; 30. Rûm/54.

arasında nâzil olan sûrelerde yaratma anlamında kullanılmıştır.[166] Yirmi üç yıllık nüzûl sürecini düşündüğümüzde bu yıllar çok kısıtlı bir zaman dilimidir ve Medine vesikasıyla birlikte Yahudilerle ilişkilerin güven ve hoşgörü içinde başladığı ve Uhud Savaşı'ndan sonra Nadiroğulları'nın Medine'den sürüldüğü döneme rastlamaktadır.

2. برأ kökü Sâmî dil grubuna dâhil olan İbranice'de de bulunan; hatta Tevrat'ta "yaratma" anlamında en çok kullanılan kelimedir.
3. Kur'ân'da kökün geçtiği ilk âyette, hatta dört bağlamın üçünde doğrudan Yahudiler konu edilmektedir. Yine kökün nüzûl sırasına göre yaratma anlamında son kez kullanıldığı yer Nadiroğulları'nın yurtlarından sürülmesini konu alan Haşr Sûresi'nin son âyetidir.

Neticede; hicret öncesinde yaratma anlamında kullanılmayan برأ kökünün Yahudilerle ilişkilerin başladığı ve devam ettiği bir dönemde, Kur'ân kavramları arasına dâhil olduğunu ve herhangi bir hususileşme olmadan sadece mutlak olarak yaratmayı ifade ettiğini düşünüyoruz.

[166] Daha önce âyetleri kronolojik olarak sıralarken Hz. Osman'ın tertibini esas aldığımızı söylemiştik. Ancak bu şekilde çok özel bir durum ortaya çıktığı için âyetleri kronolojik olarak daha detaylı bir şekilde inceleme gereği duyduk. Bunun için de hem İslam geleneği içinde hem de batılı araştırmacılar tarafından ortaya konan nüzûl sıralamasına göre bu bölümdeki âyetleri tekrar inceledik. Neticede İbn Abbâs, Cafer es-Sâdık, Câbir b. Zeyd, Hasan el-Basrî, Zerkeşî, Gustav Well, Theoder Nöldeke, John Medows Rodwell, Regis Blachere'in tertiplerinin bazılarında Beyyine ve Hadîd sûrelerinin yerleri değişmekle birlikle hep Bakara ile başlayıp Haşr ile bittiğini tespit ettik. Bazergan'a göre de incelediğimiz âyetlerin h. 4 ve 5. yıllara yerleştirildiğini tespit ettik. Kronolojik sıralamalar için Bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 86, 87; Ömer Özsoy, İhami Güler, *Konularına Göre Kur'ân (Sistematik Kur'ân Fihristi),* Fecr Yayınevi, Ankara 2005, s. 828-833, Esra Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, Kuramer, İstanbul 2016, s. 58-184.

İKİNCİ BÖLÜM

بدع (B-D-'A) KÖKÜNÜN SEMANTİK İNCELEMESİ

Kur'ân-ı Kerîm'de بدع kökünden türeyen kelimeler dört âyette, fiil, mastar ve sıfat-ı müşebbehe kalıplarında dört defa kullanılmaktadır. Tezimizin bu bölümünde öncelikle kökün sözlüklerde zikredilen anlamları incelenecek daha sonra bir değerlendirme yapılıp Kur'ân'da bu kökten türeyen kelimelerin hangi anlamlarda kullanıldığı araştırılacaktır.

1. BD'A KÖKÜNÜN SÖZLÜK ANLAMI

بدع kökünün sözlüklerde öncelikle (ابتدأ) başlamak, (صنع) yapmak, (إخترع) bir şeyi icad etmek, (أنشأ) bir şeyi tesis etmek, oluşturmak, (أحدث) bir şeyi yeni, ilk defa meydana getirmek, icad etmek kelimeleriyle; ikinci olarak (إنقطع) kesilmek, kelimesiyle; ayrıca (غمر) acemi olmak ve (سمن) şişmanlamak kelimeleriyle açıklandığı görülmektedir. Sözlüklerde zikredilen temel anlamlar incelediğinde بدع'nın birbirinden bağımsız iki kök anlamının ve sonradan kazandırılmış anlamlarının olduğu görülmektedir. Kökün sahip olduğu manalar şu şekildedir:

1.1. GÖRÜLMEMİŞ YENİ BİR ŞEY YAPMAK, OLUŞTURMAK, İHDAS ETMEK

Kök, üçüncü babdan (بَدْعا - يَبْدَعُ - بَدَعَ) geldiğinde daha önce bir benzeri, örneği veya kalıbı olmadan bir şey ortaya koymak, meydana getirmek demektir. "Daha önce

kimsenin bilmediği bir iş yaptım." anlamında "بدعت الشيء" şeklinde kullanılmaktadır.[167] Ayrıca أبدع vezninde أبدعت الشيء şeklinde de bu anlamda kullanıldığı görülmektedir.[168] أبدع fiilinin ism-i fâ'ili olan المبتدع kelimesi Ebû Adnân'dan riavayetle, bir daha benzerinin yapılması mümkün olmayan bir şeyi yapan kişiyi anlatmaktadır.[169]

Sıfat-ı müşebbehe olan بديع kelimesi Allah'ın sıfatıdır. Daha önce bir benzeri, örneği veya kalıbı olmadan ilk defa yaratması anlamındadır. إبتدع fiilinin ism-i fâ'ili olan مبتدع kelimesi de بديع ile eş anlamlı olarak Allah'ın örneksiz, benzersiz yaratmasını ifade etmektedir. Bu iki kelime, eş anlamlı olarak kabul edilse de بديع kelimesi mübâlağayı ifade etmek için kullanılmaktadır.[170] Sözlükler bu anlamda Bakara Sûresi'nin 127. âyetini delil olarak göstermektedir.[171]

Bazı sözlük müellifleri Allah'ın sıfatı olan بديع kelimesinin بَدَعَ fiilinden türediğini أَبْدَعَ fiilinden türemediğini özellikle belirtmekte; konuşmada ise daha çok أَبْدَعَ fiilinin kullanıldığını; yine de بَدَعَ fiilinin kullanılmasının da yanlış olmayacağını ifade etmektedirler.[172]

Kök أفعل , تفعّل ve إفتعل bablarından أبدع, تبدّع ve إبتدع şeklinde geldiğinde önceden alışılmış bir duruma muhalif, daha önceden olmayan bir iş ortaya koymak

---

[167] Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, II/54; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luga*, I/303; İbn Sîde, *el-Muhkem*, III/33.

[168] İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, I/209; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, II/241; Cevherî, *es-Sıhâh,* IV/1183; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa,* I/36; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII/6; Ahmed b. Muhammed Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, el-Matbaatu'l-İlmiyye, Mısır 1315, s. 15.

[169] İbn Manzûr*, Lisânu'l-Arab,* VIII/6.

[170] Henri Lammens el-Yesû'î, *Ferâ'idu'l-Luga fi'l-Furûk*, el-Matbaatu'l-Katolikiyye, Beyrut 1889, s. 28.

[171] Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, II/54; İbn Düreyd, *Cemheretü'l*-Luga, I/303; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, II/24; Cevherî, *es-Sıhâh,* IV/1183; İbn Sîde, *el-Muhkem*, III/34; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII/6; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, s.15.

[172] Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, II/240; İbn Manzûr*, Lisânu'l-Arab,* VIII/6.

anlamındadır.[173] İbn Sîde, İbn Manzûr ve Zebîdî bu anlama örnek olarak Hadîd Sûresi'nin 27. âyetini ve şu şiiri delil olarak göstermektedirler:

إن كنت لله التقى الأطوعا فليس وجه الحق أن تبدعا

Allâh'a sadece isteyerek(gönüllü olarak)kavuşursan

Hakk'ın yüzü sana çok aşina gelir.

Ayrıca kök bir şeyin yeni yapılmış olmasından dolayı bazı özel işleri veya nesneleri anlatmak için de kullanılmıştır. Kuyu açmak, şiir söylemek, tulum ve ip kelimeleri bu nedenle بدع köküyle ifade edilmiştir. Şöyle ki:

(Yeni) kuyu açmak: İncelediğimiz sözlükler içinde ekseriyetle ikinci olarak zikredilen anlamının yeni kuyu açmak olduğu görülmektedir. بدع veya إبتدع formlarında الركي kelimesini mef'ûl olarak alarak, kuyu açtı/kuyu açtım şeklinde kullanılmaktadır. Veya özellikle yeni açılmış kuyuyu ifade etmek için kuyunun sıfatı olarak الركي البديع terkibi içerisinde de kullanıldığı görülmektedir.[174]

Şiir söylemek: Kök أفعل kalıbında أَبْدَعَ şeklinde geldiğinde şairin, daha önce söylenmemiş güzellikte, sanatkârane şiir söylemesini anlatmaktadır. أبدع الشاعر örneğinde olduğu gibi kullanılmaktadır.[175]

Kelime daha sonra, belâgatın değişik konularını içine alan ve kapsamı genişleyen bir edebiyat terimi olmuştur. Edebiyat ıstılahı olarak bedî': edebî sanatlarla örülü ifadenin lafız bakımından kusursuz, mana bakımından mâkul ve aynı

[173] Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, II/54; İbn Sîde, *el-Muhkem,* III/33; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* VIII/6.
[174] İbn Düreyd, *Cemheretü'l*-Luga, I/303; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, I/209; İbn Sîde, *el-Muhkem*, III/33; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa,* I/36; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* VIII/6.
[175] Cevherî, *es-Sıhâh,* IV/1183.

zamanda bir âhenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir.[176]

(Yeni) Kırba, deri kap: Kökün, sıfat-ı müşebbehe kalıbı olan فعيل vezninden türetilmesiyle elde edilen بديع kelimesi ism-i mef'ûl anlamında deriden yapılmış kap, kırba, tulum demektir. Kelime, bazen yeni anlamında سقاء بديع terkibinde olduğu gibi kabın sıfatı olarak kullanılmakta; bazen herhangi bir kırbaya veya tuluma değil, sadece yeni yapılmış tuluma tek başına isim olmaktadır. Bu manayı içeren bir beyit şu şekildedir:

ينضحن ماء البدن المسرى

نَضْحَ البَديعِ الصَفَق[177] المُصْفَّرا

Burada şair yeni yapılmış, daha önce kullanılmamış tulumun içendeki suyun renginin sarı olmasını anlatmaktadır.

Sözlükler bu anlamda bir de Hz. Peygamber'in Tihâme denilen yeri, güzel olması dolayısıyla yeni tulumdaki bala benzettiği hadisini nakletmektedirler. Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır. " إن تهامة كبديع العسل حلو أوله حلو أخره " "Tihame yeni tulumdaki bal gibidir. Başı da sonu da tatlıdır."[178]

(Yeniden bükülmüş) ip: Sıfat-ı müşebbehe kalıbından gelen بديع kelimesi, önce bükülen fakat ip haline gelmeyen sonra bozulup tekrar bükülen ipin sıfatı olarak

[176] Nasrullah Hacımüftüoğlu,"Bedî'" , *DİA.*, İstanbul 1992, V/320-322.

[177] الصَفَق kelimesi yeni su kabına konulan ilk su demektir. Bkz: Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, II/241.

[178] Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, II/241, Cevherî, *es-Sıhâh,* IV/1183; İbn Sîde, *el-Muhkem*, III/34; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII/7; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît*, II/542. Sözlüklerin ilgili yerlerinde Hz. Peygamber'in teşbihi şu şekilde açıklanmaktadır: Tihâme denilen yerin havası yıl boyu güzel olduğu ve değişmediği için insanların hoşuna giden bir yerdir. Yeni tulumun içindeki bal da bozulmadan kalmaktadır. Ayrıca bu hadis, İbn Cevzî'nin *Garîbu'l-Hadîs* kitabında yer almakta ve بدع kelimesi aynı şekilde açıklanmaktadır. Bkz.: Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed b. Ali b. el-Cevzî, *Garîbu'l-Hadîs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, I/61.

kullanılmaktadır. حبل بديع örneğinde olduğu gibi.[179] Kırba kelimesinde olduğu gibi Araplar sıfatın ismi olmadan sadece sıfat-ı müşebbeheyi isim yerine, yeni ip anlamında da kullanmaktadırlar. Aşağıdaki şiir bu anlamdaki kullanıma örnek olarak nakledilmektedir:

وأدمج دمج ذي شطن بديع

Bid'at: بدعة kelimesi الابتداع kelimesinden türemiş bir isimdir. Çoğulu بِدَع dur. Yeni olan her şeyi tanımlamak için kullanılmaktadır.[180] İslam literatüründe geniş yer tutan bid'at kavramı Asr-ı Saâdet'ten sonra ortaya çıkan, şer'î bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir ve davranışlar hakkında kullanılan bir terim olarak tanımlanmaktadır.[181] Bid'attan kaçınmanın gereğine işaret eden hadis rivayetlerinden dolayı özellikle Hadis literatüründe geniş bir şekilde yer aldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca ehl-i bid'at tabirinin de hicrî I. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıktığı; sünnete bağlanıp bid'attan kaçınmanın gereğine işaret eden rivayetlerin hadis mecmualarında bir araya getirilmesinden sonra III-IV. (IX-X.) yüzyıllara ait eserlerde fazlaca yer almaya başladığı görülmektedir.[182] Ancak incelediğimiz sözlükler çerçevesinde bid'at; tamamlandıktan sonra veya Hz. Peygamber'den sonra dinde ortaya çıkan yeni şey olarak ifade edilmektedir.[183]

İbn Manzûr'un diğer sözlük müelliflerinden farklı olarak konuyla ilgili daha detaylı bilgi verdiği görülmektedir. O, bid'atı, bid'at-ı hüdâ ve bid'at-ı dalâle diye ikiye ayırmakta ve konuyla ilgili "Kim iyi bir çığır açarsa açtığı çığırın ecri ve

[179] Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, II/241.
[180] Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, II/54; İbn Düreyd, *Cemheretü'l*-Luga, I/303; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, II/240; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa,* I/36.
[181] Geniş bilgi için bkz.: Rahmi Yaran, "Bid'at", *DİA*, İstanbul 1992, VI/129-131.
[182] Geniş bilgi için bkz.: Yusuf Şevki Yavuz, "Ehl-i Bid'at", *DİA*, İstanbul 1994, X/501-505.
[183] Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, II/54; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, II/241; Cevherî, *es-Sıhâh,* IV/1184; İbn Sîde, *el-Muhkem,* III/33; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII/6.

kendisinden sonra, onunla amel edenlerin ecirleri, sevaplarından hiçbir şey eksilmeden ona aittir. Kim de kötü bir çığır açarsa, açtığı çığırın günahı ve kendisinden sonra onunla amel edenlerin günahları, günahlarından bir şey eksilmeden ona aittir."[184] hadisini naklederek açıklamalarda bulunmaktadır.[185]

Bidatçı addetmek: Kök فعّل kalıbında بدّع şeklinde kullanıldığında birini bidatçı saymak demektir.

Sünnete muhalif olan kişi: Ezherî مبتدع kelimesini bu şekilde tanımlamaktadır. Çünkü o, öncekilerin uygulamalarında olmayan bir şeyi İslam dinine sokmuştur.[186]

İlk olmak: البِدْعُ kelimesi herhangi bir şeyde ilk olan şeyi ifade etmektedir. Araplar, "Bu durumdaki ilk kişi sen değilsin." anlamında "لست ببدع في كذا" ibaresini veya "Bu işi ilk yapan odur." anlamında "و فُلاَن بدع في هذا الأمر" ibaresini kullanmaktadırlar.[187] Ahkâf Sûresi'nin 9. âyeti bu anlama delil olarak nakledilmektedir. Ayrıca bu anlamdaki kullanıma örnek olarak şöyle bir şiir de *Kitâbu'l-'Ayn*'da yer almaktadır:

فلست ببدع من النائبات و نقض الخطوب و إمرارها

Ben önemli işleri bozan vekillerin ilki değilim.[188]

Tecrübesiz olmak, Acemice olmak: Kök 5. bâbdan بَدُعَ يَبدُع şeklinde

[184] Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, tsz., Mukaddime 44, I/130; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1952, Mukaddime 13, I/74.
[185] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII/6.
[186] Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, II/241.
[187] Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, II/54; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luga*, I/303; Cevherî, *es-Sıhâh,* IV/1183; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, I/209; İbn Sîde, *el-Muhkem,* III/33; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr,* s. 15.
[188] Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, II/54.

geldiğinde -muhtemelen bir işi yeni yapmaktan dolayı- işin acemice olmasını ifade etmektedir. رجل بِدْعٌ terkibinde kişinin tecrübesiz olması anlatılmaktadır.[189] و قد بَدُع الامر şeklinde kullanılmaktadır. Ayrıca

Hayranlık uyandıran, şaşırtan (iş): Kök, أمر بديع terkibinde yeni, hayranlık uyandıran, müthiş, şaşırtıcı anlamında sıfat olarak kullanılmaktadır.[190] Kök bu anlamda استفعل kalıbında استبدع şeklinde kullanıldığında bir şeyi harika, hayret verici, müthiş saymak, öyle kabul etmek anlamındadır.[191]

Bu başlık altında incelediğimiz tüm anlamların ortak özelliği yeni, önceden olmayıp sonradan ortaya çıkan bir şey hakkında olmasıdır.

1.2. KESİNTİYE UĞRAMAK

İbn Fâris بدع'nın ikinci kök anlamının kesilmek, kesintiye uğramak olduğunu söylemektedir ki, incelediğimiz tüm sözlüklerde de istisnasız bu anlam verilmektedir. Kök افعل kalıbında binek hayvanının veya özellikle devenin yorgunluk, hastalık, zayıflık sebebiyle helak olması ve yoluna devam edememesini veya meçhul formda yani أُبْدِعَ şeklinde ve (ب) harf-i ceri ile kişinin bineğinin durumu dolayısıyla yolculuğuna devam edememesini anlatmak için kullanılmaktadır.[192] Sözlükler bu konuda Hz. Peygamber'in şu hadisini delil göstermektedir: " أَنَّ رجلاً أَتَى النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسولَ الله إِني أُبْدِعَ بي فاحْمِلْني" "Bir adam Hz. Peygamber'e geldi ve "Ya

[189] İbn Sîde, *el-Muhkem*, III/34; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII/7.
[190] Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, II/54; İbn Sîde, *el-Muhkem*, III/33.
[191] Cevherî, *es-Sıhah,* IV/1184.
[192] Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, II/55; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luga*, I/303; Cevherî, *es-Sıhâh,* IV/1184; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, I/210; İbn Sîde, *el-Muhkem*, III/34; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa,* I/36; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII/7.

Rasulallâh hayvanım beni yolda bıraktı, beni taşı.” dedi.”[193]

Mütercim Âsım Efendi بدع kökünün bu anlamı için devenin âdeti olan durumdan farklı yeni bir davranış sergilediği için bu şekilde isimlendirildiğini açıklamaktadır.[194]

1.3. BD‘A’ NIN SONRADAN KAZANDIĞI ANLAMLAR

Son noktada olmak: Kök, 5. bâbdan بَدُع يبدُع şeklinde kullanıldığında kişinin ilim, şeref ve cesaret bakımından son noktada, zirvede olmasını anlatmaktadır.[195]

Şişmanlamak: Kök 4. bâbdan بَدِع يبدَع şeklinde kullanıldığında şişmanlamak anlamındadır.

Bu anlamda İbn Manzûr, Beşîr b. Niks’in şiirini delil göstermiştir:

فبَدِعَتْ ارنبه و خرنقه

Tavşanı ve yavruları şişmanladı[196]

Ayrıca بدع kökünün, أبدع يمينا şeklinde “Yemin gerekli oldu.”; أبدع بالسفر أو الحج şeklinde “Yolculuğa veya hacca gitmeye niyetlendi.” anlamlarında kullanıldığı da rivayet edilmektedir.[197] Kök mecazen kişinin delilinin bâtıl olması anlamında da

[193] Bu hadis ayrıca Tirmizî’nin ve Ebu Dâvûd’un sünenlerinde ve Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde yer almaktadır. Bkz.: Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî, Kâhire 1965, V/31, Kitabu’l-‘İlm/14; Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, Dâru İhyâi’s-Sünneti’n-Nebeviyye, Mısır 1952, IV/333, Kitabu’l-Edep/124; El-Cevzî, *Garîbu’l-Hadîs*, I/61; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel, *el-Müsned*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1999, 28/313, 314.

[194] Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu’l-Basît*, II/543.

[195] İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, VIII/7; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu’l-Basît*, II/543.

[196] İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, VIII/8; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu’l-Basît*, II/543.

[197] İbn Sîde, *el-Muhkem*, III/34; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, VIII/8.

kullanılmaktadır.[198]

1.4. DEĞERLENDİRME

Hicrî 175 yılından günümüze kadar yazılan Arapça sözlükler incelendiğinde, sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

1. Kökün temel anlamları incelendiğinde, bunların iki kök anlamda toplandığı görülmektedir. İlk kök anlam, yeni bir şey yapmaktır. Kök, öncelikle yeni şeyin, önceden benzeri veya örneği olmadan yapılmasını anlatmak için kullanılmıştır. Ortaya çıkan bu yeni şey bazen hayranlıkla karşılanmış, sanatkârâne bulunmuş, şairin şiir söylemesi bu kökle isimlendirilmiştir.[199] Bazen de geçmişe muhalif olduğu için hoş karşılanmamış, reddedilmiş, bidat yine bu kökle isimlendirilmiştir. Ya da bu yeni şey, ilk defa olmasından dolayı acemice ve tecrübesiz olarak nitelendirilmiştir. Kök bazen yeni olmasını vurgulamak için kelimelerin sıfatı olarak kullanılmış, bazen tek başına o kelimeye ad olmuştur.

2. İkinci kök anlam, "bineğin rahatsızlığı dolayısıyla yolculuğun yarım kalmasıdır. Bunun dışında بدع'nın şişmanlamak, son noktada olmak, yolculuğa niyetlenmek, mecazen kişinin delili bâtıl olmak anlamları da bulunmaktadır.

3. Kökün sahip olduğu temel anlamların zaman içinde değişikliğe uğramadığı; ancak bu kökten türeyen bid'at ve bedi' kelimesinin hadis ve edebiyat literatüründe kavramlaştığı görülmektedir.

---

[198] Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa,* I/36; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII/8.

[199] Arapların şiiri bir sanat olarak algıladıkları ve ifade ettikleri kaydedilmiştir. Hatta Hz. Ömer'in "*Araplarda sanatın en iyisi, ihtiyacı olduğu zaman bir kimsenin sunduğu birkaç beyittir."* dediği rivayet edilmektedir. Geniş bilgi için bk.: Mehmet Yalar, Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi -Mukayeseli Ve Analitik Bir Bakış, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 11, sayı:1, 2002, s. 104.

2. KUR'ANDA BD'A KÖKÜNÜN ANLAMLARI

Bu başlık altında "بدع" kökünden türeyen kelimelerin Kur'ân-ı Kerîm'de hangi anlamlarda kullanıldığı incelenecektir. Bu kelimeler Kur'ân'da toplam dört âyette ve dört defa بديع, بدعا, ابتدعو türevleriyle[200] geçmektedir. Kökün geçtiği âyetler tek tek ele alınıp incelenecektir. Öncelikle âyetin aslı ve meâli verilecek[201], sonra âyet, tefsirlere müracaat edilerek incelenecek, yorumlar değerlendirilecek ve kökün âyet içerisindeki anlamı tespit edilmeye çalışılıp, meâl önerilerinde bulunulacaktır.

2.1. EŞSİZ/ÖRNEKSİZ YARATMAK

بدع kökünün sıfat-ı müşebbehe kalıbından türetilmesiyle elde edilen بديع kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de ism-i fâ'il anlamında Allah'a nisbetle biri Mekkî biri Medenî olan iki âyette geçmektedir. Bu âyetler, âyetle ilgili müfessirlerin yorumları ve âyetlerin Türkçe tercümeleri şu şekildedir:

2.1.1. 2. Bakara 117. Âyet

بديع kelimesi, Hristiyanların ve Yahudilerin konu edildiği bir bağlamda Yahudi ve Hristiyanların Allah'ın çocuk sahibi olduğu iddialarının[202] dile getirilip,

---

[200] Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, s.115.

[201] İlk meâl âyetin tam meâlidir ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'ndan çıkan, Komisyon'un hazırladığı meâlden alınmıştır. Daha sonra verilen meâllerde ise sadece incelediğiniz kelimenin geçtiği bölüm verilmiştir. Meâli hazırlayan kişi/ler ise parantez içerisinde belirtilmiştir.

[202] Yahudi ve Hristiyanların bu iddialarını bizzat Cenâb-ı Hak Kur'ân'da 9. Tevbe Sûresi 30. âyette şu şekilde haber vermektedir.(وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ) "Yahudiler, Uzeyr Allah'ın oğludur, dediler. Hristiyanlar da, Mesîh (İsa) Allah'ın oğludur dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. (Sözlerini) daha önce kâfir olmuş kimselerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan bâtıla) döndürülüyorlar!" Âyette geçen Yahudilerin, Allah'ın oğlu olduğunu iddia ettikleri Üzeyir'in kim olduğuyla ilgili tartışmalar vardır. Bu konuda Baki Adam'ın tespitleri şu şekildedir: "Kur'an'ın indiği dönemdeki Hicaz bölgesi Yahudilerinde böyle bir inanç vardı ve Hicaz Yahudileri diğer Yahudiler gibi bir kurtarıcı mesîh beklentisi içindeydi. Ancak ezoterik inanç yapısına sahip bu bölge Yahudilerinin beklediği mesîh farklıydı. Muhtemelen onlar bu mesîhe "Tanrı'nın yardımcısı" anlamında İbrânîce Azaryahu yahut Ozer diyorlar ve onun Tanrı'nın oğlu olduğuna inanıyorlardı. Bu kelimeler Arapça'ya Üzeyir şeklinde aktarılmıştır. Buna göre Tevbe Sûresi'ndeki Uzeyr kelimesi bir isim değil mesîhe verilen bir unvandır şeklinde düşünülebilir.

reddedildiği; "Allah çocuk edindi" dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur, hepsi O'na boyun eğmiştir." meâlindeki âyetten sonra 2. Bakara Sûresi 117. âyette geçmektedir:

بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِذَا قَضٰى اَمْراً فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

"(O), göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece "Ol!" der, o da hemen oluverir."

Müfessirlerin بديع kelimesiyle ilgili açıklama ve yorumları şu şekildedir.

Mukâtil b. Süleymân (ö.150), onları yokken yarattı olarak açıklamaktadır.[203]

İbn Kuteybe (ö.276), مبتدعهما terkibiyle açıklamakta; ayrıca مبتدع kelimesinin ne anlama geldiğinden bahsetmemektedir.[204]

Taberî (ö.310), بديع kelimesinin مبدع anlamında kullanıldığını söyledikten sonra المبدع kelimesini daha önce hiç kimsenin bir benzerini yapmadığı şeyi yapan olarak açıklamaktadır. Bu nedenle dinde yeni bir şey yapana da mübtedi' denildiğini söylemektedir. Bu âyetin anlamını ise şöyle açıklamaktadır. "O, yerdekilerin ve göklerdekilerin sahibiyken O'nun nasıl çocuğu olabilir! Her şey onun birliğine delâlet etmekte; O'na itaat edilmesi gerektiğini itiraf etmektedir. O, bir asıl madde olmadan (من غير اصل) ve örnek alınacak bir benzeri de yokken yeri ve gökleri yaratandır. Bu âyet Mesîh'in Allah'ın oğlu olduğunu söyleyen kullarına bir bilgilendirmedir; onlara, gökleri ve yeri bir öz, ana madde ve benzeri olmadan

---

Üzeyir unvanını taşıyan bu mesîh de Newby'nin işaret ettiği gibi Enoh olmalıdır. Zira Enoh'a atfedilen sıfatlarla Hristiyanların Mesîh diye Îsâ'ya atfettikleri sıfatlar birbirine çok benzemektedir." Geniş bilgi için bakınız, Baki Adam, "Üzeyir", *DİA*, İstanbul 2012, XLII/401-402; "Müslümanların Yahudilere Yönelttiği Teolojik Eleştiriler", *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yay., Ankara 2004, s. 103-118.

[203] Mukâtil b. Suleymân, *Tefsîru Mukatil b. Süleymân*, Müessetü't-Târîhi'i-Arabî, Beyrut 1423 I/134.

[204] İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kurân*, s. 62.

yaratanın, Mesîh'i de kudretiyle babasız yarattığını haber vermektedir." Bütün te'vîl ehlinin de bu âyeti bu şekilde açıkladığını söyleyen Taberî son olarak kelimenin anlamıyla ilgili iki rivayet nakletmektedir. Rivayetlerde بدع kökü خلق fiiliyle açıklanmakta ve daha önceden benzerlerinin yaratılmadığı söylenmekte; Taberî'nin dediği gibi yoktan, bir asıl madde olmadan yaratması anlamından bahsedilmemektedir.[205]

Maturîdî (ö.333), بديع السموات والارضِ cümlesini "onları yokken yarattı" şeklinde yorumladıktan sonra daha önce benzeri olmayan şeyi yapan olarak açıklamaktadır. Ancak devamında, bu âyetin, bir önceki âyette "Allah, evlat edindi." diyenlerin görüşlerinin doğru olmadığının delili olduğunu söyleyen Maturîdî; yer ve gökleri yoktan (şeysiz) ve sebepsiz yaratmaya kâdir olan, Îsâ (a.s.)'yı babasız yaratmaya kâdir değil midir? diye sorarak بديع kelimesine yoktan yaratan anlamı vermektedir. Kelamcıların Tanrının hem yoktan yaratmasını hem de genel anlamda yaratmasını anlatmak için kudret sıfatını ele aldıklarını düşünürsek; Maturîdî'nin de burada kâdir değil midir? diye sorması ayrıca dikkate şâyândır.[206]

Râgıb el-Isfehânî (ö.5.y.y.), بدع maddesine الأبداع kelimesini açıklayarak başlamaktadır. Râgıb el-Isfehânî'ye göre ibda', bir şeyi örneği olmadan yapmak demektir. Bu kelime Allah için kullanıldığında bir şeyin alet, madde, zaman ve mekân kullanılmadan yaratılması demektir. البديع ise المبدِع anlamında fâil olarak kullanılır. Bu âyette olduğu gibi. Veya المبدَع anlamında mefûl olarak kullanılabilir. Yeni açılmış kuyu örneğinde olduğu gibi.[207]

[205] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, II/464-466.
[206] Maturîdî, *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*, I/219, 220.
[207] Râgıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s.110, 111.

Zemahşerî (ö.538), بديع kelimesinin sıfat-ı müşebbehe olduğunu ve ism-i fâ‘il olarak görev yaptığını; anlamının المبدع el-mübdi‘ olduğunu söylemekte; anlamla alakalı başka bir açıklama yapmamaktadır.[208]

Râzî (ö.606), بديع kelimesinin مبدع anlamında kullanıldığını, bu şekilde kullanılmasının manaya mübalağa kattığını; ayrıca ibda'nın yoktan yaratan demek olduğunu söylemektedir.[209]

Kurtubî (ö.656), insan için örneği olmadan bir şey yapmak anlamında kullanılan بدع kökünün, بديع السموات والارضِ âyetinde Allah için sonsuz ve örneksiz yapması, ortaya çıkarması, yaratması anlamında olduğunu söylemektedir. Bu açıklamadan sonra daha önceden olmayan bir şeyi ortaya koyan her kişiye mübdi‘ denildiğini, bunların bid'at ashâbı olduklarını söyleyen Kurtubî, bid'at bahsi üzerine açıklamalar yapmaktadır.[210]

Beydâvî (ö.687), bu âyetin, Allah evlat edindi diyenlerin görüşlerinin yanlışlığını ortaya koyan bir delil olduğunu söyledikten sonra şöyle açıklamaktadır: "Baba, kendisinden ayrılan bir maddenin etki etmesinden dolayı çocuğun bir unsudur. Allah Sübânehu ve Te'âlâ ise tüm eşyanın mubdi‘i, yaratıcısıdır. Etkilenmekten münezzehtir. Dolayısıyla onun çocuğu yoktur." Bu açıklamalardan sonra ayrıca ibdâ' kavramını, şeyi, yoktan bir defada aniden yaratan olarak tanımlamaktadır.[211]

Elmalılı (ö.1942), terkibi, onun "semavatı ne kadar misalsizdir, bunların seyrine doyulmaz, künhlerine inilmez, Allah bu güzel bu misalsiz, örneksiz semavat-

[208] Zemahşerî, *Keşşâf*, I/181.
[209] Fahreddîn Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, III/392.
[210] Kurtubî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi'l-Kur'ân*, II/86, 87.
[211] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I/89.

u arzın mübdiidir." şeklinde yorumlamıştır.[212]

Âyetin tezimizle ilgi kısmının incelediğimiz diğer meâllerdeki tercümeleri şu şekildedir:

"Göklerin yerin mübdi'i…." (Elmalılı)

"Göklerin ve yerin yaratıcısıdır…" (Ateş)

"O göklerin ve yerin yoktan yaratıcısıdır…" (Akdemir)

"Gökleri ve yeri eşsiz güzellikte yaratan O'dur…" (A. Şener vd.)

"Gökleri ve yeri örneksiz var eden O'dur…" (Atay)

"Gökleri ve yeri aslı/benzeri olmaksızın yoktan yaratan O'dur…" (Işıcık)

"Gökleri ve yeri yoktan, eşsiz ve benzersiz yaratan O'dur." (İslamoğlu)

2.1.2. 6. En'âm 101. Âyet

بديع kelimesi, 6. En'âm Sûresi 101. âyette Allah'ın tohumu çatlatıp filizlendirmesinden, karanlığı yarıp sabahı çıkartmasından, yıldızların, insanın, suyla birlikte bitkilerin yaratılmasından bahseden ve bunlardan ibret alınmasının hatırlatıldığı bir pasajda "Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysaki onları da Allah yaratmıştı. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir." meâlindeki âyetten sonra geçmektedir. Âyet ve müfessirlerin yorumları şu şekildedir:

بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

[212] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I/479.

"O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir! Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur."

Mukâtil, مبتدعهما terkibiyle açıklamakta; ayrıca مبتدع kelimesinin ne anlama geldiğinden bahsetmemektedir[213]

Taberî (ö.310)'nin, konuyla ilgili naklettiği bir rivayette, âyet Allah'ın yerleri ve gökleri kendilerinden önce hiçbir şey yokken yarattı şeklinde açıklanmaktadır. Taberî kendi görüşünü "Hiçbir şey yokken var olan Allah, onları yarattı." cümlesiyle dile getirmektedir.[214]

Maturîdî (ö.333), âyetin iki şekilde anlaşılabileceğini söylemektedir. Öncelikle (بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ) şeklinde anlaşılabilir. Böylece âyet "daha önceden bir benzeri olmadan ve bir asıl madde bulunmadan (yoktan) gökleri ve yeri yaratanın, çocuk sahibi olmaya ihtiyaç duyması mümkün değildir" şeklinde anlaşılmaktadır. Ya da âyet (اَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ) şeklinde anlaşılabilir. O zaman âyetin anlamı, kişinin çocuk sahibi olması ancak karısının olmasıyla mümkündür. Hâlbuki onun karısı olmadığına göre nasıl çocuğu olabilir, şeklinde olur.[215]

Zemahşerî (ö.538), بديع kelimesinin ism-i fâ'il anlamında kullanılan sıfat-ı müşebbehe olduğunu ve benzeri ve örneği olmadan yaratma manasına geldiğini söylemektedir.[216]

Razî (ö.606), Bakara Sûresi'nde bu kelimenin tefsirinin geçtiğini söyleyerek

[213] Mukâtil, *Tefsîru Mukatil b. Süleymân*, I/581.
[214] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IX/457,458.
[215] Maturîdî, *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*, V/164.
[216] Zemahşerî, *Keşşâf*, II/54.

ibda'yı şöyle açıklamaktadır: "İbda' misali bulunmaksızın bir şeyi var etmekten ibarettir. İşte bu sebepten dolayı herhangi bir bilim dalında daha önce benzeri bulunmayan herhangi bir yol, metod ortaya koyan kimse hakkında ebde'a "bunu ilk kez o kimse buldu." denilir." Daha sonra Îsâ'yı tanrılaştıran Hristiyanlara reddiye başlığı altında uzunca akıl yürütmeler yapan Râzî ibda'yı bu sefer herhangi bir madde bulunmaksızın ve müddet de geçmeksizin yaratmak olarak açıklamaktadır.[217]

Beydâvî (ö.687), بديع kelimesine "eşsiz yaratma" anlamını vermektedir.[218]

Elmalılı (ö.1942), terkîbin tefsirinde "bütün âlemi ulvî ve süflîden hiç biri yokken, misal olacak, mümâselet ifade edecek, kanun, asıl madde, sûret, nümûne, örnek denecek hiçbir şey mevcud değil iken ilk evvel bunları ihtira ve tekvin eden, her nevin ilk ferdini ilk misalini ibda edip yoktan vücuda getiren… mübdi'-i müteâlîdir." demektedir. Konuyla ilgili oldukça uzun müstakil bir makale görünümünde açıklamalar yapan Elmalılı[219] kelimenin nazîrsizlik, güzellik ve fevkaladelik anlamına da vurgu yapmaktadır.[220]

Âyetin ilgili kısmı diğer mütercimlerce şu şekilde tercüme edilmiştir:

"Göklerin ve yerin mübdii…." (Elmalılı)

"Gökleri ve yeri yoktan var edendir…" (Ateş)

"Çünkü O gökleri ve yeri yoktan var edendir…." (Akdemir)

" O, gökleri eşi ve benzeri olmaksızın yaratandır…." (A. Şener vd.)

---

[217] Fahreddîn Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, X/76-78.
[218] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I/315.
[219] Halis Albayrak, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993, XXXIV/160-161.
[220] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III/2004-2013.

"Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur…." (Atay)

"Gökleri ve yeri hiç yoktan[221] yaratan O'dur." (Işıcık)

"Gökleri ve yeri örneksiz yaratandır..." (İslamoğlu)

2.1.3. Değerlendirme

Kök, yaratma anlamında geçtiği iki âyette de (بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ) terkibiyle yer almakta; her iki âyetten önce de Allah'a evlat nispet edilmesi reddedilmektedir.[222] Ancak âyetlerin içinde bulundukları bağlamlar birbirinden farklılık göstermektedir. Mekke döneminde nâzil olan En'âm Sûresi'nde, kâinatın yaratılışının güzelliğinden ve üzerinde düşünülmesi gerektiğinden; Medine döneminde nâzil olan Bakara Sûresi'nde ise Hristiyanlar ve Yahudilerden bahsedilmektedir.

Görüşlerini incelediğimiz bütün müfessirler, بديع kelimesinin sözlük anlamıyla da örtüşen, "örneği, benzeri olmadan ve yokken yaratmak" anlamına geldiğini söylemektedir. Ancak Taberî, Maturîdî, Râgıb el-Isfehânî, Beydâvî ve Elmalılı kelimenin kök anlamının ötesinde bir de yoktan yaratma anlamından bahsetmektedir.

Yoktan yaratma kelâmî bir konu olduğu için tezimizde bu konuyu tartışmanın yeri olmadığını düşünüyoruz. Ancak kendi değerlendirmemize geçmeden önce

[221] Işıcık'ın, âyeti tercüme ederken muhtemelen Allah'ın yoktan yaratan olduğunu daha güçlü bir dille anlatmak için "hiç" kelimesini de kullanmayı tercih ettiğini düşünüyoruz. Ancak hocamız ibarenin "hiç yoktan" şeklinde anlaşılabileceğini hesaba katmamış olmalı ki bu durumda âyetin anlamı Kur'ânî ifadelerin tam tersi bir anlama bürünmüş olur. Çünkü bu deyim Türkçede, "hiçbir sebep ve zorunluluk yokken, sebepsiz" anlamında kullanılmaktadır. Akalın vd., *Türkçe Sözlük,* s. 1098.

[222] Kur'ân'da Allah'ın evlat edinmesiyle ilgili iddiaların reddedildiği diğer âyetler için bkz.: 4. Nisâ 171, 10. Yûnus 68, 17. İsrâ 111, 18. Kehf 4, 19. Meryem 35-88-91-92, 21. Enbiyâ 26, 23. Müminûn 91, 25. Furkân 2, 37. Sâffât 152, 39. Zümer 4, 43. Zuhruf 81, 72. Cin 2, 112. İhlâs 2.

kısaca mevzu bahis olan yoktan yaratma kavramıyla alakalı yazılmış akademik çalışmalarda varılan genel kabullerden bahsetmekte de fayda görüyoruz. Buna göre; Kur'ân-ı Kerîm'de yoktan yaratma kavramının tam karşılığı olan bir ifade bulunmamaktadır.[223] Ancak tanrının âlemi yoktan yarattığı bütün kelamcılar tarafından kabul edilmekte[224] ve konu, dinî nasların yorumlanması ve aklın zarureti ile ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.[225] Tanrı'nın âleme önceliği Kur'ânî ifadelerden kaynaklanan bir inanç iken yoktan yaratma konusunda aynı şeyin söz konusu olmadığını söyleyen Yıldırım, kelâmcıların yoktan yaratma" teorisini kabul etmelerinin nedenlerini sorgulamaktadır. Yıldırım, bunun nedeni olarak öncelikle felsefi eserlerle İslâm dünyasına giren maduma/yokluğa şeylik atfedilmesi düzleminde yaşanan tartışmaların etkisinden bahsetmektedir. Ayrıca bu teoriyi hararetle savunmaya iten kaygıların bir diğerinin, felsefî eserlerin tercümesinden önce de Müslüman kelâmcıların üzerinde durdukları tanrının sıfatları konusuyla ilgili olduğunu söylemektedir ki; burada öne çıkan sıfat irade sıfatıdır. Yıdırım, "Dilediğini dilediği şekilde ve dilediği zaman yapan Kâdir-i mutlak bir tanrının yaratma biçimi olarak "yoktan yaratma" kelamcılar tarafından daha makul görüldü. Burada hem tanrının mutlak kudretine daha geniş bir alan açılıyor hem de tanrı ile âlem arasında herhangi bir ortaklık ya da niteliksel bir yakınlık da güçlü bir şekilde reddediliyordu." demektedir.

Hüseyin Aydın, konuyla ilgili şunları söylemektedir: "Kurân-ı Kerîm'de "yok" ya da "yoktan yaratma" kavramları doğrudan geçmemekte; ancak Allah'ın

[223] Mustafa Çağırıcı, "Yaratma", *DİA*, XLIII/326.

[224] Detaylı bilgi için bkz.: Ömer Ali Yıldırım, "İslam Düşüncesindeki Yoktan Yaratma ve Kıdem Tartışmaları: Kelamcılar ve İbn Sînâ Merkezli Bir İnceleme", *Kelam Araştırmaları,* 10:2, 2012, s. 251-274.

[225] Halife Keskin, "İslam Kelamında İlahi Sıfatlar ve Yaratma", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 1 c. 1, 2001, s. 69-91.

fiilleri olarak kabul edilip yorumlanan "halk", "ibdâ", "inşa", "ihdas", "fatr", "icad" gibi kavramların lügat anlamlarının tahlili ile "yoktan yaratma" düşüncesi İslâm Dini'nde bir iman esası olarak ortaya çıkmaktadır." [226]

Seyyid Şerif Cürcânî *Ta'rîfât*'ında ibdâ'ı şöyle tanımlamaktadır. "İbdâ' olmayan şeyden var etmektir."[227] Yine kelimelerin farklarını ortaya koymak için yazılan *Fezâidu'l-Luga*'da ibdâ', bir anda bir şeyi ihtira etmek; ihtira da yoktan yaratmak olarak tanımlanmaktadır. Yani ibdâ': bir şeyin bir anda yoktan yaratılması demektir.[228] Neticede Kur'ân'da sarih bir şekilde bulunmadığı halde İslâm itikadının bir parçası haline gelen "yoktan yaratma" teorisinin, incelediğimiz بدع kökünün ziyadeli mastarı olan ibdâ' kavramıyla isimlendirildiği görülmektedir.

Müfessirlerin بديع kelimesine "yoktan var eden" anlamını âyetin öncesinde geçen "Allah, evlat edindi." iddiasıyla ilişkilendirerek verdikleri görülmektedir. Böylece yaratıcı ile yaratılan arasındaki ontolojik fark güçlendirilmiş, bu iddianın çürütülmesine katkı sağlanmış olunmaktadır. Hâlbuki dile getirilen bu iddiadan hemen sonra aynı âyette (سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا), (سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ) ifadeleriyle, bir sonraki âyette de (اَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ), (يَصِفُونَ) (وَاِذَا قَضٰى اَمْراً فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ) cümleleriyle çok sarih ve güçlü bir şekilde bu iddialar bizzat Kur'ân tarafından reddedilmektedir.

Biz kökün sahip olduğu "benzeri ve örneği yokken yaratma" anlamının "yoktan yaratma" anlamına, kelâm ilminin tesiriyle kaydığını düşünüyoruz. Kelâm

[226] Hüseyin Aydın, *Yaratılış ve Gayelik*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1987, s. 55-59.
[227] Seyyid Şerîf Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, Es'ad Efendi Matbaası, Kostantiniyye 1300, s. 3.
[228] Henri Lammens el-Yesû'î, *Ferâ'idu'l-Luga fi'l-Furûk,* s.10.

ilmiyle de meşgul olan Matûrîdî, Râzî, Elmalılı[229] gibi müfessirlerin ve Râgıb el-Isfehânî'nin bu mana üzerinde özellikle durması, bu düşüncemizi destekler niteliktedir. Ayrıca müfessirlerin بديع kelimesini açıklarken değil de, "ibdâ' kavramının anlamı budur" diyerek yoktan yaratmadan bahsetmesi de bu kelimenin sonradan kavramlaşarak bu anlamı kazandığını göstermektedir.

Son olarak, incelediğimiz sözlük müelliflerinin hiçbirinin, بدع kökünün -incelediğimiz âyetleri örnek olarak gösterdiklerinde bile- yoktan yaratma anlamından bahsetmediklerini burada tekrar belirtmekte fayda var. Bilhassa Ezherî ve İbn Manzûr'un بديع kelimesinin, -ibdâ' kavramının fi'l-i muzârîsi olan- أبدع dan gelmediğini özellikle belirtmesi de dil bilimcilerin köke verilen yoktan yaratma anlamını tasvip etmediklerini düşündürmektedir. [230]

Dolayısıyla incelediğimiz meâllerde tercih edildiğini gördüğümüz yoktan yaratan anlamı, âyetin kasetmediği bir manayı yansıtmaktadır. Âyetleri Kur'ânî bütünlük içerisinde anlamak için siyak-sibak çerçevesini dikkate almak gerktiğini söyleyen Albayrak şöyle demektedir: "Kur'ân, bazı durumlarda aynı konuyla ilgili âyetleri peş peşe sıralar. Ard arda gelen bu âyetlerin çoğu zaman ortak bir hedefi vardır. Dolayısıyla ifadeler hep bu gözetilen maksadın etrafında deveran eder. Bundan dolayı belli bir âyet grubunun içinden bir âyetin veya âyetin bir bölümünün çıkarılıp müstakil olarak tamamen farklı bir gayeye hizmet ettirilmesi doğru olmaz."[231] İncelediğiz âyette de Albayrak'ın bu tespitinin bir örneği yer almakta, önceden kabullenilen yoktan yaratma fikri bu âyetle açıklanmaya çalışılmaktadır.

---

[229] Yeni devrin önemli bir kelâm âlimi sayılan Elmalılı'nın kelam ilmine dair müstakil bir eser kaleme almadığı; pek çok kelâmî probleme tefsirinde büyük bir yer ayırdığı bilinmektedir. Bkz.: Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", *DİA*, İstanbul 1995, XI/60.

[230] Bkz. Tezimizin ilgili bölümü s. 74.

[231] Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine-Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri-*, Şule Yay., İstanbul 1993, s. 46.

Dolayısıyla بديع kelimesinin, Bakara Sûresi'nde, kökün temel anlamı olan "örneksiz ve benzersiz yaratılışına" vurgu yaparak; En'âm Sûresi'nde ise "eşsiz güzellikte sanatkârâne yaratılışına" vurgu yaparak tercüme edilmesinin pasaj bütünlüğüne katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Şöyle ki: Bakara Sûresi'nde Yahudî ve Hristiyanların evlat iddiaları reddedilmektedir. Hiç şüphesiz babası olmadan yaratılan ve Hristiyanlarca Allah'ın oğlu olduğu iddia edilen Hz. Îsâ'nın yaratılışı insan türü içerisinde örneği olmayan bir yaratmadır. Dolayısıyla gökleri ve yeri örneksiz yaratan Allah elbette yaratılışta örneği olmayan Hz. Îsâ'yı da yaratmıştır, anlamı vurgulanmış olmaktadır. En'âm Sûresi'nde ise âyetin siyâkında kâinatın eşsiz, fevkalade yaratılışı etkili bir şekilde anlatılmaktadır.[232] Bakara Sûresi 117. âyetin "Gökleri ve yeri benzersiz, örneksiz yaratan Allah'tır." şeklinde; En'âm Sûresi 101. âyetin "Gökleri ve yeri eşsiz/benzersiz güzellikte, sanatkârâne yaratan Allah'tır"; şeklinde tercüme edilmesi kökün sözlük anlamına ve âyetin bağlamına daha uygun görünmektedir.

2.2. İLK OLMAK: 46. AHKÂF 9. ÂYET

بدع kökü, ilk olmak anlamında Medine döneminde nâzil olan Ahkâf Sûresi'nin 9. âyetinde yer almaktadır. Âyetin metni, meâli ve müfessirlerin âyetle

[232] "Şüphesiz Allah, tohumu ve çekirdeği çatlatandır, ölüden diriyi çıkaran, diriden de ölüyü çıkarandır. İşte Allah budur. O halde (haktan) nasıl dönersiniz! O, sabahı aydınlatandır. O, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı (vakitlerin tayini için) birer hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, azîz olan (ve her şeyi) pek iyi bilen Allah'ın takdiridir. O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Gerçekten biz, bilen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık. O, sizi bir tek nefisten (Âdem'den) yaratandır. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Anlayan bir toplum için âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık. O, gökten su indirendir. İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de kendisinde üstüste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşillik; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; bir kısmı birbirine benzeyen, bir kısmı da benzemeyen zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir toplum için ibretler vardır. Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysaki onları da Allah yaratmıştı. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir." 6. En'âm 95-100.

ilgili yorumları şu şekildedir:

قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعاً مِنَ الرُّسُلِ وَمَا اَدْري مَا يُفْعَلُ بي وَلَا بِكُمْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَيَّ وَمَا اَنَا اِلَّا نَذيرٌ مُبينٌ

"De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım."

Mukâtil, İbn Kuteybe, Ferrâ, Taberî, Sicistânî, Maturîdî âyette بدع kökünün yer aldığı bölümü "Ben peygamberlerin ilki değilim, benden önce de peygamberler vardı." olarak açıklamaktadır.[233] Ayrıca Taberî, görüşünü şiirle ve altı rivayetle desteklemektedir.

بِدعا kelimesi, د harfinin fethalanmasıyla بِدَعاً olarak okunduğunda[234] anlamı (ذا بدعا), (صاحب بدعا) bid'atlar çıkaran, olmaktadır. Buradaki bid'at, sözlükte yeni olan her şeyi tanımlamak için kullanılan bid'atın çoğuludur. Yoksa kavram olan bid'at anlaşılmamalıdır.[235] Dolayısıyla terkip, daha önceki peygamberlerin söylemediği yapmadığı şeyleri yapan anlamındadır. Zemahşerî[236], Kurtubî[237] ve Beydâvî[238] âyeti bu şekilde yorumlamaktadır.

Râgıb el-Isfehânî (ö.5y.y.) kelimenin her iki şekilde de anlaşılabileceğini söylemektedir.[239]

Âyetin ilgili bölümü, incelediğimiz meâllerde şu şekilde tercüme edilmiştir:

---

[233] Mukâtil, IV/17; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kurân*, s. 407; Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, II/341; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI/119; Sicistânî, *Garîbu'l-Kur'ân*, s.48; Maturîdî, *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*, XIII/353.

[234] Zemahşerî ve Beydâvî bu kıraatı قرئ ibaresiyle naklederken Kurtubî, İkrime ve diğerlerinin böyle okuduğunu söylemektedir.

[235] Bkz.: Tezimiz s. 77.

[236] Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/297, 298.

[237] Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVI/185.

[238] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, II/978.

[239] Râgıb el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 110,111.

"Deki: ben peygamberler içinden bir türedi değilim…." (Elmalılı)

"Deki "Ben peygamberlerden bir türedi değilim (peygamberliği ilk defa ben ortaya atmadım ya da önceki peygamberlerin hiç söylemediği bir şeyi söyleyen, ortaya bidatlar atan bir peygamber değilim.) (Ateş)

"De ki: "Ben elçilerin ilki değilim…" (Akdemir)

"Şunu iyi bilin ki ben peygamberlerin ilki değilim…" (A. Şener vd.)

"De ki "Ben peygamberlerin ilki değilim…" (Atay)

"De ki: "Ben, peygamber olarak ilk gelen biri değilim (tarih boyunca peygamberler gelmiştir.) (Işıcık)

"De ki ben peygamberlerin ilki değilim..." (İslamoğlu)

Kökün müfessirler tarafından yapılan her iki yorumunun da meâllere yansıdığı, daha çok "ilk" anlamının öncelendiği, "bidatçı" anlamının ise ikinci bir anlam, bir yorum olarak kaydedildiği görülmektedir ki her ikisi de kökün sözlük anlamına ve âyetin bağlamına uygundur.

2.3. İHDAS ETMEK: 57. HADÎD 27. ÂYET

بدع kökü, Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde إبتدع formunda, yeni bir şey ortaya koymak anlamında kullanılmaktadır. Kökün geçtiği pasajda Hristiyanların kendilerine farz kılınmadığı halde Allah'ın rızasını kazanmak için ruhbanlık

müessesini[240] oluşturmalarından bahsedilmektedir. Âyet ve meâli şu şekildedir:

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَاۚ فَاٰتَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْۚ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ

"Sonra bunların izinden art arda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu Îsâ'yı da arkalarından gönderdik, ona İncil'i verdik; ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır."

Kök, pasajda en temel sözlük anlamıyla kullanıldığı için incelediğimiz tefsirlerde açıklanmamakta; âyetin diğer kısımları yorumlanmaktadır.[241] Sadece Zemahşerî kelimenin anlamının, (أحدثوها) "ortaya koydular" olduğunu söylemektedir.[242]

Âyetin ilgili kısmı incelediğimiz meâllerde şu şekilde tercüme edilmiştir:

---

[240] Kur'ân-ı Kerîm'de kendilerini ibadete adayan Hristiyanlar için kullanılan bir terim olan ruhbanlık yoğun bir dinî kaygı ve korku ile kendini ibadete verme anlamındadır. Salime Leyla Gürkan, ruhban ve rahbâniyye kavramları çerçevesinde Hristiyanlık'taki ruhbanlık müessesesiyle ilgili olarak Kur'ân'daki âyetleri ve tefsirlerde yer alan değerlendirmeleri iki noktada toplamanın mümkün olduğunu söylemektedir: 1. Allah tarafından emredilmediği halde sırf Allah'ı hoşnut etmek amacıyla Hristiyanların uzlet hayatı uygulamasının onları dünya hırsından ve buna bağlı kötülüklerden alıkoyduğuna işaret edilmiştir. 2. Ruhbanlığın hakkıyla yerine getirilmemesi ve ruhban sınıfının dinî konularda mutlak otoriteye sahip kılınması ise kınanmıştır. Bkz.: Salime Leyla Gürkan, "Ruhban", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/204. Geniş bilgi için ayrıca bkz.: Orhan Atalay, "Ahbâr ve Ruhbân (Kur'ân'ın Din Adamlarına Yönelik Eleştirisinin İkili Örneği)", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, Erzurum 2006, s. 27-40.

[241] Mukâtil, IV/246; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* XXII/427-435; Maturîdî, *Te'vîlâtu'l-Kur'ân,* XIV/375; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII/263; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* II/1050.

[242] Zemahşerî, *Keşşâf,* IV/482.

"…bir de rehbaniyet onu onlar ibdâ' ettiler…" (Elmalılı)

"…icat ettikleri ruhbanlığı biz yazmamıştık…" (Ateş)

"…ihdas ettikleri ruhbanlığa gelince…" (Akdemir)

"…uydurdukları ruhbanlık ise bizim emrimizden kaynaklanmış değildir…." (A. Şener vd.)

"…uydurdukları ruhbaniyete bile gereği gibi uymadılar…" (Atay)

"…kendilerine emretmediğimiz bir ruhbanlık (ibadet için mabetlere kapanıp dünyadan el etek çekme) çıkardılar…" (Işıcık)

Akdemir, Ateş ve Işıcık'ın tercümeleri kelimenin anlamını tam olarak yansıtmaktadır. Ancak إبتدع kelimesini tercüme ederken tercih edilen uydurmak, TDK'nın sözlüğüne göre "uymasını sağlamak, hayal gücünden yararlanarak gerçek dışı bir şey söylemek, yakıştırmak, elde etmek, sağlamak, bulmak"[243] anlamlarına gelmektedir ki bunlardan hiç biri بدع'nın kök anlamlarıyla örtüşmemektedir. إبتدع kelimesini tercüme ederken icat etmek[244], ihdas etmek[245], çıkarmak[246], ortaya koymak[247] kelimelerini tercih etmek kelimenin pasaj içindeki anlamına ve Türkçedeki ifade biçimine daha uygun görünmektedir.

2.4. DEĞERLENDİRME

1. بدع kökü Kur'ân-ı Kerîm'de ikisi Mekkî, ikisi Medenî dört âyette ve بديع , بدعا ve ابتدعو formlarında geçmektedir.

[243] Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 2426.
[244] İlk kez yeni bir şey yaratmak. Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 1139.
[245] Ortaya çıkarmak, meydana getirmek, kurmak. Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 1157.
[246] Bulmak, ortaya koymak. Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 530.
[247] Yaratmak yapmak. Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, s. 1814.

2. Kelimeler âyetlerde sözlük anlamlarıyla kullanılmaktadır. İncelediğimiz tüm müfessirler بديع kelimesini benzersiz ve örneksiz olarak açıklasalar da bazı müfesirler bu anlama ilaveten kelimeyi, "yoktan yaratma" olarak yorumlamış ve bu yorum incelediğimiz meâlerde mütercimler tarafından da tercih edilmiştir. Hiç şüphesiz benzeri ve örneği yokken yaratmak ile "yoktan yaratma"nın birbirinden tamamen farklı şeyleri ifade ettiği açıktır. Kur'ân, kâinatın yoktan yaratıldığıyla ilgili bilgi vermezken بديع kelimesini bu şekilde tercüme etmek tutarlı ve gerçekçi bir tercih gibi görünmemektedir. Kelimeyi "Gökleri ve yeri benzersiz, örneksiz yaratan veya eşsiz/benzersiz güzellikte, sanatkârâne yaratan Allah'tır." şeklinde tercüme etmek kelimenin kök anlamına ve âyetin bağlamına daha uygun olacaktır.

SONUÇ

Yaratma hadisesini farklı yönleri ile anlatması dolayısıyla tezimize konu edindiğimiz b-r-e (برأ) ve b-d-ʻa (بدع) köklerini incelememiz neticesinde elde ettiğimiz sonuçlar şu şekildedir:

1) B-r-e (برأ) Kur'ân-ı Kerîm'de, sözlükte sahip olduğu iki kök anlamı olan "arınmak" ve "yaratmak" anlamlarında kullanılmaktadır.

2) B-r-e (برأ), "arınmak" kök anlamında hem Mekkî hem de Medenî sûrelerde 23 âyette 25 defa yer almaktadır. Kök, bu bağlamda sahip olduğu "iyileşmek, ithamdan kurtulmak, ilişkiyi kesmek, sorumluluğu bulunmamak" anlamlarıyla yer aldığı âyetlerde, içinde bulunduğu metinsel bağlama göre "iyileşmek, ipleri koparmak, sırt çevirmek, alakası olmamak, alakayı kesmek, elini eteğini çekmek, sorumlu olmamak, ilişkisi bulunmamak, aklanmak, temize çıkmak" kelimeleriyle tercüme edilebilir.

3) B-r-e (برأ), yaratma anlamıyla 5 âyette 6 defa geçmektedir. Araştırmamızda yaratma anlamının özellikle h. 5. yüzyıldan sonra müfessirlere göre çeşitli şekillerde daraltıldığı, bu daraltılmış anlamların sözlüklere de yansıdığı tespit edilmiş; ancak anlamın daralmasına sebep gösterilen delillerin sağlam, tutarlı ve tatmin edici olmadığı tezimizde ortaya konmaya çalışılmıştır.

4) Neticede b-r-e (برأ)'nin hicrî 1. ve 4. yıllar arasında nâzil olan sûrelerde özel bir daralmaya mahal vermeyecek şekilde mutlak yaratma anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Kökün yer aldığı âyetleri bu şekilde tercüme etmek ilmî verilere uygun görünmektedir.

5) B-d-ʻa (بدع) kökü, Kur'ân-ı Kerîm'de "ilk olmak, ihdas etmek ve yaratmak" anlamlarında kullanılmaktadır.

6) İki âyette بديع türeviyle yer alan b-d-ʿa (بدع) kökünün yaratma anlamının, kelâm ilminin tesiriyle "yoktan yaratma"ya kaydığı tespit edilmiştir. Kökün, içinde bulunduğu iki farklı bağlama göre tercüme edilebileceğini tavsiye ettiğimiz "benzersiz, örneksiz yaratan" ve "eşsiz/benzersiz güzellikte, sanatkârâne yaratan" ifadelerinin kelimenin kök anlamına ve âyetin bağlamına daha uygun olacağı vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

ADAM, Baki, "Müslümanların Yahudilere Yönelttiği Teolojik Eleştiriler", *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2004.

--------,"Üzeyir", *DİA*, İstanbul 2012, XLII/401-402.

'ADÎ B. ZEYD, *Dîvân*, (Thk.: Muhammed Cabbâr el-Mu'aybid), Dâru'l-Cumhûriyye, Bağdat 1965.

AKALIN, Şükrü Halûk vd., *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

AKARSU, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1998.

AKDEMİR, Salih, *Son Çağrı Kur'ân*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.

AKSAN, Doğan, *Anlambilim*, Engin Yayınevi, Ankara 2009.

ALBAYRAK, Halis, *Kuran'ın Bütünlüğü Üzerine-Kuran'ın Kuran'la Tefsiri-*, Şule Yayınları, İstanbul 1993.

--------,"Kur'an'da ĞYB Kelimesi Üzerine Kronolojik Bir Okuma", *Din Dilinde Gayb,* Kuramer, İstanbul 2015.

--------, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993, XXXIV/155-173.

ALİ B. EBÎ TÂLİB, *Dîvân*, 1988.

ALİ SEYDÎ, *Kâmûs-ı Osmânî*, Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliyye, İstanbul 1330.

'ANTARE B. ŞEDDÂD, *Dîvân*, Matbaatu'l-Âdâb, Beyrut 1893.

ARMALDEZ, Roger, "Kuranda Yaratma Kavramıyla İlgili Âyetler Hakkında Semantik Bir Tahlil", (Çev. Sadık Kılıç), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 28, Erzurum 2007, s. 305-316.

ATALAY, Orhan, "Ahbâr ve Ruhbân (Kur'ân'ın Din Adamlarına Yönelik Eleştirisinin İkili Örneği)", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, Erzurum, 2006, s. 27-40.

ATAY, Hüseyin, *Kur'ân -Türkçe Çeviri-*, Atay ve Atay, Ankara 2002.

ATÇEKEN, İsmail Hakkı, "Asr-ı Saadette Yahudilerle İlişkilere Genel Bir Bakış", *Diyanet İlmi Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) Özel Sayı*, Ankara 2003.

ATEŞ, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Kılıç Kitapevi, Ankara 1980.

AYDIN, Hüseyin, *Yaratılış ve Gayelik*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1987.

BEŞŞÂR B. BÜRD, *Dîvân*, (Şerh: Muhammed et-Tâhir b. Âşûr), Dâru's-Selâm, Tunus 1429.

BEYDÂVÎ, Ebû Sa'îd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed es-Sîrâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru Sâdır, Beyrut 2001.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004.

CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhâh Tâcu'l-Lugati ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Mısır.

ÇAĞBAYIR, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.

ÇAĞIRICI, Mustafa, "Yaratma", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/324-329.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, *Sünenü'd-Dârimî*, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, tsz.

Dini Kavramlar Sözlüğü, (Haz.: Fikret Kahraman vd.), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, Mısır 1952.

EBÛ ZEYD, el-Ensârî, *Kitabu'l-Hemz*, el-Matbaatu'l-Katolikiyye, Beyrut 1910.

ELMALI, Hüseyin, "Ebû Zeyd el-Ensârî", *DİA*, İstanbul 1994, X/270-271.

ELMALILI HAMDİ YAZIR, *Hak Dini Kur'ân Dili-Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerîfi*, (Haz.: Dücane Cündioğlu), Sistem Matbaacılık, İstanbul 2003.

ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.

EZHERÎ, Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luga*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Mısır 1967.

FAHREDDÎN RÂZÎ, *Tefsîr-i Kebîr*, (Çev.: Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yay., Ankara 1988.

FERRÂ, Yahya b. Ziyâd b. Abdullah, *Me'âni'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2002.

FEYYÛMÎ, Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhu'l-Münîr*, el-Matbaatu'l-İlmiyye, Mısır 1315.

FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1426.

GÖZELER, Esra, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, Kuramer, İstanbul 2016.

GÜRKAN, Salime Leyla, "Ruhban", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/204.

HACIMÜFTÜOĞLU, Nasrullah,"Bedî'" , *DİA*, İstanbul, 1992, V/320-322.

HALÎL B. AHMED, el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, Müessesetu Âlemi'l-Matbû'ât, Beyrut 1988.

HÂRİS B. HİLLİZE, *Dîvân*, (Thk.: Emîl Bedî' Ya'kûb), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1411.

HENRİ LAMMENS EL-YESÛ'Î, *Ferâ'idu'l-Luga fi'l-Furûk*, el-Matbaatu'l-Katolikiyye, Beyrut 1889.

IŞICIK, Yusuf, *Kur'ân Meâli*, Konya İlahiyat Derneği Yayınları, Konya 2010.

IZUTSU, Toshihiko, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, (Çev.: M. Kürşad Atalar), Pınar Yayınları, İstanbul 2012.

İBN DÜREYD, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, *Cemheretü'l-Luga*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.

İBN FÂRİS, Ebu'l-Hüseyin Ahmet, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire 1366.

İBN HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1999.

İBN HİŞÂM, *Sîret-i İbn Hişâm Tercemesi*, (Trc.: Hasan Ege), Kahraman Yayınları, İstanbul 1985.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim, *Tefsîru Garîbi'l-Kurân*, Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-'Arabiyye, Kâhire 1958.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1952.

İBN MANZÛR, Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1955.

İBN SÎDE, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed b. Ali, *Garîbu'l-Hadîs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.

İMRU'U'L-KAYS, *Dîvân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1425.

İSLAMOĞLU, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an-Gerekçeli Meal-Tefsir*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011.

--------, *Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ* (I-III), Düşün Yayıncılık, İstanbul 2013.

İVRİ, Milan Aravi, *Avraham Sharoni*, Misrad ha-Bitahon, Kudüs 2008.

KADRİ, Hüseyin Kâzım, *Türk Lügatı*, Maârif Matbaası, İstanbul 1927.

KARAMAN, Hayreddin vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.

KESKİN, Halife, "İslam Kelamında İlahi Sıfatlar ve Yaratma", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 1 c. 1, 2001, s. 69-91.

Kur'ân Meâli, (Komisyon), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002.

KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısrıyye, Kâhire 1935.

Kutsal Kitap, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2002.

Kutsal Kitap Dizini, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2004.

LUVÎS MA'LÛF, el-Yesûî, *el-Müncid fi'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, Dâru'l-Maşrık, Beyrut 2001.

MANDELKERN, Solomon, *Concordantiae Hebraicae Atque Chaldaicae*, Schocken Publishing, Telaviv 1962.

MATURÎDÎ, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, Mîzân Yayınevi, İstanbul 2005.

MEVSILÎ, Ebu'l-Fadl Mecduddîn Abdullah b. Mahmûd (ö.683/1284), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1975.

MEYDÂNÎ, Ebu'l-Fadl Ahmeh b. Muhammed, *Mecmau'l-Emsâl*, (Thk.: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz.

MUHAMMED FUÂD ABDÜLBÂKÎ, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1412.

MUHTAR, Cemal, "Beşşâr b. Bürd", *DİA*, İstanbul 1992.

--------,"Antere", *DİA*, İstanbul 1991.

MUKÂTİL B. SULEYMÂN, *Tefsîru Mukatil b. Süleymân*, Müessetü't-Târîhi'i-Arabî, Beyrut.

MUTARRİZÎ, Ebu'l-Feth Nâsıruddîn, *el-Muğrib fî Tertîbi'l-Mu'rib*, Mektebetu Lübnân, Beyrut 1999.

MÜTERCİM ÂSIM EFENDİ, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, Dâru't-Tıbâati'l-Âmire, İstanbul 1268.

NÂBİĞA, ez-Zübyânî, *Dîvân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1416.

NESEFÎ, Ebû Hafs Necmeddîn Ömer b. Muhammed, *Tılbetu't-Talebe fi'l-Istılâhâti'l-Fıkhiyye*, Dâru'n-Nefâ'is, Beyrût 1999.

ÖZSOY, Ömer; GÜLER, İhami, *Konularına Göre Kur'ân (Sistematik Kur'ân Fihristi)*, Fecr Yayınevi, Ankara 2005.

PALMER, Frank Robert, *Semantik-Yeni Bir Anlam Projesi*-, (Çev. Ramazan Ertürk), Kitabiyât, Ankara 2001.

RÂGIB EL-ISFEHÂNÎ, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem/ed-Dâru'ş-Şâmiyye, Dımeşk/Beyrût 1992.

SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evresnsel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003.

SEYYİD ŞERÎF CÜRCÂNÎ, *et-Ta'rîfât*, Es'ad Efendi Matbaası, Kostantiniyye 1300.

SİCİSTÂNÎ, Ebû Bekr Muhammed İbni Azîz, *Garîbu'l-Kur'ân*, Matba'atu Muhammed Ali, 1963.

ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1317.

ŞENER, Abdülkadir; SOFUOĞLU, Cemal; YILDIRIM, Mustafa, *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İzmir 2011.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Merkezu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyye, Kâhire 2001.

TE'EBBETA ŞERRAN, *Dîvân*, (Thk.: Ali Zülfikâr Şâkir), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1404.

TİRMİZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahîh*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî, Kâhire 1965.

TÜCCAR, Zülfikar, "Nâbiğa el-Ca'dî", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII/260-261.

TÜLÜCÜ, Süleyman, "Nâbiga Ez-Zübyânî", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII/262-263.

--------, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV/541.

YALAR, Mehmet, "Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi -Mukayeseli Ve Analitik Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 11, sayı:1, 2002, s. 103-120.

YARAN, Rahmi, "Bid'at", *DİA*, İstanbul 1992, VI/129-131.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Ehl-i Bid'at", *DİA*, İstanbul 1994, X/501-505.

YILDIRIM, Ömer Ali, "İslam Düşüncesindeki Yoktan Yaratma ve Kıdem Tartışmaları: Kelamcılar ve İbn Sînâ Merkezli Bir İnceleme", *Kelam Araştırmaları*, 10:2, 2012, s. 251-274.

YOLCU, Mehmet, "Râgıb el-Isfahânî ve el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'ân'ı", *Hikmet Yurdu*, Yıl:1, S.1, (Ocak-2008) s. 109-147.

ZEBÎDÎ, Muhibbuddîn Ebû Feyz Muhammed, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994.

ZEMAHŞERÎ, Mahmûd b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kâhire 1922.

--------, *Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

ZÜHEYR B. EBÎ SÜLMÂ, *Dîvân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1408.

İslamoğlu, Zehra, *"B-R-E" ve "B-D-'A" Köklerinin Semantik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Halis Albayrak, V+107s.

ÖZET

Yaratma, Allah ile insan arasındaki ontolojik ilişkiyi belirleyen ve Kur'ân-ı Kerîm'in önemle üzerinde durduğu İslam düşüncesinin en temel kavramlarından biridir. "برأ (B-R-E) ve بدع (B-D-'A) Köklerinin Semantik Analizi" isimli bu çalışmamız, yaratma kavramının göstergesi olan bu iki kökün Kur'ân'daki anlamını konu edinmektedir. Araştırmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Tezimizin giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemi hakkında bilgiler sunduk. برأ (b-r-e) ve بدع (b-d-'a) köklerini ayrı bölümlerde inceledik. Köklerin sözlüklerde yer alan temel anlamlarını, Kur'ân-ı Kerîm'de köklerin hangi anlamda kullanıldığını, köklerin tefsir kaynaklarında nasıl açıklandığını araştırdık. Neticede tarihsel süreç içerisinde kökün anlamında daralma, genişleme veya değişme olup olmadığını tespit etmeye çalıştık. B-r-e (برأ) kökünün anlam daralmasına, b-d-'a (بدع) kökünün anlam kaymasına uğradığını tespit ettik.

İslamoğlu, Zehra, The Semantics Study Of The Roots “B-R-A” And “B-D-‘A”, Master Thesis, Advisor: Prof. Dr. Halis Albayrak, V+107s.

ABSTRACT

The creation is one of the most important concepts of Islamic thought which is emphasized by the Qur’an. It determines the onthological relationship between the human being and Allah. This work is named " The semantics study of the roots “B-R-A” and “B-D-A”. It aims to examine the Quranic meanings of these two roots in the sense of creation.

This research consists of an introduction and two chapters. In the introductory part, we gave information about the subject, the aim, the significance and the method of the research. We analyzed the roots (b-r-a) and (b-d-a) in separate chapters. We investigated the basic meanings of the roots in the lexicons, in the Qur’an, and how these roots are explained in the commentaries on the Qur’an. Thus, we tried to determine whether there is a narrowing, an expansion or a change in terms of the meanings of these roots in the historical process. We identified that the root b-r-a had a semantic restriction and the root b-d-a had a semantic change.